

3 | 2013

Glosolália

Rodovo orientovaný časopis

Obsah

BOŽENA BALUCHOVÁ: **Život žien v Keni – starať sa o rodinu, rodiť aj robiť** | 1

CANDIDA SERENDIPITY: **Rozhovor s Petrou Čížkovou** | 7

EVA TOMKULIAKOVÁ: **Básne** | 10

MARTINA KORBOVÁ: **MLčanie ako feministický literárny fenomén v kontexte tvorby Virginie Woolfovej a Boženy Slančíkovej-Timravy** | 5

VANDA ROZENBERGOVÁ: **Koža** | 28

MIROSLAVA MIŠIČKOVÁ: **Feministka na plný úväzok. Stretnutie so Silviou Federici** | 33

ANNA GRUSKOVÁ: **Rabínka** | 35

Recenzie

JANA KELECSÉNYI: **Rodová rovnosť a rozvojová prax** (ONDEKOVÁ, Marcela – OČENÁŠOVÁ, Zuzana. *Čo ste chceli vedieť o rode a nemali ste sa koho opýtať. Príručka pre rozvojovú prax*) | 52

MAREK DEBNÁR: **Krátko o dĺžke umenia** (PIUSSI, Lucia. *Život je krátky*) | 53

LENKA SZENTESIOVÁ: **Možno vtesnať storočie do života?** (*Mojich 7 životov. Agneša Kalinová v rozhovore s Janou Juráňovou*) | 54

KATARÍNA MORSZTYNOVÁ: **Mikrokozmos Bány Basikovej** (BASIKOVÁ, Bára. *Rozhovory s útekem*) | 56

MARTINA GRMANOVÁ: **Hlad po láske** (LUKA, Eva. *Havranjel*) | 58

9 771338 071400 6 03

Glosolália 3 / 2013 | Ročník 2 | Cena 4 € |

ISSN 1338-7146 (tlačaná verzia) | ISSN 1339-245X (online verzia)

PETRA ČÍŽKOVÁ

(nar. 1985 v Brne) je umelkyňa. Žije a pracuje v Bratislave. V máji 2013 absolvovala Vysokú školu výtvarných umení v Bratislave v ateliéri maľby Klaudie Kosziby. Navštevovala aj ateliér videa a multimédií Anny Daučíkovej. V roku 2010 absolvovala stáž na École Supérieure d'Art et Design v Saint-Étienne vo Francúzsku. Venuje sa inštaláciám, maľbe, videu, multimédiám. V roku 2011 bola finalistkou fotografickej súťaže Objectifs Sainté v Saint-Étienne. Jej krátky film *The Form (Dotazník)*, vytvorený v spolupráci s Adamom Novotom) bol nominovaný na cenu Prix Europa 2011 v súťaži krátkych študentských filmov Languages Through Lenses v Berlíne. V roku 2011 sa zúčastnila kolektívnej výstavy *The same but the smaller or of the same size but far away* v Art Gallery v Nových Zámkoch.

Petra Čížková: *Candida Serendipity*

BOŽENA BALUCHOVÁ

Život žien v Keni – starať sa o rodinu, rodiť aj robiť

Event *Malezi Bora* a distribúcia vitamínu A. Foto: Kwale Nutrition Centre

Keď sa spýtate kenských ľudí na tradičné kenské rozprávky, možno budete mierne šokovaní: ich stručnosťou, zároveň nelogickosťou, no najmä rodovou stereotypizáciou a odsúvaním žien na okraj. Môžu ženy v Keni bezproblémovo študovať a plnohodnotne rozvíjať svoj potenciál alebo majú byť len poslušnými matkami a udržiavateľkami rodiny? Odpoveď: 50 na 50.

„Ženské stádo“ je len jeden príklad za všetky. Ide o masajský príbeh, ktorý posilňuje stereotypy a „zdôvodňuje“ nižšie ekonomické postavenie žien v masajskej spoločnosti v rámci Kene. Hovorí sa v ňom toto: Jedného rána bola na dvore zarezaná krava a zvyšok dobytky mal byť vyvedený na pastvu. Zvieratá sa začali od domu vzdalovať a čoskoro sa zatúlali. Keď jedna žena požiadala dieťa inej ženy, aby išlo dohliadať na dobytok, jeho matka zareagovala slovami: Nepôjde, pokým nezje zvieraciu obličku. A tak to pokračovalo i s ďalšími matkami, ich deťmi a kúskami hovädziny, ani si nevšimli, že sa všetok dobytok stratil v divokej buši. Takto teda ženy s deťmi prišli o celé stádo. Preto museli žiť a byť s mužmi, ktorí sa o do-

BOŽENA BALUCHOVÁ. Absolvovala doktorandské štúdium na PrIF UK v Bratislave (environmentálna mineralógia), magisterské štúdium na FiF UK v Bratislave (žurnalistika), niekoľko semestrov strávila na stážach v Rumunsku, Dánsku a Írsku. Momentálne pracuje na absolventskom filme o novodobom misionárstve v Ateliéri dokumentárnej tvorby na FTF VŠMU v Bratislave, zároveň sa snaží posunúť vpred výskum v rámci svojho doktorandského štúdia na Katedre rozvojových štúdií PrIF PU v Olomouci. V roku 2011 založila OZ DocUnion, ktoré sa snaží svojimi aktivitami (workshopmi a filmami) čeliť stereotypom v spoločnosti. Pracuje ako nezávislá, rodovo citlivá novinárka, pedagogička a terénna pracovníčka. Momentálne v Keni koordinuje rozvojový projekt Trnavskej univerzity, zameraný na sociálno-zdravotnícku starostlivosť o podvyživené deti do 5 rokov a ich matky v regióne Kwale.

bytok dokázali postarať. To je dôvod, prečo dodnes všetok dobytok patrí mužom a ženy na nich len čakajú, aby sa oň postarali. Koniec masajského príbehu.

ČO ZMENILI MARCOVÉ VOLBY

Po marcových voľbách 2013 sa v Keni malo mnohé zmeniť k lepšiemu. Veľkou výzvou je v rámci novej ústavy decentralizácia moci – viac právomocí i zodpovednosti pre 47 samospráv, tzv. counties. V národnom zhromaždení sa objaví minimálne 47 poslankyň, keďže podľa novej ústavy si voliči a voličky popri prezidentovi, poslancoch a guvernéroch volili aj svoju ženskú zástupkyňu v každej z novovytvorených samospráv.

Medzi úspešné príbehy tohtoročných volieb určite patrí cesta prvej masajskej zástupkyne Peris Pesi Tobiko do parlamentu. Táto politička púta pozornosť najmä tým, že si dokázala získať podporu v rámci patriarchálneho spoločenstva, kde pre ženu (ako možno rozpoznať aj z úvodného príbehu) nie je vždy jednoduché presadiť sa.

VIDITEĽNÁ CHUDOBA A HLAD

Miera nezamestnanosti v 40-miliónovej východoafrickej krajine je okolo 40 %, pričom až 50 % populácie žije pod hranicou chudoby. Tri štvrtiny obyvateľstva pracujú v oblasti poľnohospodárstva, hoci denne bojujú s dôsledkami zmeny klímy – s extrémnymi suchami, nedostatkom dažďovej i pitnej vody, migráciou, chorobami.

V Keni žije pravdepodobne najviac „detí ulice“ v rámci afrického kontinentu – až štvrt milióna! V slumoch hlavného mesta Kene, v Nairobi, je to približne 60-tisíc. A práve tieto prímestské oblasti, ktoré sa vyznačujú vysokou hustotou obyvateľstva, musíme mať na pamäti, keď hovoríme o chudobe v Keni. Státisíce ľudí, ktorí kvôli práci a obžive odišli z vidieka do metropoly, žijú v slumoch bez elektriny, vody, infraštruktúry a kanalizácie. Ide nepochybne o najkritickejšie semenisko pre šírenie smrteľných chorôb, vysokú kriminalitu, prostitúciu a užívanie drog – u tých najzraniteľnejších, teda aj u žien a detí.

Štatistiky nie sú stopercentné, ale ochorením HIV/AIDS trpí okolo 6 % kenského obyvateľstva. Podfinancovanie zdravotníctva znižuje jeho schopnosť zabezpečiť primeranú úroveň zdravotnej starostlivosti pre obyvateľstvo. V hlavnom meste Nairobi je, samozrejme, viac dostupných zdravotníckych zariadení, no ostatné provincie zaostávajú, alebo vo svojich zariadeniach poskytujú len základné, ambulantné služby pre nenárodné ochorenia.

ZÁKLADNÉ VZDELANIE PRE VŠETKÝCH, TEDA AJ PRE ŽENY

Gramotnosť Keňanov a Keňaniek je na hranici 74 %. Treba pritom zdôrazniť, že dôvodom vysokej negramotnosti nie je lenivosť, ale nedostupnosť vzdelávania a vysoké náklady na štúdium. Deti zo základných i stredných škôl sú nesmierne nadané a v komunikácii aktívne. Od malička sa suverénne vyjadrujú v angličtine i v swahilčine. Niekedy však ani dobré známky či talent nestačia.

Prednáška o správnom dojení pre matky v Kwale. Foto: Božena Baluchová

V Keni je bezplatné len základné školstvo. I to vlastne úplne zadarmo nie je, lebo každé dieťa musí mať minimálne jednu povinnú uniformu, ďalej školské pomôcky a knihy. Podľa zaužívaného britského školského systému dieťa bez uniformy (zakúpenej v špeciálnom obchode či zdedenej) do školy nastúpiť nemôže. Strednú školu už rodičia svojim deťom pri priemernom mesačnom plate 50 eur väčšinou nedokážu zaplatiť (maximálne jednému dieťaťu z celej rodiny). O univerzite, kde sa školné na rok pohybuje od 600 eur vyššie, nehovoriac. Mnohé deti navyše musia namiesto chodenia do školy pracovať, aby pomohli užiť rodinu. Najmä ak otec, „hlava“ početnej rodiny, odišiel za prácou stovky kilometrov a už sa nevrátil (našiel si inde ďalšiu, resp. novú ženu, opustil krajinu alebo zahynul) a matka je napríklad HIV pozitívna (presne z dôvodu takejto migrácie muža po krajine – za prácou a teda i za inou ženou). Dievčatá a ženy získavajú podstatne menej vzdelania ako chlapci a muži. Bez vzdelania v súčasnosti v rámci Kene zostáva 19 % žien a 13 % mužov. Chudobných žien je dvakrát viac ako chudobných mužov.

RODOVÁ ROVNOSŤ A ZDÔRAZNENIE ÚLOHY ŽIEN V SPOLOČNOSTI

Vzdelanosť rodičov (a najmä matiek) je v rámci výchovy a zabezpečovania stravy a zdravia dieťaťa kľúčová. Vzdelanie žien veľmi úzko súvisí aj s ich pôrodnosťou – častejšie rodia ženy, ktoré nemajú vzdelanie. Neplánované tehotenstvá sú stále bežné. Celková plodnosť je 5 živonarodených detí na jednu ženu. V 70. rokoch bol priemerný počet detí v rodine 8, dnes je to 4 až 5. A keďže už aj v Keni sa veľa hovorí o plánovanom rodičovstve a antikoncepcii, do roku 2050 by mal i tu klesnúť počet detí v rodine na 2.

Najefektívnejší spôsob zaistenia zdravého života dieťaťa je exkluzívne dojenie počas prvých 6 mesiacov od narodenia. Takéto dojenie bez prikrmovania

môže zabrániť 13 % detských úmrtí do 5. roku života. Pri voľbe dojčenia alebo inej formy výživy dieťaťa zohráva dôležitú úlohu vzdelanosť matky. Všetko teda začína a končí pri dostupnosti vzdelania nielen pre mužov, ale podľa možnosti aj pre všetky ženy – súčasné či budúce matky, vychovávateľky, komunitné pracovníčky, zdravotné sestry, učiteľky, farmárky atď.

V Keni, podobne ako vo väčšine afrických krajín, nemožno hovoriť o rodovej rovnosti. Svetové mimovládne organizácie, ktorých je tu naozaj dosť, volajú po odstraňovaní násilia páchaného na ženách a po posilňovaní postavenia žien v spoločnosti. Podporujú ženy v mikropodnikaní (s textíliami, handmade produktmi, zeleninou a i.), vo farmárčení či včelárstve. No v týchto patriarchálnych systémoch, ktoré sú ovplyvňované kmeňovou či náboženskou (v pobrežnej oblasti najmä moslimskou) hierarchiou, to vôbec nie je jednoduché.

SLOVENSKÝ PROJEKT V KENI A ZNIŽOVANIE DETSKEJ ÚMRTNOSTI

V rámci Miléniového rozvojového cieľa číslo 4 (Znižovanie detskej úmrtnosti) sa takmer dve stovky krajín na pôde OSN rozhodli znížiť úmrtnosť detí do 5 rokov o dve tretiny. Veľmi odvážny, no nie nespĺniteľný cieľ. Aktívne ruky k dielu pridáva aj Trnavská univerzita so svojím rozvojovým projektom v dištrikte Kwale. Pravdepodobnosť úmrtia detí do piatich rokov života na 1 000 živonarodených detí je v Keni 84 (na Slovensku 7). V rámci Subsaharskej Afriky je hlavnou príčinou chorobnosti a úmrtnosti malých detí ťažká podvýživa. Jej príznaky sa prejavujú poklesom kondície a imunity, úbytkom netukovej telesnej hmoty a svalovej sily, vyčerpaním a nechutenstvom. Až 1,8 milióna kenských detí spadá do kategórie chronicky podvyživených. Príčinu možno hľadať vo vysokých cenách potravín, ale aj v slabých stravovacích návykoch. Opäť je teda potrebné poukázať na prepojenie niekoľkých rizikových faktorov – predovšetkým nevzdelanosti, resp. nízkej úrovne vzdelania matiek, veľkosti rodiny, ale i nezamestnanosti v regióne, chudoby a nedostatočných zdravotníckych služieb.

V súvislosti s dojčením a starostlivosťou o novonarodené deti treba spomenúť i rôzne povery, ktoré môžu negatívne ovplyvniť zdravie dieťaťa aj samotnej matky a ktoré ani slovenský expertný tím nedokáže vždy odvrátiť. Napríklad, že žena počas ďalšieho tehotenstva nemôže dojčiť maloleté deti, alebo že môže dojčiť len z jedného prsníka, prípadne že ak je HIV pozitívna, mala by svoju nákazu konzultovať so šamanom, nie so zdravotníckym pracovníkom.

ZLEPŠIŤ ZDRAVIE NIELEN DETÍ, ALE AJ MATIEK

Niekedy je naozaj ťažké bojovať proti zakoreneným tradíciám a rituálnym praktikám. Tie v krajine, ktorá sa skladá zo 46 kmeňov, fungujú po stáročia. Nehovoriac o príkazoch, resp. zákazoch najrôznejších náboženstiev a siekt, ktoré ovplyvňujú životy detí a matiek. Často rodiace matky, ktoré nedokážu svojmu organizmu doplniť energiu a výživnú stravu, nebudú pravdepodobne schopné kvalitne kŕmiť a vychovávať ani svoje ďalšie deti – najmä nie vtedy, ak ide o mnohočetnú chudobnú rodinu. Podľa prieskumu organizácie UNICEF, tehotné ženy a ich deti v pobrežnom regióne Kwale vykazujú vyššiu mieru podvýživy ako v iných

Distribučný deň v nutričnom centre v Mkongani. Foto: Paľo Markovič

oblastiach Kene. Aj to je jeden z dôvodov, prečo Trnavská univerzita realizuje projekt starostlivosti o podvyživené deti do 5. roku života a ich matky práve tu.

Pre trvalú udržateľnosť projektu je dôležité budovanie kapacít v lokálnej komunite. Preto komunitní zdravotnícki pracovníci a pracovníčky i ostatný personál kwalskej nemocnice organizujú približne raz do mesiaca prednášky o výžive a počítačových zručnostiach. Slovenským tímom koordinovaní „komunitári a komunitárky“ majú v jednotlivých nutričných centrách v Kwale, Tiwi a Mkongani na pobreží Kene na starosti príjem detí a matiek do programu, ich každotýždenný monitoring, distribúciu suplementov (kaše a fazule) a tiež prednášky pre matky (o správnom kojení, príprave stravy, vhodnej výžive, používaní výživových doplnkov či hygiene).

GLOBÁLNE PARTNERSTVO PRE ROZVOJ NIE JE LEN FRÁZA

Pre Slovensko je Keňa jednou z prioritných krajín v rámci oficiálnej rozvojovej pomoci (ODA). Vďaka finančným prostriedkom zo štátneho rozpočtu (cez podporný program Slovak Aid) na území tejto východoafrickej krajiny realizuje kvalitné projekty efektívnej rozvojovej spolupráce niekoľko slovenských mimovládok a univerzít. Efektívna rozvojová spolupráca musí vychádzať z potrieb lokálnej komunity a musí byť postavená na vzájomnej spolupráci, odovzdávaní skúseností a budovaní partnerstiev medzi krajinami a organizáciami, t. j. v prípade projektu Sociálno-zdravotnícka starostlivosť o podvyživené deti do 5. roku života a ich matky v regióne Kwale medzi Trnavskou univerzitou a Kwalskou nemocnicou v Keni. Práve edukácia a budovanie kapacít v lokálnom spoločenstve zabezpečia, aby aj po odchode tímu rozvojových pracovníkov a pracovníčok konkrétny projekt pokračoval. Minimálne podľa výsledkov slovensko-kenského anti-malnutričného programu v regióne Kwale globálne partnerstvo pre rozvoj a trvalá udržateľnosť nie sú len prázdny frázami.

Petra Čížková: *Candida Serendipity*

Candida Serendipity

Rozhovor s PETROU ČÍŽKOVOU

Tvoja najnovšia práca, ktorou si absolvovala VŠVU, sa volá *Candida Serendipity*. Čo toto spojenie dvoch nepochopiteľných slov znamená?

Termín serendipity označuje šťastnou nehodu alebo milé prekvapenie a je často využívaný vo vedeckých odboroch pre takéto objavy, ktoré nebyli konkrétne hľadány, ale priniesli niečo užitočné. Práve hľadanie tušených súvislostí je jeden z kľúčových momentov tejto práce. Kvasinka *Candida albicans* je zase jedným z usouvzťahovaných tém, ktoré je s ostatnými propojené lepkavosťou „cukříkově sexistického“ rokoka a sladkým manýrismem přerůstajícím do plišňových ornamentů.

Na projekte si spolupracovala s pracovníčkou Ústavu molekulární biologie SAV Renátou Novákovou. Celkovo si sa „stretávaním s kandidou“ venovala pomerne dlho. Ako sa rozvíjal tvoj nápad?

Spolupráce s Ústavem molekulární biologie probíhala přes Mgr. Renatu Novákovou, CSc., která se mnou už přes dva roky ochotně komunikuje na téma plísní, jako je určování jejich DNA, způsoby jejich rozmnožování, působení na lidský organismus a podobně. Umožnila mi nahlédnout do svého způsobu práce a částečně i do způsobu fungování celého ústavu mikrobiologie, což pro mě bylo nesmírně zajímavé.

Ako si *Candida Serendipity* rozpracovávala ďalej? Kde do projektu vstúpil problém transgresie?

Samotnou transgresi v sobě plísně jako takové už vlastně obsahují, například při rozmnožování dělením se původní buňka rozdělí a stane se dvěma novými, ale ta původní zaniká. To je jedna rovina. Další je překročení určité hranice ve vztahu k hostiteli. Když se určité druhy plísní, jako například *Candida albicans*, vyskytují v těle jen do určité míry, jsou tělu prospěšné. Ale když dojde k překročení určité hranice jejich výskytu – k jejich přemnožení –, začne kvasinka uplatňovat svoji schopnost dimorfizmu, tedy začne se měnit na patogen. V této formě už je velice nebezpečná. Ve zkratce: způsobuje rakovinu.

Takže transgresia mala pre teba spočiatku hlavne ohrozujúci význam?

Transgrese v rámci plísní ano. Transgrese – jako násilné porušení ustanovených pravidel, přestoupení hranic akceptovaného, indikující kriminální či deviantní jednání – v kontextu reprezentace aktu, jenž je tradičně svázán konvencemi,

Vo svojej diplomovej práci *Candida Serendipity*¹, ktorej sa vo veľkej miere venuje nasledovný rozhovor, Petra Čížková preskúmava zobrazovanie a chápanie ženského tela v niekoľkých literárnych a výtvarných dielach a toto zobrazovanie sa zároveň snaží vyviazať z jeho objektivizácie. Chce, aby sa ženské telá stali subjektmi. Aby neboli neustále manipulované, inštrumentalizované – ani vedeckým, ani medicínskym aparátom, ani galantným dvorením. Petra Čížková však nenastupuje štandardnú cestu politizácie žien či sebauvedomovania. Zdá sa, že v *Candida Serendipity* ju nezaujímajú ženy ako subjekty štátu a práva. Jej ženské subjekty sú subjekty transgresie, vnútornej a zvrchovanej – tu predovšetkým sexuálnej – skúsenosti.

¹ Teoretická časť diplomovej práce je voľne dostupná na: <http://www.ulozto.cz/hledej?q=Candida+Serendipity>. Ďalšie práce Petry Čížkovej sú dostupné na: www.petrazickova.novota-art.sk.

chápu jako cestu k odporu i ke kritice sexistického pojetí. V mikrosvětě personifikované kvasinky, která se chce šířit a vyvíjet, se obě polohy stávají ambivalentní.

Uvedomila som si, že všetci, ktorí o transgresii píšu, sú muži, je to posvätný priestor mužov. Keď transgresiou prechádzajú ženy, tak je ich skúsenosť patologizovaná. Stávaš sa hysterkou.

Nebo feministkou.

Zdá sa, že tvoja práca súvisí s miestom, kde ju inštaluješ. *Candida Serendipity* si inštalovala v dvoch konkrétnych bytoch v centre Bratislavy.

V tomto prípade je miesto dôležitou súčasťou práce. Najvýraznejším aspektom je, že byty ešte nebyly dokončené. Zatím to byla hrubá stavba, tedy nějaké prostory, které měly svůj potenciál a logický předpoklad v konstituování se na obytné prostory – jako obývací pokoj, koupelna, ložnice. Je tu paralela místa – soukromí bytu, rodinného zázemí, problematiky vztahů utvářejících osobnost jedince. Práce je vlastně situována do pomyslného prostoru bytí už sice existujícího místa, ale i místa, které ještě není kodifikované a nese potenciál změny.

Do akej miery sú pre teba dôležité dejiny umenia a dejiny maľby?

Základní linie v práci *Candida Serendipity* se úzce týkají fenoménu paměti a techniky jejího použití ve výtvarném projevu. Základní prvky jsou analýzou a mapováním zobrazování ženského těla v průřezu dějin umění v součinnosti s podrobným studiem dobových textů a hledáním souvislostí a propojení se současnými kulturními kódy a historický kontextem. V mém pojmání jde tedy o jakési rozpamatování se na rokoko – období, ve kterém má diplomová práce řekněme operuje.

Do takto vytvořeného „vybájeného“ světa rokoka pak vstupují s balíčkem současných teoretických diskurzů, výtvarných praktik, společensko-politických postojů i různých vědních disciplín, jako například molekulární biologie, se záměrem jejich následné aplikace, instalace – uvedení do života té doby za cílem fúze dvou tak časově vzdálených a odlišně uzpůsobených společností.

V *Candida Serendipity* si prepracúvala rokokové obrazy – v jednej časti si Fragonardov obraz kúpajúcich sa žien vyliala z rámu a namaľovala ho na betónovú podlahu.

Konkrétně na tomto místě se spolu v jedné rovině čtení kříží dvě určité situace – Fragonardův obraz a úryvek Bataillova *Příběhu oka*, kdy dvě hlavní postavy této novely – Pierre a Simona – srazí ve velké rychlosti autem mladičkou cyklistku. Splývá tu pohled na mladé ženy dovádějící ve vodě a tělo sražené cyklistky, který je pro Pierra a Simonu něco jako esence jejich vztahu. Mísí se tu živelnost s hrůzou ze smrti a jejich erotický podtext.

A čo porcelán uložený v latexovej hojdačke? Keď si ho vo Francúzsku kupovala, už si vedela, že s ním chceš takto pracovať? Bolo to niečo vizuálne vyzyvavé?

Petra Čížková: *Candida Serendipity*

Porcelán je pro mě asi spíš společensky vyzývavý. Souvisí to i s pamětí porcelánu jako materiálu. Podobně jsou na tom i gynekologická křesla použitá v další části instalace. Po vyřazení z lékařské praxe byla totiž používána ještě 12 let jako pomůcka v erotickém salonu. Růžový fosforeskující sprej, zlatý nátěr, odřeniny – to všechno jsou paměťové stopy z tohoto období.

Najmä latexová hojdačka naplnená porcelánom v *Candida Serendipity* čerpá aj z tvojej predchádzajúcej práce *Pas de Vanille*.

Pas de Vanille je svým způsobem sondou do fungování sadomasochistického vztahu dominantně-submisivního páru. Technicky se jedná o kovovou konstrukci, přes kterou je natažený latex a kterou obepíná další kov stažený šroubem. Železná konstrukce musí do sebe přesně zapadat, aby se latex nevytrhnul. V tomto směru jde o paralelu k přesnému a důslednému vystupování dominantního jedince ve vztahu k submisivnímu, který prokazuje své kvality v poddajnosti, přizpůsobivosti.

Čo presne znamená *Pas de Vanille*?

Praktikanti SM se o nepraktikantech vyjadřují jako o vanilácích, vanilkách. Znamená to jednoduše: „Toto není vanilka.“

(Zhovárala sa Ľuba Kobová.)

ĽUBA KOBOVÁ. Feministka, filozofka. Vyštudovala filozofiu, estetiku a rodové štúdiá. Vyučuje feministickú politickú filozofiu na Karlovej univerzite v Prahe a na Masarykovej univerzite v Brne. Spolupracuje s feministickým projektom *Aspekt*, pre ktorý pripravuje antológiu štúdií o práci a rode.

EVA TOMKULIAKOVÁ. Vyštudovala dramaturgiu a scenáristiku na Filmovej a televíznej fakulte VŠMU. Finalistka súťaže Básne 2012. Časopisecky publikuje svoju poéziu po prvýkrát práve v Glosolálii.

XXX

jej prítomnosť

jej telo je pre nich
ich vlastný poznámkový blok
plný poznámok na jej telo

jej prítomnosť je nepodstatná
jej výzor jej otvára dvere
nekonformné môže byť konformné
kontrast je konflikt

jej prítomnosť
je prítomnosť aj neprítomnosť
zablokovaná

XXX

dieťa potrebuje otca

obsedantná usilovnosť
plodí výsmech

bezdetnosť sa chápe
ako neúspech

ženu potvrdzuje dieťa
dieťa potrebuje otca

začiatok je dookola koniec

pobavenie okolia
plodí jeho uspokojenie

potrebuje dieťa

XXX

vyčíta jej prevahu
v jej prevahe nenachádza ženskosť
v jej prevahe nenachádza
svoju mužskosť
niekto mu možno náhle
niečo povedal

jej čisté žiadosti
začína vnímať ako rozkazy
slabšej
by jej dal prednosť
pri vstupe do miestnosti

vyčíta jej prevahu
v šifrách
a tak ona ustupuje
na samý okraj priepasti
do priepasti padá
v priepasti sa ocitá
v priepasti sa cíti
ako v príbytku
v spoločnom priestore
ako v priepasti

zakódovanie miestností

XXX

pred ňou vyvretý
jej pohľadom dourážený
staroružový svet
jeho náhle vykryštalizovaný
pocit ohrozenia
je jeho útok
ako obrana
skutočnosť ako skutočnosť

a zasa
pred ňou iba rozprestretá
mapa neistoty tohto sveta
na ňu nereaguje

o svojich myšlienkach
nikdy neuvažovala ako o bagroch
to sú jej stredobody kritiky
skutočnosť ako skutočnosť

podmínované predmestie v pohybe
mäkko pichľavá inzultácia
úškrn ako maska bezmoci

vyrovnaná vyžehlená maska
jej veľkňazka v dome bábik

XXX

hlavne logika
modrá perla v mušliach
z chlapčenských hláv
cez modré okuliare

ten najmodrejší zo znakov
najazúrovejší z výkonov
v ružovej nedostatkový tovar
pochybnej kvality

hlavne logika
umelý jagavý rozdiel

oceňovanie perlorodcov
perlorodky vystavené logickým súdom

odvtedy to vidí až dodnes
aj do milovaného jedla
jej môže ktokoľvek napľuť

XXX

povedal
že má radšej ženy
ako mužov

povedala mu
že muži jej povedali
že je ješitná

on jej povedal
že nie je ješitnejšia
ako on

zasmial sa
zajasal

XXX

etika je estetická
niekedy
svoje vnútorné prostredie
pocituje symetricky
ako kryštalická mriežka diamantu
krása ako kontrastná ikona
etika je estetická
v kruhu

Petra Čížková: Candida Serendipity

Petra Čížková: Candida Serendipity

MARTINA KORBOVÁ

Mlčanie ako feministický literárny fenomén v kontexte tvorby Virginie Woolfovej a Boženy Slančíkovej-Timravay

Prvé pokusy o systematickejšie a vedeckejšie rozpracovanie problematiky mlčania zaznamenávame až v druhej polovici 20. storočia, a to najmä vďaka prudkému rozvoju lingvistických disciplín, semiotiky, filozofie jazyka či spoločenských vied vo všeobecnosti. Problematikou mlčania sa však už v dávnejšej minulosti zaoberali tiež mnohí významní filozofi, ba dokonca teológovia, ktorí fenomén mlčania dávali do súvislosti predovšetkým s modlitbou (chápanou ako vnútorný rozhovor s Bohom), meditačnými aktivitami či kontempláciou.

Ako uvádza Stanislava Repar, fenomén mlčania sa v spoločenských vedách, ale aj v bežnom uvažovaní ešte stále zvykne chápať skôr v negatívnom zmysle. Máme tendenciu umiestňovať ho výlučne do oblasti rečovej komunikácie, pričom zabúdame na jeho prítomnosť aj v písomnom (najmä v literárnom) prejave. Nemôžeme však pozitívne hodnotiť iba rečové (verbálne) prehovory komunikantov v rámci komunikácie. V takom prípade by sme podľa Repar museli mlčanie v rámci komunikácie chápať len ako okrajový komunikačný nástroj.

Ďalší predsudok v chápaní uvedeného fenoménu súvisí s tradičnou predstavou, že mlčanie je záležitosťou nedostatočnej kvality či úrovne vyjadrovania komunikanta, teda nedostatočných rečových schopností, na základe čoho sa mlčanie v komunikácii často považuje za pasívne počínanie. No ako zdôrazňuje Repar: „Kategória mlčania sa k nám dnes dostáva prostredníctvom takých pojmov ako ‚prázdny stred‘, ‚nulová morféma‘ či ‚prázdny horizont‘ významovej štruktúry diela alebo ‚jazyková inferencia‘ – t. j. súčasť významotvornej aktivity jednotlivca a jeho rečových a mentálnych štruktúr. Rozhodne sa k nej nemožno približovať bez toho, aby sme si uvedomili, že sa stala plnohodnotnou súčasťou dnešných analýz jazyka/reči, interpretácií textov a ich intertextuálnych, v tom aj životných kontextov. Súčasná myšlienková paradigma otvára pre problematiku mlčania a jeho postavenia v prehovore i umeleckom texte priestor ako nikdy predtým.“ (Repar 2007: 214)

Mlčanie ako vedecká kategória však súvisí aj s inými javmi a vedeckými odvetvami, ktoré sa z rôznych hľadísk pokúšajú o zachytenie „prítomného v neprítomnom“. Medzi týmito rôznorodými vedeckými oblasťami pritom existuje značná súvislosť. Raz je to tzv. znakové mlčanie, ako ho chápajú postštrukturalistické teórie, inokedy mlčanie súvisiace s mimotextovými okolnosťami a vytvárajúce pragmatický aspekt komunikácie, mlčanie ako neverbálna komunikačná aktivita či mlčanie ako „potlačená reč“, súčasť rodovej alebo menšinovej represie.

Hlavným predmetom tejto štúdie bude mlčanie ako „potlačená reč“ – reč, ktorá sa stala predmetom tabuizovania, obmedzovania zo strany okolia, spo-

MARTINA KORBOVÁ. Vyštudovala filozofiu a slovenčinu na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. Profesionálne sa venuje literatúre. Spolupracuje s viacerými vydavateľstvami a zaujíma sa o problematiku rodovej rovnosti.

ločnosti, ale aj autocenzúry, teda mlčanie tak, ako ho vníma feministický literárny diskurz. Pozoruhodné je najmä mlčanie, ktoré charakterizuje literárnu tvorbu mnohých spisovateliek. Obsahuje v sebe totiž široké interpretačné možnosti. Autorkám bolo po stáročia systematicky vnucované s jediným cieľom – umlčať ich skutočný hlas. Spôsob mlčania spisovateliek, resp. ich literárnych postáv, posúva literárne dielo do úplne nových významových rovín, pričom v tradičných (rečových) prehovoroch postáv je význam výpovede vopred daný tzv. konvencionalizovanou podobou slov.

Spomedzi množstva autoriek sa sústredím na dve, vskutku originálne spisovateľky: Boženu Slančíkovú-Timravu, reprezentujúcu domáci kultúrno-spoločenský kontext a vyznačujúcu sa špecifickým prístupom k vnímaniu skutočnosti, ktorý sa premietol nielen do jej literárnych diel, ale aj do osobného života; a Virginii Woolfovej, ktorá už pred mnohými rokmi predznamovala predmet takéhoto skúmania a ktorej literárne dielo tvorí myšlienkovú bázu feministického literárneho diskurzu. Bude ma zaujímať predovšetkým to, akým spôsobom sa fenomén mlčania prejavuje v dielach týchto autoriek – či už v ich spôsobe nazerania na skutočnosť, alebo v neprítomnosti rečových prehovorov ich literárnych hrdiniek.

Fenomén mlčania pred nami otvára široké pole na výskum a ako uvádza Stanislava Repar – je nielen významovo obsažné, ale v kontexte literárneho diela môže byť dokonca štrukturálnym prvkom individuálneho umeleckého vyjadrenia, môže dosvedčovať neprítomné či potlačené významy, alebo vyslovovať nevysloviteľné. „Zakázané, a teda komunikačne nerealizované významy, resp. významy prítomné v reálnom komunikačnom kontexte iba cez ich nulovú realizáciu, môžu totiž niekedy o dobovej skutočnosti vypovedať viac než akákoľvek iná pozitívna významovosť či demonštrácia ‚priznaného‘, totiž – konvenčného zmyslu.“ (Repar 2007: 225)

V literárnej vede skúmanie problematiky mlčania predstavuje významný pokus o prehodnotenie doterajších teoretických poznatkov v podobe, v akej nám ich predkladá klasická literárna história. Mlčanie ponúka nový spôsob interpretácie jednotlivých významov, ktoré sa týmto pred nami otvárajú. Práve preto ho využívajú viaceré spisovateľky a intelektuálky, ktoré odmietli patriarchálny jazyk filozofie, vedy či literatúry a začali hľadať a vytvárať svoj, rodovými stereotypmi nezaťažený, komplexnejší jazyk schopný zachytiť myšlienky, predstavy, túžby a potreby žien bez akejkoľvek cenzúry patriarchálnej tradície – usídlené aj v jazykových a rečových štruktúrach.

Aj preto sa pre tieto ženy stalo jednou z najčastejších možných alternatív mlčanie či prerušované pokusy o jeho prelomenie, ich cieľom vyhľadávanie umlčaných autoriek alebo zamlčaných stôp, zaujímavých a podnetných pre písanie žien. Historicky prisúdený údel mlčania sa zároveň objavil v ich písaní a stal sa súčasťou ich literárneho sebavyjadrenia.

Zaujímavé je, že zatiaľ čo stotožnenie sa žien s mlčaním bolo v minulosti často znakom ich podriadenosti alebo rezignácie (preventívne mlčanie), mlčanie mužov bolo, naopak, výrazom sebauspokojenia, oddychu alebo nechoty vyjadrovať sa (napríklad v domácom prostredí). Zároveň sa stávalo aktom mužskej politickej dominancie nad ženami, čiže prostriedkom ich ovládnutia. „Ako evidentný dôkaz úspešného umlčavania žien sa ponúka (...) maskulínna orientácia žien na tradíciu a históriu písanú mužmi, ale aj zamlčavanie a vymazávanie tých žien, ktorých hlas bol síce vo svojej dobe signifikantný, no vďaka určujúcej ro-

dovej praxi tieto ženy jednoducho zostali pre históriu, a tým aj pre súčasnosť zabudnuté.“ (Repar 2007: 242)

Mnohé spisovateľky a teoretičky sa, naopak, sústreďujú na hľadanie alternatívneho spôsobu literárnej prezentácie, na konštruovanie nových významov, na utváranie literatúry späté so ženskou perspektívou a skúsenosťou, so ženským videním sveta. Typickou ukážkou toho je *écriture féminine* (ženské písanie, ženský spôsob písania) alebo *écriture au féminin* (písanie na ženský spôsob), ktoré sa rozvíja najmä vo frankofónnom prostredí. Francúzske filozofky Luce Irigaray a Julia Kristeva vychádzajú z presvedčenia, že tradičné reprezentácie, metafory a symboly ženy a ženskosti sa podieľajú na umlčovaní a potláčaní „skutočných žien“, preto je ich cieľom hľadať nový jazyk, nové metafory a symboly a utvoriť tak priestor pre hlasy reálnych žien.

Stanislava Repar uvádza, že práve z tohto dôvodu je fenomén mlčania (nemoty, ticha, stíšnosti) jedným z charakteristických znakov „ženského písania“, ktorý je zároveň výrazom odsúvanej a potlačovanej „ženskej“ identity. Mlčanie ako potlačená reč je práve vďaka absencii reči schopné vyjadriť aj tie najzložitejšie významy, texty a kontexty. Pre ženu ako autorku je podľa Repar jazyk jedinou skutočnou mocou, ktorá jej ešte zostala a ktorú môže použiť na vyrovnanie sa, alebo rovno na pochovanie tradičných spoločenských a kultúrnych vzťahov.

Pre lepšie objasnenie problému autorstva žien a miesta žien v literárnej tradícii je kľúčovým textom esej Virginie Woolfovej *Vlastná izba*, ktorá pôvodne vyšla v roku 1929. Woolf v nej poukazuje na to, aké nesmierne dôležité je pre ženu mať „vlastnú izbu“ – priestor na nerušené premýšľanie a na slobodné výkony v oblasti umeleckej tvorby. Pozoruhodné je, že už v roku 1912 Timrava vo svojej listovej korešpondencii s Elenou Maróthy-Šoltésovou na túto tému píše: „Málo pokoja, málo času, málo samoty. Veď viete, aký je život v tom menovite pre ženu neúprosný (...) Svoje idey spracovať by som už vari ani nevedela. Kde sa spisba hmotne náležite neodpláca, tam sa jej nemôžu všetky sily venovať.“ (Mikulová 1995: 31)

Woolf „vlastnú izbu“ chápe ako priestor na tvorbu v širokom zmysle slova – od doslovného významu potreby pokoja, sústredenia sa, až po potrebu ženskej tradície v literatúre. Načrtáva tiež krátku históriu ženského literárneho vývoja, dovedajšie osudy ženského talentu, a zároveň vyzdvihuje špecifické a nezameniteľné hodnoty ženskej kreativity. V tejto súvislosti ako Múzu, ktorá je pre ňu metaforou ženskej poetickej inšpirácie, predstavuje Shakespearovu sestru Judith: „Shakespeare mal sestru. Ale nehľadajte ju v básnikovom životopise od sira Sidneyho Leea. Zomrela mladá – žiaľ, v živote nenapísala ani slovo (...) No ja som presvedčená, že táto poetka, ktorá v živote nenapísala ani slovo a ktorú pochovali na krížnych cestách, ešte žije. Žije vo vás, vo mne a v mnohých ďalších ženách (...) pretože veľkí básnici neumierajú (...) potrebujú iba príležitosť.“ (Mikulová 1995: 31)

Práve autorkám venovala Woolf osobitnú pozornosť. Pokúsila sa opísať sily, ktoré podporovali alebo, naopak, znemožňovali, aby sa ženy v literatúre vyslovovali „svojím hlasom“, aby nekopirovali „mužské hlasy“, ale koncentrovali sa na vlastné skúsenosti a zobrazovali ich z vlastnej perspektívy. Zároveň sa usilovala prehodnotiť status ženských literárnych postáv, ktorým autori často pripisovali iba inštrumentálny význam a ktoré samy osebe neboli cieľom, ale predovšetkým prostriedkom na dosahovanie cieľov pre iných. V súvislosti so ženským písaním Woolf zdôrazňuje potrebu opísať utajené a nezaznamenané

životy mnohých žien, načúvať im a pozorovať ich. Úsilie spisovateliek nasmerúva k cieľu napísať „pravdu o živote žien“. Rovnako správne predpokladá, že vnesením ženského aspektu do literatúry môže dôjsť nielen k zmene postavenia ženy v literatúre, ale aj k zmene samotnej literatúry. Woolf tak na základe dôvernej znalosti dejín a vtedajšieho stavu anglickej literatúry, ale očividne aj na základe vlastnej skúsenosti dospela k názoru o istej špecifickosti ženskej spisby. Ako hovorí, písanie ženy je vždy ženské, resp. nemôže byť iné ako ženské (Woolfová 2002).

Woolfovej text tiež ponúka východisko pre ženské písanie, ktoré „otvára dvere autentickej praxi, produktívnym spôsobom spracúva protiklady skúsenosť/estetika, hnev/odstup (...) jej text sa ponúka ako vzor pre budúce ženské písanie (...) Tento vzor však v žiadnom prípade nestanovuje, čo možno alebo treba napísať, ale naznačuje, ako môže byť forma dialógu adekvátnym vyjadrením mnohohlasnosti, neistoty, súčasne napínavej a znepokojivej plurality ženskej skúsenosti“ (Woolfová 1995: 8).

Virginia Woolf ďalej tvrdí, že veľa kníh autoriek pokazila priveľká dávka hnevu a zatrpknutosti. V súvislosti s týmto tvrdením podrobuje tvrdej kritike napríklad Charlotte Brontëovú. V citovaných pasážach z Jany Eyrovej dokazuje, že príbeh, ktorému sa Brontë mala bezvýhradne oddať, vybavuje osobné krivdy a priveľmi doň zasahuje hnev: „Jej fantázia sa zatackala od rozhorčenia a my sme to jej zatackanie pocítili.“ (Woolfová 2000: 294)

Písanie žien by, naopak, získalo práve tým, keby sa ženy dokázali bez akejkoľvek zatrpknutosti zasmiať nad mužskou márnomyseľnosťou. Nejde tu však o žiadnu nenávisť voči mužom ani o strach z nich. Spisovateľkinu myseľ nesmú podľa Woolfovej brzdiť žiadne predpojatosti – jedine vtedy môže písať ako žena, avšak ako žena, ktorá „zabudla“, že je ženou. Toto sebazabudnutie však nie je sebaopretím – naopak, je predpokladom schopnosti vystúpiť zo seba, získať nadhľad, no zároveň naďalej ostať sebou. Je to písanie, ktoré smeruje k objektivite, ale nestráca nič zo subjektivity svojej autorky. Ide o písanie, ktoré sa usiluje o nezaujatosť, hoci nepopiera svoju zainteresovanosť.

S dôrazom na ženský aspekt Timravina tvorba prekračuje ustálené literárne konvencie svojej doby, čo sa prejavuje v miere sebavyjadrenia, autentickejšie, ale aj v hĺbke sebareflexie. Timrava ako prvá priniesla do slovenskej literatúry isté tajomstvo, resp. „čosi, o čom sa dovtedy nehovorilo a ešte TO ani nebolo pomenované, ale už sa cítilo, že jej texty sú aj o TOM. (...) Aj Timrava má svoje ‚neurčité‘, ‚nehotové‘, ‚potenciálne‘ a ‚beztvaré‘ – ono však nie je spojené s ideovou koncepciou literárneho prúdu, ale so stvárňovaním, uchopovaním a zachytávaním formujúcej sa osobnosti ženy, ktorá sa márne pokúša dostať do súladu s ‚racionálnym‘ poriadkom sveta i s jeho ľahostajnosťou.“ (Mikulová 1995: 33)

Timrava píše zo seba, z hĺbky ženy, racionálne a vecne. Rozumie ženám, svetu zo ženského hľadiska, chápe, prečo sa ženy usilujú mužom vyrovnáť, najmä pokiaľ ide o „spisovateľstvo“. V jej diele sú prítomné mnohé aspekty ženstva i nápadne zdôrazňovaný protiklad mužského a ženského princípu. Timrava tak s pozoruhodným zmyslom pre pochopenie hlbín duše zobrazila časť citového života svojej spoločnosti. Jej autorský talent spočíva v detailnej interpretácii všedného osudu ženy v akejkoľvek, nielen v novohradskej spoločenskej periférii.

Timrava vo svojich dielach podáva dokument o psychike ženy na prelome storočí. Ako uvádza Marcela Mikulová, ide tu o vnútorné dozrievanie a vyhra-

ňovanie osobnosti ženy, o problém precitania k dospelosti, k definitívnosti – o sebaopozorovanie, sebaobjavovanie, sebapoznávanie a sebaformovanie, ktoré Timravu sprevádzalo po celý jej tvorivý život. Táto nevyčerpatelná téma hľadania samej seba sa u Timravy premieta aj do samotného obsahu textov.

V Timravinych autobiografických novelách sa úloha a význam hlavnej hrdinky do značnej miery obohacujú – hlavná hrdinka sa stáva kľúčovou pri autorkinom úsilí riešiť prostredníctvom prózy osobné problémy. Takýto postup istým spôsobom evokuje funkciu lyrického hrdinu z poézie alebo lyrizovanej prózy. Možno aj preto sa Timravino písanie postupne začalo prechyľovať na stranu lyrickej a viac-menej statickej analýzy vlastného vnútra. V protiklade k dobovo zaužívaným postupom však „identifikujeme u Timravy v autobiografických novelách antisentimentálno-epickú pointu ako sebaopovrdzujúce gesto realistickej prozaičky“ (Mináriková 1991: 84).

Pre Virginiu Woolfovú je žena predovšetkým bytosť cítia. Túži dosiahnuť životné šťastie alebo prahne po zachytení krásy. Jej tragédia spočíva v tom, že ide o neuskutočniteľný cieľ. Vo väčšine textov je preto citelne prítomné bolestné zistenie, že ideál celostnosti, ideál slobodne a všestranne rozvinutej ženskej osobnosti nateraz nemožno (aj vzhľadom na existujúce spoločenské pomery) naplniť. Odtiaľ pramení aj ústredný motív jej diela – neprekonateľný rozpor medzi snom a skutočnosťou. Woolfovej hrdinky sa neúnavne usilujú o realizovanie tohto ideálu v živote, zväčša však stroskotávajú, čo sa u nich prejavuje najmä rôznymi odchýlkami od predpokladanej normy správania (napr. exhibicionizmom, narcizmom, voyerizmom, paranojou a neurotizmom). V nejednom prípade tieto „diagnózy“ poukazujú aj na rozpoloženie samotnej autorky. Jediné šťastie, relatívne šťastie, ktoré môžu Woolfovej hrdinky dosiahnuť, je vnútorná vyrovnanosť a zmierenie sa s vedomím nezvratného životného údely. K takémuto vyrovnaniu však vedie dlhá cesta vnútorných bojov, preto Woolfovej prózy napĺňa predovšetkým kontemplácia, vnútorný monológ alebo myšlienkový prúd hrdiniek.

Podobnú dilemu sna a skutočnosti musia riešiť aj Timravine hrdinky. Keď strácajú „ružové okuliare“ a následne upadajú do pocitov životnej skepsy a dezilúzie, nad hladinou ich drží už iba irónia prerastajúca v sebaironiu. Tá im sčasti umožňuje zmieriť sa so sivou všednosťou života i s vlastným nezvratným životným údelom. Keďže Timravin kritický, vecný a triezvy spôsob myslenia a vnímania skutočnosti jej nedovoľoval uchyľovať sa k akýmkoľvek idealizujúcim a romantizujúcim predstavám, situácia jej hrdiniek sa stáva sebazničujúcim bojom dvoch protikladných tlakov: racionality a vášne.

Timravu i Woolfovú fascinuje zložitost ženskej mysle, jej „trinásť komnaty“ obsahujúce množstvo úchvatných predstáv, striedavé stavy bolesti a radosti. Dôležitým prínosom týchto autoriek bolo nielen to, že sa pokúsili o zachytenie obsahu ženskej mysle (jej rozmanitosti a premenlivosti), ale podľa Etely Farkašovej aj to, že sa snažili zachytiť procesy prebiehajúce v ženskej mysli, jednotlivé pohyby, mechanizmy, akými sa tento obsah utvára, permanentne mení a nanovo ustalaže. Obe zároveň prispeli k feminizácii metafory mysle a k feminizácii koncepcií myslenia a poznania.

Virginia Woolf býva často označovaná ako „netradičná“ spisovateľka. Dôkazom toho, že takou autorkou vo svojej dobe skutočne bola, sú najmä opisy patriarchálnych pomerov v anglickej spoločnosti. V nich sa odzrkadľuje jej ironický humor a ostrý intelekt. Woolfovej tvorbu tak možno vnímať aj ako jej

osobný spor s tradíciou. Vo svojom diele kritizuje staršiu generáciu spisovateľov (Arnolda Bennetta, H. G. Wellsa a Johna Galsworthyho), ktorých označuje ako materialistov. Títo autori podľa nej lipnú na „vonkajšej realite“ a obmedzuje ich konvenčná nutnosť vytvoriť príbeh a tradičnú zápletku, čo vedie k tomu, že ich dielam celkom „uniká život“.

V eseji *Pán Benett a pani Brownová* Woolf podrobuje tvrdej kritike anglických tradicionalistov a zároveň zdôvodňuje vlastnú umeleckú metódu. Píše, že pre realistov je realisticky vykreslený charakter jedinou zárukou úspešného románu. Následne sa pýta, či títo autori predkladajú čitateľovi a čitateľke zaručene pravdivú realitu. Woolf tvrdí, že nie, pretože kladú priveľký dôraz na vonkajšie videnie vecí. „Dávajú nám obraz domu a dúfajú, že my sami budeme schopní dedukovať si ľudské bytosti, ktoré v ňom bývajú.“ (Woolfová 1968: 8) Woolf, naopak, inklinuje k „Einsteinovi krásnej literatúry“, k Jamesovi Joyceovi, ktorý sa považuje za zakladateľa tzv. románu prúdu vedomia.

Samozrejme, že postupy, ktoré používali Woolf alebo Joyce, uplatnilo po nich ešte mnoho ďalších autorov a autoriek a tieto metódy z prózy vari nikdy nevymiznú, avšak v miere, v akej ich použila Woolf, sú jedinečné a neopakovateľné. U mnohých autorov a autoriek by hrozilo nebezpečenstvo straty dramatického napätia textu, ba dokonca nebezpečenstvo sentimentálnej impresionistickej rozvláčnosti, no u Woolfovej ide skôr o hĺbkovú sebaanalýzu a introspekciu, miestami až uzavretosť do úzkeho sveta. Tak ako pri iných autoroch a autorkách túžime vidieť ich postavy trochu viac „zvnútra“, u Woolfovej sa občas žiada vidieť jej hrdinky a hrdinov viac zvonka, napríklad aj v tých najobvyčajnejších situáciách.

Podobný je aj Timravin postoj k autoritám slovenskej literatúry – k Hviezdoslavovi a Vajanskému. Na portréte Javora (Hviezdoslava) a najmä Vilinského (Vajanského) v *Skúsenosti* môžeme sledovať priebeh dezilúzie a „odmytologizovania“ obrazu tvorcov našej národnej literatúry. Práve osobná skúsenosť Timrave pomohla zbaviť sa nereálnej predstavy o veľkých básnikoch. Spoznala, že Vajanského spôsob literárneho spracovania sa nie vždy zhoduje s cieľmi, ktoré svojou tvorbou sledoval. Pokiaľ ide o zbožňovaného Hviezdoslava, tak v *Skúsenosti* nachádzame skrytý zámer parodovať jeho pseudonym. Timrava neznášala akúkoľvek štylizáciu, preto sa u nej úcta k tradícii mení na odpor k tradícii.

Timrava však upúta aj netradičnými názormi narúšajúcimi vtedajšie literárne postupy. Usiluje sa prekonať statické opisy prírody, lyrické reflexie a sentimentalizmus. Takisto Timravina veta je neobyčajne zložitá. Požiadavka vysloviť sa krátko a úsečne ju núti povedať na obmedzenom priestore čo najviac faktov. Ludmila Groeblová príznačne konštatuje: „Ona má svoj spôsob opisovania, svoju dikciu málo vzletnú, miestami ťažkú, miestami priliehavú (...) človek predsa len pri čítaní jej prác nemôže sa ubrániť mimovoľnej túžbe, aby boli písané hladším jazykom.“ (Čepan 2001: 146)

Virginia Woolf sa búrila proti celému myšlienkovému svetu svojej doby, proti konformnému viktoriánstvu, ktoré aj od umenia vyžadovalo užitočnosť, upevňovanie daných mravných zásad a tradícií. Bojovala proti menejcennému postaveniu žien vo vtedajšej spoločnosti, venovala sa konfliktom v rodinách, spoločenských triedach a národoch i rozpade starého a nového sveta po prvej svetovej vojne. Jej spisovateľské novátorstvo sa týka najmä tematických okruhov a perspektívy nazerania na dané témy. Vedome protikladným postupom dô-

sledne vychádzala z vnútorného života ženy, z prúdu jej vedomia. Vonkajšie prejavy, dej, opisy, epickú zložku románu – to všetko zredukovala na minimum. Dôležité bolo jedine to, čo sa odohrávalo vo vnútri literárnej postavy, čo jej umožňovalo odhaliť najhlbšie korene a motívy ľudského konania. Woolf bola vsutku „majsterka slova, ktorá dokázala nachádzať aj pre najsubtílnejšie vnútorné pohyby a najmenšie psychické záchvevy presný výraz“ (Farkašová 2006: 91 – 92).

Podobne Timravin rebelantský duch rúca „staré modly“ a „hlúpe povery“. Timrava však rebeluje dvojnásobne: búri sa proti cudziemu náporu i proti prúdom vlastného prostredia. Je svojská, originálna, hľadajúca svoju vlastnú cestu v živote i v literatúre. Dokonalým príkladom rebelantky, ktorá rúca staré poriadky a odmieta sa podriaďovať zaužívaným konvenciám, je Ila z Timravinej poviedky *Ťapákovci* – zdravá, energická a moderne zmýšľajúca žena, s mnohými plánmi do budúcnosti a najlepším vzdelaním z celej rodiny. Pre jej hrdosť, panovačnosť a snahu všetkým rozkazovať si vyslúžila prezývku „kráľovná“. Keď sa jej aj napriek obrovskému úsiliu nepodarí zmeniť zaostalý život ťapákovskej rodiny, Ila neváha a rozhodne sa od svojho muža odísť. A práve tu sa prvý raz v slovenskej literatúre objavuje aktívna ženská hrdinka. Jej muža tento rázny čin napokon preberie, a tak „v jeseni povstal pri komore llinej dom nový, pekný, zafarbený nažltlo, aký ešte nebol v dedine“ (Slančíková-Timrava 1998: 122).

Elena Maróthy-Šoltéssová raz v liste na margo tejto poviedky Timrave napísala: „... ľudu by hodne bolo na osoh, keby mu také ‚vzdelané‘ lle, ako je táto Vaša, trochu prevetrali živobytie.“ (Maróthy-Šoltéssová 1952: 52)

Timravinou i Woolfovej spoločníčkou bola po celý život tvorivá samota – tá vonkajšia i tá vnútorná, keď sa človek cíti sám, hoci je obklopený mnohými ľuďmi. U Timrave sa odohrávala vnútorná dráma dúfajúcej a skutočnosťou zradenej, vždy osamelej ženy. Samota na ňu doliehala (podobne ako u Woolfovej) najmä po matkinej smrti, keď sa cítila nesmierne opustená a jej dni boli otupné, strašné: „... ač niekedy, keď je zlý čas, mi je tak zunovano, otupno, pusto a ničomno, že temer zomriem od toho.“ (Farkašová 1995: 13) Výsledkom bolo poznanie, že všetci trpia svojou osamelosťou, beznádejne lapení v sieti okolností, osudu a vlastnej povahy.

Ako uvádza Farkašová, život Timrave neraz pripadal prázdny, málo užitočný a bez konkrétneho, pevného cieľa, v starobe dokonca nepotrebný. Pocity vnútornej nenaplnenosti sa u nej spájali s pocitmi márnosti, s pocitom, že všetko je malicherné, nepotrebné a bezvýznamné. Nebol jej neznámy ani pocit absurdity ľudskej existencie, nad ktorým niekedy víťazila, inokedy sa mu rezignovane poddávala: „Prázdny a bezcieľny mi je ten život. Vše sa sama divím, na kiego paroma som ja tu?“ (Farkašová 1995: 13)

Práve pre toto „nočné“ a „temné“ sa v súvislosti s Timravou hovorí aj o „neznesiteľnom jestvovaní“ a „zemi žalosti“. Viera Javorčíková v novele *Všetko za národ* „zrazu cíti, ako by ona bola čosi divného, cudzieho, že sa bojí seba. I všetko okolo nej je divné, nepochopiteľné (...) Tak sa jej zdá život neznesiteľným, vše bezcieľnym a nepotrebným, a zas vše takým krásnym, čarovným a dôležitým. (...) Vše zdá sa jej, že škoda narodiť sa, a zas, že je slávne jestvovať.“ (Čepan 2001: 138) Podobné pocity prežíva i Marína Majtáňová v *Skúsenosti*: „Marína podoprela hlavu dlaňou, a zrazu zacítila v srdci veľký žiaľ, akoby chcela plakať čo najhorkejšie.“ (Čepan 2001: 138)

Timrava nebola bytostne radostným človekom. K optimizmu sa musela

predierať cez množstvo pochybností a vo svojej plachosti a introvertnosti bola viac nedôverčivá ako dôverčivá. Náročný a kritický postoj k sebe u nej často ústil do depresí, ktoré ju zároveň oberali o sily i energiu písať. Zdá sa, že takmer pravidelne oscilovala medzi vierou v seba a vo svoje nadanie a medzi deprimujúcimi pochybnosťami o vlastných schopnostiach. Podľa Farkašovej bolo toto sebahodnotenie výsledkom náchylnosti ku skepse, ktorá zároveň v značnej miere predurčovala Timravin autorský postoj pri posudzovaní nielen svojho života, ale aj spoločenského života a životov ostatných ľudí. Sklon k večnému pochybovaniu však Timravu ako autorku chránil pred sklonom k idealizáciám, k prikrášľovaniu skutočnosti i k patetickému nadchýnaniu sa, či už nad udalosťami, alebo konkrétnymi osobnosťami.

Aj napriek vážnosti a častým pochmúrnym náladám Timrave nechýbal zmysel pre humor, iróniu a sebaíroniu, v ktorých zjavne nachádzala aj prostriedok sebaobrany. Milovala život a je až prekvapivé, ako sa na prvý pohľad tvrdá a pragmatická žena bála smrti: „Večne človek nemôže žiť, a ja, ako sa zdá, by som chcela. Lebo rada mám život, ľudí, deň a noc, jar a leto, nebo, zem, prírodu, tvorstvo a hlavne, že smrti sa desím, toho neznámeho, toho nepochopiteľného, nepriateľského a strašného.“ (Farkašová 1995: 13)

V Timravinom diele je tak popri deziluzívnom vnímaní reality prítomná aj silná fascinácia životom. Napríklad Elena Maróthy-Šoltéssová u nej obdivovala spôsob, akým dokázala i zdanlivo nezaujímavý život zachytiť novo, originálne (najmä vo svojich dedinských prózach), no na druhej strane ju dokázala šokovať Timravina odvaha k sebaodhaľovaniu (v jej autobiografických novelách). V nich sa podľa Farkašovej odzrkadľuje (na vtedajšiu dobu) dráždivý exhibicionizmus a do značnej miery silná seba fascinácia v zmysle vnútorného pátrania po sebe samej (podobné pohnutky nachádzame aj u Woolfovej).

Woolf takisto trpela pocitmi neznesiteľnosti bytia a hlbokou vnútornou osamelosťou, ktoré však súviseli najmä s jej maniodepresívnou psychózou. V neskoršom období života ju v dôsledku zhoršujúcej sa choroby dokonca prenasledoval neprekonateľný strach z okamihu, keď nebude schopná vyjadriť svoje myšlienky a dorozumieť sa s čitateľom a keď jej choroba nedovolí zvládať náročné umelecké zámery. Príznaky duševnej choroby sa u nej začali prejavovať už v detstve po smrti najbližších (najmä po smrti matky, ktorú zbožňovala) a až do konca života ju trápila zmes depresí a eufórií, ktoré ju napokon dohnali k samovražde. Na druhej strane však psychózy mali veľký vplyv na jej obrazotvornosť, citlivosť pre detaily a schopnosť zachytiť aj tie najjemnejšie záchvevy nálad a pocitov. Tento jej boj o seba, o vlastnú identitu trval (rovnako ako u Timravy) po celý život.

S traumou zo smrti matky sa Woolf vyrovnáva v románe *K majáku*. Do pani Ramsayovej vtelila hlbokú životnú múdrosť a vyrovnanosť ženy, ktorej výnimočná osobnosť vyžaruje lásku a priateľstvo a poskytuje nevyčerpatelnú inšpiráciu k umeniu a vedeckej práci. V tejto postave vytvorila typ obetavej manželky, matky, príbuznej, priateľky. Symbolický výlet k majáku, ktorý sa pre nepriaznivé počasie neuskutoční a ktorý rodina absolvuje až po období zásadných životných zmien a obrátov, poskytuje priestor na zobrazenie ženy s jej túžbami, radosťami a starosťami v nezadržateľne plynúcom čase. V diele Woolfovej sa zároveň pozoruhodne tematizuje vnútorný konflikt medzi mužským a ženským princípom (uzavretá a mlčiaca pani Ramsayová odhaľuje svojím správaním k okoliu oveľa komplexnejšiu ľudskosť ako jej výrečný manžel filozof). Pani Ramsayová patrí

medzi málo ľudí, ktorí dokážu vytvoriť v ľudských vzťahoch harmóniu. Aj napriek neúprosne plynúcemu času túži po tom, aby si jej deti navždy uchovali v srdciach detstvo, aby nepominulo čaro domova, ktoré s toľkou láskou vytvorila. Táto žena vždy okolo seba šírla radosť, pohodu, pocit bezpečia. Táto atmosféra ju prežila, a preto sa stala pre rodinu i známych nesmrteľnou. Zdanlivo veľa nedosiahla, po celý život bola „domácou paňou“, a predsa práve preto, že sa vždy rozdávala, vytvorila svojím životom takú trvalú hodnotu, akou je ozajstné umelecké dielo.

Podľa dostupných údajov sa Woolf cítila asi najhoršie po dopísaní románu *Cesta von*. Zmocňovali sa jej depresie, odmietala jesť, dokonca sa pokúsila o samovraždu. Napriek pomerne rýchlemu zákroku lekárov vtedy takmer zomrela. Jean Thomas o tom napísala Violete Dickensovej: „To ten román ju zlomil. Dopísala ho, a keď dostala korektúry, nemohla spať, lebo si namýšľala, že si z nej všetci strieľajú. A potom sa stala chyba, lebo si ju naozaj preň doberali, a to ju vohňalo do zúfalstva – sem sa z nej vrátila iba troska. Človeku to všetko kmásalo srdce.“ (Woolfová 1983: 496)

Woolf veľmi lipla (podobne ako Timrava) na rezonancii svojich diel, túžila po čitateľskom ohlase, bez neho akoby strácala motiváciu pre ďalšiu tvorbu, a tým aj zmysel života. Román *Cesta von* kritika nakoniec prijala a spisovateľ E. M. Forster v *Daily News* dokonca napísal: „Konečne máme knihu, ktorá je taká jednotná ako Búrľivé výšiny, hoci akosi inakšie.“ (Woolfová 1983: 497)

Výrečným epilógom celého diela Virginie Woolfovej je novela *Medzi dejstvami* – tu nájdeme kľúč k autorkinej životnej filozofii a možno aj k záverečnej dileme jej života: žiť či nežiť. Novela sa postupne mení na úvahu o umelcovi, ktorého najväčšou životnou neistotou je mučivá otázka, či bol pochopený, či neskromne „nezarúbal“ príliš vysoko a jeho dielo „sa nerozplynulo v banálnu, pomuteľnú amatérsku záležitosť, ktorá sa s odchodom posledných divákov utopí v tichu prichádzajúceho večera“ (Woolfová 1968: 15). Práve do postavy slečny La Trobovej, starnúcej bývalej herečky, Woolf vteľuje čosi z vlastného údelu umelkyne. Dáva jej napísať triviálnu hru, v ktorej sa predvádzajú scény z anglických dejín, od stredoveku až po časy kráľovnej Viktórie. Hra väčšinou autorke nevychádza, pretože bežní ľudia sa nevedia do jednotlivých úloh vcítiť ako herci a ona zase nie je schopná vyjadriť sa natoľko jasne, aby jej ostatní porozumeli. Slečna La Trobová teda prežíva – rovnako ako Virginia Woolf ku koncu svojho života – pocity marnosti a neistotu umelkyne prenasledovanej strachom, že nebola pochopená. Prichádza k poznaniu, že sa jej nemohlo podariť jasne realizovať svoj zámer, pretože život je príliš zložitý a predkladá nespočetné množstvo rôznych prvkov. V záverečnej úvahe slečny La Trobovej je pravdepodobne v skratke zhustená celá tragédia autorkinho dobrovoľného odchodu zo sveta: „Keby pochopili, o čo jej ide; keby poznali úlohy; keby boli tie perly pravé a prostriedky neobmedzené – bol by dar lepší. Takto je to dar ako každý iný.“ (Woolfová 1968: 18)

O vysvetlenie príčin Woolfovej psychických problémov sa usilovali viaceré literárne historičky i filozofky, ktoré fascinovala jej osobnosť. Napríklad Sibille Duda vychádza z predpokladu, že „šialenstvo“ umelkyň nie je ani tak psychiatrický či individuálny, ale skôr spoločenský problém – konkrétne, problém spätý s patriarchálnym usporiadaním spoločnosti. Je to práve spoločnosť, ktorá vedie k obmedzeniam vzťahujúcim sa na ženy a na ich možnosti slobodnej realizácie. „Ženy, ktoré si uvedomovali, že nesúhlasia s paradigmatami správania vytýčenými spoločnosťou, pociťovali trýznivú vinu, hanbu, zakúšali depresie, ktoré neraz

prerástli až do psychického zlyhania, zrútenia. V ‚šialenstve‘ žien, ktoré sa nechceli/nemohli uspokojiť s predpísanými kultúrnymi rolami a vzormi, možno potom vidieť prejav ‚kreativity bezmocnosti‘ týchto žien a v spoločenskom klasifikovaní ich bezmocnosti či psychických porúch ako ‚šialenstva‘ možno odhaliť ‚patologizáciu ženského utrpenia‘ ako príznačnú stratégiu patriarchátu.“ (Farkašová 2006: 89 – 90)

Pri pozornom čítaní Timravíných a Woolfovej literárnych diel si nemožno nevšimnúť prítomnosť fenoménu mlčania. Obe spisovateľky patria k jedným z prvých moderných autoriek, ktoré vo svojej tvorbe mlčanie využívali vo výraznejšej miere. Patrí im prvenstvo v tom, ako tematizovali bariéry nielen medzi vypovedaným a nevypovedaným/zamlčaným, ale aj medzi vypovedateľným a nevypovedateľným. Ako nevypovedateľné sa tu vnímajú veci, ktoré sú tabuizované spoločnosťou a ktoré sú neuchopiteľné jazykom, avšak naďalej patria k podstate ľudského života. Virginia Woolf s týmto fenoménom narába už vo svojom prvom románe *Cesta von*, kde necháva Terenca Heweta povedať to, čo sama celý život pokladala za dôležité. Tento nádejný spisovateľ sa vyznáva zo svojej túžby napísať „román o mlčaní“, o veciach, o ktorých ľudia nevypovedia a nemôžu vypovedať, no zároveň si uvedomuje, aké ťažké a problematické je túto túžbu splniť.

Timrava i Woolf do svojich textov nenápadne včleňovali fenomén mlčania. Mlčanie sa pritom pre ne stalo špecifickým spôsobom (seba)vyjadrenia, stalo sa súčasťou štruktúrnej aj významovej stránky ich diel. Pre obe autorky je mlčanie prostriedkom na zachytenie najskejších procesov ženskej mysle či najhlbších duševných poryvov hrdiniek. Zároveň vytvára priestor na reflexiu, sebareflexiu, ale aj snívanie či kontempláciu. Preto spôsob, akým tieto autorky vo svojich textoch pracujú s fenoménom mlčania, ponúka zaujímavé podnety na uvažovanie o špecifických osobitostiach „ženského písania“.

Zatiaľ čo mnohé feministické literárne teoretičky zastávajú názor, že mlčanie je niečo, k čomu boli ženy vedené patriarchálnou spoločnosťou, Timrava i Woolf názorne ukazujú, že môže mať aj iné významy – mlčanie vyjadruje, ako uvádza Etela Farkašová, nie neprítomnosť alebo znak bezmocnosti, ale, naopak, charakteristický znak ženskej prítomnosti, znak ich seba prítomnosti a seba prezentácie, dokonca istej rezistencie. „Mlčiace ženy“ nevtesnávajú do sféry „mlčania“ ako do sféry, ktorá je negatívne vymedzená, ale usilujú sa dať „mlčaniu“ nové, pozitívnejšie významy. Mlčanie preto u nich možno interpretovať aj ako svoju cestu k poznaniu. Stojí za povšimnutie, že tieto autorky svojim hrdinkám priradujú i pozíciu tichej, no hlbavej pozorovateľky. Spomeňme napríklad Timravínu Vieru Javorčíkovú z novely *Všetko za národ* či Marínu Majtáňovú z novely *Skúsenosť*, takmer vždy stojace bokom, v ústraní, ticho pozorujúce, avšak vnútorne reflektujúce danú situáciu:

„Najmladšia, štíhle biele dievča, doniesla si ručnú prácu (...) a stredná, Vierou zvaná, nízkej, tenkej a nepatrnej postavy, akosi zahanbená, skromná, či kus divá a či chúlolistivá, alebo všetko spolu, zastala si nabok, akoby nechcela ľuďom na oči.“ (Slančíková-Timrava 1975a: 578)

„Hana zdvihla zrak k Viere, skromne na strane stojacej (...) – Čože, ty talent, ako sa skrývaš! – povie jej Hana. (...) Viera zapálila sa zahanbením i nevôľou po uši. Neodpovie, len sa usmeje nútene a ďalej zídje ešte o krok.“ (Tamže: 579)

„Viera zastala nabok, nevoľno. Zrak klopí k zemi, akoby kto zná, aký priestupok spravila. Na čelo vysadne jej tieseň. Cíti sa chatrnou ohromne naproti trom i každému na svete.“ (Tamže: 582 – 583)

„Slečna Viera stála stranou skromne ako vždy, a cítila sa najmenšou a nepotrebnou, tiež ako vždy.“ (Tamže: 586)

„Viera poťahuje plec a červená sa nevôľou. Na tvári má výraz, akoby jej bola reč tá na ťarchu.“ (Tamže: 590)

„Viere krv zovrela, vzbúrila sa a zaliala tvár. Líca pália ju, že ju to zabolí. Zachvela sa prudko, no vzpomáta sa predsa, a mlčí.“ (Tamže: 639 – 640)

„Ona (Marína) odíde ďaleko – treba! Po prvé je spisovateľka, po druhé tam bývajú ‚naši rýdži‘, po tretie... toto je hlavné, prečo ide, ale to nepovie nikomu.“ (Slančíková-Timrava 1975b: 421)

„Marína zatíchnie. Ostala tma, nevidno nijakého predmetu, ani panej tam v kúte ležiacej na posteli, ani ju nik nevidí. Ach, ako dobre! Môže akomak myslieť v pokoji (...) a žiada sa jej myslieť nevýslovne, a myslieť o smutnom.“ (Tamže: 441)

„Pani má tvár odstrkujúcu. Mlčiaca spoločnica, potom jej namáhanie riecť niečo, ktoré zbadala, zasa otázka jej, naplnili ju hnevom.“ (Tamže: 447)

Podobne aj v novele *Nemilí* Timrava skúma náhle záchvevy utajeného vnútorného života svojich hrdiniek v spontánných gestách a výrazoch:

„Najskôr prišla náhlými krokmi Sabína pehovej tváre. Odboku hodila pohľadom na Šporinského, majúc obočie stiahnuté. Nespytujúc sa nič, akoby už vedela, čo ju volali, šla k stolíčku a vytiahnuť priečinok, vybrala karty z neho.“ (Tamže: 361 – 362)

„Ale ja som skutočne zvedavá, za koho sa ja vydám! – rozmýšľala Saba, upierajúc spod dlane prenikavý pohľad naprostred stola.“ (Tamže: 367)

„Pomysli si... – snuje Saba opäť svoje myšlienky, zabudnúť zasa na hru.“ (Tamže: 367)

Woolf mlčanie v texte premenila na veľmi špecifický „hlas“, často umožňujúci vyjadriť viac ako bežné slová. Práve prostredníctvom mlčania, prestávok či neukončených výpovedí jej texty odhaľujú to, čo by za iných okolností bolo slovami neartikulovaliteľné, nevypovedateľné. „V textoch Virginie Woolfovej nájdeme mlčanie v podobe komunikačného (hlbka vzťahu), štylistického (pravdivosť textu) a metafyzického (tajomstvo bytia) prvku, teda aj v jeho pozitívnej úlohe jeho významotvornej aktivity, nielen v negatívnej úlohe ‚potlačenej reči‘.“ (Repar 2007: 247) Ako Repar ďalej uvádza, symbolické významy mlčania vo Woolfovej tvorbe v rovine rečovej komunikácie spolu s novou gramatikou ženského písania

odhaľujú obsahy ženského vedomia a podvedomia, nové podoby bytia v ženskom rodovom aspekte.

Woolf si doslova vychutnáva mnohostrannosť a bohatosť pohľadov ženy, mimoriadne senzitivnej na svoje okolie, a jej zložitý vzťah k okolitému svetu. Preto sa v jej prácach objavuje toľko digresíí – vybočení z deja, zreťazených asociácií, priehľadov a skokov z prítomnosti do minulosti a budúcnosti. Postačuje jej len otvorené okno do záhrady, jemný vánok v korunách stromov, započutý útržok vety alebo mihnúca sa postava, a už je tu podnet k rozohraniu jemných variácií ženského vnútra. Tieto pestrofarebné impresie sú rámcované prevažne odbíjaním Big Benu. Ten jediný nám občas podáva správu o nekonečnom plynutí času, ako ho vnímala Virginia Woolf.

Dokonalým príkladom tejto senzitivnosti je román *Pani Dallowayová*. Hlavná hrdinka Clarissa Dallowayová predstavuje jednu stránku rozporuplnej osobnosti Virginie Woolfovej. Má rada krásu, prítomný okamih, leto, Londýn a azda najviac zo všetkého miluje ruže. Pani Dallowayová, rovnako ako Virginia Woolf, okúzlene chodila po Londýne, bola rovnako intuitívna, rovnako citlivá a vnímavá. Takisto ako ona trpela depresiami a stiesnenosťou, no na druhej strane milovala život. Príbeh navonok opisuje jeden všedný deň zo života pani Dallowayovej a jej prípravy na večernú oslavu, kde sa túži (ako vždy) prezentovať v podobe dokonalej hostiteľky. V skutočnosti sa tu v rôznych variáciách tematizuje predovšetkým vnútorný zápas človeka v dôsledku uskutočnenia zásadného životného rozhodnutia, ktoré je oslobodzujúce a zároveň deštruktívne. Rozhodnutie spáchať samovraždu, opustiť manžela a deti, rozhodnutie precítiť život vo všetkých jeho podobách, hodinu po hodine, tak, ako ich v pravidelných intervaloch odbíja Big Ben. No aj napriek neustálej snahe o dobrý a šťastný život u Clarissy pretrvávajú pocity osobného zlyhania a depresia:

„Cíti sa veľmi mladá, ale aj nevýslovne stará. Preniká všetkým ako nôž, ale aj zostáva na povrchu a pozoruje. Ako hľadá na taxíky, premáha ju pocit, že je ďaleko, ďaleko, kdesi na šírom mori, sama, samučká.“ (Woolfová 1983: 20)

„Vyzerá dobre, to je pravda, má pekné ruky a nohy, aj sa pekne oblieka, keď uváži, že na seba nemíňa veľa. No telo, v ktorom chodí, telo aj všetko, čo k nemu patrí, akoby ho občas ani nebolo – vôbec nebolo.“ (Tamže: 22)

Clarissine úvahy sú však zároveň pozoruhodným ponorom do ženskej psychiky. V týchto pasážach môžeme nájsť tichý hlas ženy, vnútorne odhodlanej vystúpiť zo svojho tieňa a začať žiť život podľa vlastných predstáv a túžob:

„... bez pochyb pocíti, čo pociťujú muži. Iba na chvíľku, ale to stačí; náhle zjavenie, nádych farby, rumenec, čo sa usilujete zadržať, no ako vás zalieva, poddávate sa mu a chvatne ustupujete, až na najkrajnejšiu hranicu, a tam sa chvejete a cítite, ako sa svet blíži, blíži, navretý čímsi úžasne významným, akousi extázou, ktorá preráza tenkú kôru, rinie sa a zalieva nezvyčajnou úľavou trhliny a boľavé miesta. Vtedy ju zakaždým na chvíľu osvieti: šafránovým plameňom vzbĺkne zápalka, skrytý význam sa takmer vysloví.“ (Tamže: 38)

Vo všeobecnosti možno konštatovať, že kľúčové ženské postavy nachádzame v textoch oboch analyzovaných autoriek často ako mlčiace, mlčky premýšľajúce. Toto mlčanie je však vzhľadom na jeho mnohovýznamovosť produktívnejšie ako veľavravnosť – je prvým krokom na ceste k pochopeniu špecifickosti „ženského“ spôsobu uvažovania a tvorivosti. Najprv sa teda musíme vyrovnáť s fenoménom mlčania, až potom budeme schopní pochopiť povahu ženského umenia.

Výskum mlčania a jeho fungovania v texte si dnes vyžaduje konkrétnejšie literárnovedné štruktúrovanie skúmanej témy a oveľa komplexnejší prístup. Schopnosť vnímať a následne interpretovať uvedený spôsob výpovede si vyžaduje dostatočne vyvinutý zmysel pre neverbálne zložky prejavu, čo zároveň podporuje väčšiu spontánnosť písania a vytvára rozsiahly priestor na zaznamenávanie pocitov a myšlienok postáv. Predovšetkým od uhla pohľadu totiž závisí to, či sa mlčanie hrdiniek v dielach spisovateľiek bude považovať za prejav ich absencie alebo, naopak, prítomnosti.

Mlčanie ako adekvátny nástroj sebaujedenia žien a ženských hrdiniek v konkrétnych historických a kultúrnych okolnostiach je dôsledkom dávneho vylúčenia žien z verejnej sféry. Ako uvádza Repar, táto ženská tradícia, ktorá súvisí s rozvojom románu a jeho schopnosťou zaznamenať vnútorný život, nahradila hovoriaci subjekt pozorujúcim, načúvajúcim, premýšľajúcim, snívajúcim ženským subjektom. V tejto súvislosti možno podľa Repar hovoriť o tzv. alternatívnom spôsobe vyjadrenia alebo o spôsobe vyjadrenia nesúhlasu a hnevu, ktorý je za určitých okolností jediný možný a spoločensky tolerovaný. Tento „rituál“ hrdinka môže vyplniť čímkoľvek – snívaním, premýšľaním o svojich témach (ako je to napríklad u Woolfovej) alebo skrytým komentovaním danej situácie, keď sa dozvedáme o jej najtajnejších myšlienkach (ako u Timravy).

Pretože Timrava i Woolf si boli plne vedomé, že mať svoj vlastný hlas je predpokladom toho, aby sa žena mohla stať vyvinutou osobnosťou, vo svojej tvorbe vyvinuli veľké úsilie na to, aby prekonal historické mlčanie žien a vytvorili stratégie na jeho vyjadrenie, aby našli reč, ktorá by zodpovedala životu a skúsenosti žien. Obe autorky iniciovali feminizáciu žánru, keďže vo svojich dielach opisovali intelektuálny, umelecký a morálny vývin hrdiniek, ktoré pod vplyvom istých formujúcich skúseností dozrievajú ako spoločensky plnohodnotné osobnosti. Obe si zároveň plne uvedomovali, že práve sebaúcta robí zo ženy inšpiratívnu hrdinku – pretože sebaúctu jej nikto nikdy nevezme (iba tak spozná svoju cenu), vlastná identita je pre ňu dôležitejšia než manželstvo, je odhodlaná nevzdať sa seba ani pre lásku, je aktívna, aj keď ju učia byť pasívnou. Je to jej priamosť a jej zápas o nezávislosť, čo nás núti príbeh dočítať až do konca.

Timrava a Woolf intuitívne vycítili, že miera ich vnútornej slobody záleží len na nich samých a vyvodili z toho konzekvencie nielen pre seba, ale i pre ostatné ženy a pre literatúru ako celok.

LITERATÚRA:

- ČEPAN, O. 2001. *Próza slovenského realizmu*. Bratislava : Veda.
- FARKAŠOVÁ, E. 1995. Etela Farkašová číta Timravu. In *Rom-boid*, č. 4.
- FARKAŠOVÁ, E. 2006. *Na ceste k vlastnej izbe*. Bratislava : Iris.
- MIKULOVÁ, M. 1995. Vlastne je to všetko problém písania. In *Aspekt*, č. 1.
- MINÁRIKOVÁ, M. 1991. Timrava a redaktor jej diela (z korešpondencie). In *Slovenské pohľady*, č. 11.
- REPAR, S. 2007. *Ohnisko reči alebo mlčanlivá hĺbka horizontu*. Bratislava : Kalligram.
- SLANČIKOVÁ-TIMRAVA, B. 1952. *Všetko za národ*. Martin : Matica slovenská.
- SLANČIKOVÁ-TIMRAVA, B. 1975. Zväzok I. Bratislava : Tatran.
- SLANČIKOVÁ-TIMRAVA, B. 1975. Zväzok II. Bratislava : Tatran.
- SLANČIKOVÁ-TIMRAVA, B. 1998. *Ľapákovci*. Bratislava : Spolok slovenských spisovateľov.
- SLANČIKOVÁ-TIMRAVA, B. 2005. *Za koho íst a iné prózy*. Bratislava : Perfekt.
- MARÓTHY-ŠOLTÉSOVÁ, E. 1952. List Timrave. 13. mája 1914, Turčiansky Sv. Martin. In *Korešpondencia Timravy a Šoltésovej*. Bratislava : Nakladateľstvo slovenskej akadémie vied a umení.
- WOOLFOVÁ, V. 1968. *Medzi dejstvami*. Praha : Odeon.
- WOOLFOVÁ, V. 1983. *Pani Dallowayová. K majáku. Vlny*. Bratislava : Tatran.
- WOOLFOVÁ, V. 1995. Shakespearova sestra. In *Aspekt*, č. 1.
- WOOLFOVÁ, V. 2000. *Vlastná izba*. Bratislava : Kalligram.
- WOOLFOVÁ, V. 2002. *Tri guiney*. Bratislava : Aspekt.

Koža

VANDA ROZENBERGOVÁ

VANDA ROZENBERGOVÁ. Vyšli jej prózy *Vedľajšie účinky chovu drobných hlodavcov* a *Moje more*, v rukopise má pripravený román *Tekvica s čili*. Žije v Prievidzi, je stále na výlete, nie však nevyhnutne na cestách, pozoruje a môže byť pozorovaná, miluje ľudskú lásku.

Telo v posteli je malé, scvrknuté vo svojej koži aj v erárnej nočnej košeli, Bela si k nemu ľahne a prikryje seba aj dementnú Annu paplónom. Spočiatku si na také slovo nechcela privyknuť, dement je predsa nadávka, to každý dobre vie. Ale tu sú všetci dementní, slabomyselní a starí, tu to nadávka rozhodne nie je. Izba páchne záhybmi starej kože, ale to Bele neprekáža, ona má kožu rada. Ľudskú pokožku, pokojne mohla byť masérkou, keby jej to bolo bývalo napadlo skôr, než sa stala sestričkou. Stará herečka Anna Mahlerová leží na pravom boku, už nenarieka, len čudne pradie, silno vydychuje a Bela ju objíma okolo ramien a šúcha predlaktie, staré a suché. Blíži sa dvadsiata druhá hodina, Bela bude musieť odovzdať službu sestre Agáte. Aj Agáta je dobrá sestra, ale k pacientom si nelíha. Je takmer isté, že Agáta to o Bele vie, vie, ako tíši starcov, ale nikdy by to nikomu nepovedala. Začínali tu spolu a prešli rovnakými školeniami. Dementní v posledných štádiách choroby si myslia, že sú malými deťmi, je im smutno za rodičmi, stačilo by ich pokolísať v náručí a zaspia, všetci to vedia, ale nikomu by nenapadlo robiť to, správať sa k nim ako k deťom aj pokiaľ ide o dotyky. Príde Bela a utíši ich, má svoje spôsoby. Agáta si nemyslí, že je to správne, ale prehnaná starostlivosť týmto ľuďom nemôže uškodiť, to je tiež pravda. Nevie, že Bela mala mäkkých rodičov, matku, ktorá sa jej večne obtierala o líca, bozkávala ju a hýčkala, prehnanú srdečnosť ukrývala do neškodnej vulgarity, a otca, čo sa trochu ostýchavo, ale predsa len dotýkal jej vlasov, keď mu priala všetko najlepšie k narodeninám. Chlapec, ktorý sa narodil z Belinej túžby po dotykoch, dostal meno Alan a jeho otec bol policajný kapitán, odborník na dopravné situácie a citlivý na každý prejav urážky. Krátko po sobášii bývali spolu s Belinými rodičmi a Kapitán mal celý čas dojem, že sa k nemu rodina jeho ženy nespráva úctivo. Belina matka totiž používala slovné spojenia, čo jej prinášali úľavu, a to aj pred Kapitánom. Bolo to „do riti palovej!“, keď sa jej povedzme zasekli nože v mlynčeku na mäso, alebo „kurva vestenická!“, keď sa jej povedzme vyšmykol z rúk pohár a rozbil sa. Vzápäť sa vždy ospravedlnila: „Prepáč Paľko,“ povedala policajnému kapitánovi, lebo sa volal Pavol, a tiež: „Už si dám namôjdušu pozor, Paľko,“ povedala policajnému kapitánovi, lebo pochádzal z Vesteníc. On vždy hodil rukou, ale bolo vidieť, že je rozrušený a ani raz sa tomu nezasmial. Tie výroky používali matkini rodičia a asi aj starí rodičia a v takýchto prípadoch nie je také jednoduché zbaviť sa vžitých vzorcov správania sa, vysvetľovala Bela, ale policajný kapitán vzorce správania nikdy nepodceňoval. Bela ich zasa vôbec nebrala do úvahy, jej záležalo len na dotykoch, to je jediné, na čom medzi ľuďmi záleží, tvrdila, ale

Kapitán aj tak odišiel, čo nie je nič nezvyčajné, lebo mnohí otcovia detí sa ich narodením vzdávajú dotykov a vystačia si len s pohlavným spojením. Teraz sa vidajú zriedkavo, aj to výlučne kvôli chlapcovi.

Bela pracuje v nemocnici. Koža má potrebu láskania v sebe zakódovanú, keď koža nedostáva dotyky, zomiera rýchlejšie, viete, bunky sa neobnovujú, ako by sa mali, hovorila občas príbuzným, čo bezradne postávali pri posteliach svojich rodičov a prarodičov a dívali sa, ako im tečú sliny. Bela sa svojho syna dotýka každý deň, oboma rukami ho hladí po tvári a po vlasoch, on sa nevzpiera a ak o tom vedia len oni dvaja, nie je mu to nepríjemné. Je pekný, hovorila o ňom, a Kapitán bol presvedčený, že nie je správne hovoriť také veci. Čo už je to za hodnota, pekný, pekný, načo je pekný, keď je sprostý, pozri sa mu do žiackej, ale Bela sa do Alanovej žiackej dívala oveľa menej ako do Alanovej tváre. Keď ju muž Kapitán v posteli driapal za stehná, zakaždým mu svoje ruky priložila na tvár, dúfajúc, že ju pohladí najskôr po lícach, po krku a po predlaktiach. On však nepotreboval ani toľko, aby sa vyzliekla, stačilo, keď nemala nohavičky. Ona ho hladkala rada, no niekedy ani nestihla. Belina potreba mať pod bruškami prstov pokožku sa tak nikdy dostatočne nenasytila. Jej syn Alan má peknú, čistú tvár, vždy mal takú a Bela je presvedčená, že je to preto, lebo ho od narodenia hladká každý deň. Rozišla sa s Kapitánom a potom dlho nemala nikoho, žiadnu inú kožu okrem chlapcovej. Zoznámila sa s Rolandom, v nemocnici, keď mu umrel otec. Povedala mu o svojej kožnej mánii, o tom, že potrebuje dotyky aj dotýkanie, že je vážnom svojej kože a tyranom tých, čo s ňou žijú. Muž bol z jej rozprávania pravdaže unesený a bol by sa v tej chvíli upísal koži všetkých ľudí na svete, len aby sa jej smel dotýkať. Stáva sa to, že človek vopred neodhadne svoje sily. Keď sa s chlapcom stretli prvý raz, Roland sa chlapácky usmial, podal mu ruku a povedal: „Som Roland Romero, roro ako rols rojs.“ „A ja som Alan Martiška, a em, ako aston martin.“ Rolsrojs vypučil oči a Alan si získal rešpekt, ani nevie ako. Mal vtedy trinásť rokov, žili si s mamou v láske a súdržnosti, bez konfliktov, bez výčitiek a bez starostí. Prišiel tento rolsrojs a nič na svojom spôsobe života nezmenili, len mama si každý druhý týždeň začala vymieňať službu tak, aby vtedy bola doma čo najviac. Teraz, po dvoch rokoch, si ju vymieňa tak, aby bola doma čo najmenej, teda keď je tu Roro. Alan s peknou pleťou má pätnásť rokov a ona bude mať štyridsať, o dva týždne. Na jej narodeniny by si chcel dať vytetovať meno matky na predlaktie, nech ten chmuľo z kamióna vidí, čo je to láska.

Bela je v práci šťastná napriek tomu, že ľudia umierajú. Je streda večer, bude polnoc, obchádza izby, aj izbu Anny Mahlerovej. Anna Mahlerová sa už niekoľko dní neusmieva, úsmev odchádza posledný, hovorili na školení opatrovateliek a Bela premýšľa, ku komu sa pritulí, keď Anna zomrie. V rovnakej chvíli chlapec v čiernej bunde beží prízemím ku vchodovým dverám bytu, vpadne dovnútra a hneď uteká ďalej, na záchod. Močí dlho a dlho si umýva ruky. Cestou do kuchyne odhodí bundu a z chladničky vytiahne hrniec s polievkou. Guláš, po ryžovom nákype a francúzskych zemiakoch jeho tretie najobľúbenejšie jedlo. Vlastne nie, ešte radšej má kebab. Hlboký tanier naplní celkom po okraj, odkrojí si dva krajce chleba. Zostanú po ňom omrvinky aj nôž položený na okraji dosky, obal na chlieb však zatvorí, tanier po sebe umyje, lyžicu aj naberačku poutiera

dosucha, hrniec s polievkou odloží do chladničky. Ráno príde Roland a doje zvyšok. Áno, ráno príde Roro, jazdí na kamióne a k nim chodíva každý druhý štvrtok. Zostáva však do pondelka, takže ho tu je viac ako dosť. Alan si umýva tvár, je polnoc a o pár hodín ide do školy, keby to vedela mama, hnevala by sa. Pri umývaní zubov sa na seba díva do zrkadla, jediný z celej triedy má normálnu pleť, to áno, bez najmenej vyrážky, do riti, keby vedeli, že mama mu každý Boží deň trením od nosa cez obe líca skúma bruškami prstov tvár, hladí ho aj cez tie sprosté rašiacie fúzy, aj cez chlpy pozdĺž uší, keby videli, že on sa pritom smeje a odťahuje jej ruky, nie nasilu, len tak akože, keby ho tak videli Peťo, Oliver a Denis, keby to videli Ajka, Lucia a Veronika... slovom, bol by to trapas. Chlapec si líha do postele, prikrývka je príjemná a vonia. Aj Bela si v tej chvíli líha do postele, narýchlo zošuchne z nôh biele nazúvacie sandále a prikvačí sa k pani Bielikovej, našla ju sedieť na posteli a vyzliekať sa donaha. Tu som, povie potichu, pritisne si ju na chvíľu k lícu, pritiahne si jej malú kuráciu hlavu na hrud' a dlaňou ju hladká po vlasoch, kolíše jej ťarbavé telo. Prijala ju ako dieťa, utíšila jej mrmlanie a vzlyky, hojdala ju v náručí, kým nezaspala. Chcela sa vrátiť domov, k mame. Široko-ďaleko sa nikto nechcel vrátiť domov viac ako pani Bieliková tejto noci.

Po nočnej smene spánok neprichádza hneď. Pred ôsmou chlapcovi pripraví desiatu a potom sa natiahne na pohovku. O jedenástej sa s hrmotom otvoria dvere a zastane v nich chlap s taškou cez plece. Nevenuje jej pozornosť, odpočívajúce telo ho nezaujímá, ide rovno do kuchyne a v mikrovlnnej rúre si ohrieva tanier hustej polievky. Cinknutie oznámilo koniec ohrievania a vtedy Bela otvorila oči. Roro sa na pohovku stále ani nepozrel, nasýtil sa polievkou v kuchyni a tanier nechal na stole. Zvalil sa k Bele, veď nespí, keď som tu, potiahol ju za gumu na domácich nohaviciach, no žena sa práve v tej chvíli rozhodla pre tvrdý spánok. Sú to dva roky, kráčala rýchlym krokom po chodbe a on sa k nej obrátil, zachytil ju predlaktím, lebo jeho otec v to ráno dodýchal a Roland nevedel, čo treba robiť. Bela v bielych sandálkach, s červeným náramkom na ľavom zápästí, mu jemne priložila ruku zozadu na kríže a potisla ho dopredu, k lavičke, tam si sadli a vysvetlila mu celý postup, aj to, ako pekne sa jeho otec správal k personálu, hoci to bolo presne naopak. Som stále na cestách, vozím krmne zmesi z Kodane a čistiace prostriedky z Almere, vysvetľoval a ona jeho pocitom viny rozumela. Prvé mesiace hovorievali o všeličom, ona o dotykoch, ktoré sú príjemné, on o rukách svojho otca, ktorý ich na hladkanie nepoužíval ani náhodou: „... keď pil, správal sa, akoby si dal prinajmenšom hašíš, my sme bývali neďaleko vodnej nádrže a v lete tam chodievali stanovať ľudia, do kempingu. Môj opitý otec si prvý raz v život obliekol plavky, keď som mal štrnásť, mimochodom, moje, vyšiel na skokanskú vežu, nebola vysoká, ale pre veľké suchá nádrž od kraja vyschla a pod mostíkom nebola voda, on skočil a zlomil si na obidvoch rukách všetky prsty.“ Ludská láska je nádherná, pomyslela si Bela po prvej noci s týmto luxusným fárom, s rolsrojsom, čo sa nebál hladkať ju až do rána. Aj jemu jej rozprávanie spočiatku imponovalo, vieš, koža je naším zrkadlom a kožné bunky predsa pochádzajú z toho istého zdroja ako nervové, to by mali ľudia vedieť. Koža je druhý mozog, hovorila a prechádzala mu dlaňami najskôr po čele, potom po ramenách, po hrudi, k bruchu cez celé stehná a naspäť. Teraz nechápe, ako je

možné, že ľudská láska trvá tak krátko. Sýtenie kožných buniek ho omrzelo a zameral sa výlučne na pohlavný akt. Rolsrojs si počas ich krátkeho spoločného života zaužíval svoje zvyky, každý druhý štvrtok okolo obeda zhodil v predsieni prach z ciest a tri igelitky plné špinavých vecí, každý druhý štvrtok vošiel do kuchyne a povykľadal do chladničky svoj nákup, niekoľko pív, nemecké syry, rakúske údeniny a neotvorené bagety z pumpy. Každú druhú nedeľu Alanova mama od skorého rána varila, balila jedlo na cesty, také, aby dlho vydržalo, aby bolo vždy iné, vždy chutné, žehlila oprané a vysušené tri igelitky a bielizeň ukladala na kôpky, aby ich v nedeľu v noci povkladala do športovej tašky, ktorú Roro nosí prehodenú cez plece, a v pondelok ráno, ak už nebola v práci, sa rozlúčili.

„Tak ja neviem, keď prídem, vari by si nemusela spať,“ trasie ju za rameno. „Chce sa mi, v noci som bola v robote,“ zašepkala ona a potiahla si nohavice s pružným pásom vyššie. „Jaj tak. To by som musel byť starý tupý dedko s chlpmi v nose aj na ušiach, aby si sa mi venovala, čo?“ Aká škoda, že sa volá Roland, pomyslela si, lebo poslať ho do riti rolandovej nemá u nás tradíciu a tiež, je to predsa len spôsob vyjadrovania, ktoré sa k jej povahe nehodí. „Vieš Roland, tí, čo boli spokojní so životom, zostanú takí, aj keď sú dementní. A naopak. Hovorila nám to lekárka v opatrovateľskom kurze, že vlastnosti, ktoré mal človek za zdravého rozumu, sa v demencii zosilnia. Kto bol hlupák, zostane ním, aj keď o tom už nebude vedieť.“ Bela sa zodvihne z pohovky a pohľadom na prázdny tanier na kuchynskom stole sa uistí, že opäť chce byť ženou, ktorá potrebuje sto ráz viac, než dostáva. „Preboha ťa prosím, nevyvádžaj, vyspi sa, kolko chceš, ja počkám.“ Roland krátkymi krokmi chodí hore dole po izbe, zatiaľ čo Bela zbiera jeho rozsypané igelitky a ukladá ich k vchodovým dverám, do tašky na plece hádže hygienické potreby aj holiaci strojček. Každý deň predsa vidí ľudí, čo blúdia po chodbách, staré ženy s prebytkami kože, ktorú už nikto nepoláská. Muž ťahavo zakvíli, vyhodí rukami do vzduchu a z chladničky povyberá jedlo, ktoré tam len pred chvíľou uložil, vykrikuje akési slová a zdôrazňuje, že sa už nevráti, ale Bela sedí na balkóne a díva sa na mesto.

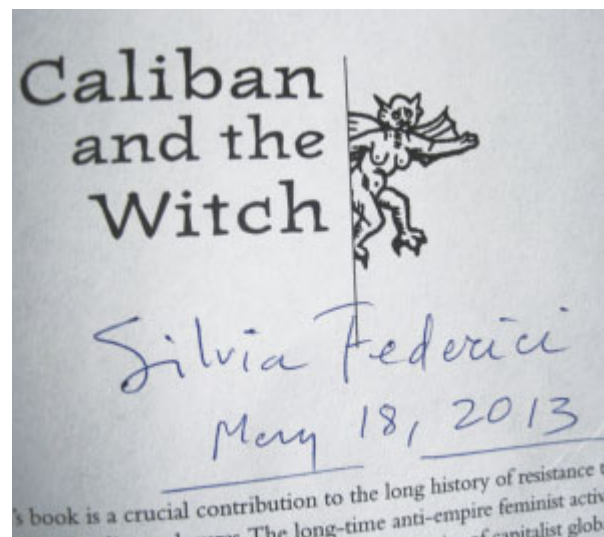
„Ali, tvrdil si, že Rolls Royce je luxusná značka,“ hovorí večer synovi, vkladajúc si do tašky čistú bielu blúzku a sadu sponiek do vlasov. Ide na nočnú. „Veď aj je. Ale Aston Martin je lepšia,“ povie Alan a priloží jej svoje stále trochu detské ruky na spánky.

Silvia Federici v Bratislave. © Kolektívne proti kapitálu

Silvia Federici. Foto: <http://commons.wikimedia.org>

Silvia Federici © Kolektívne proti kapitálu

MIROSLAVA MIŠIČKOVÁ

Feministka na plný úväzok Stretnutie so SILVIU FEDERICI

Keď sa v máji 2008 na webzine Aspektu objavil článok *Ako postaviť feminizmus na nohy*,¹ nebola práca poprednej taliansko-americkej marxistky slovenskej odbornej verejnosti príliš známa. Prekladateľka Kristína Karabová preto k článku pridala aj krátky profil autorky a jej diela. Následné ticho okolo Silvie Federici prerušila až jej osobná návšteva Bratislavy počas jednej slnečnej májovej soboty presne o päť rokov neskôr. V letnej záhrade Intergalaktickej Obludy Federici predstavila nielen svoju prácu, ale aj cestu, ktorá ju k nej viedla.

Tá sa začala v malom talianskom meste Parma, ktoré bolo – ako súčasť regiónu Červená Emília – pod kontrolou Komunistickej strany. Už v roku 1967 sa odtiaľ Federici presťahovala do Spojených štátov, kde sa rozhodla študovať filozofiu. Po odchode z dusnej domácej povojnovej atmosféry tak mala, ako sama hovorí, možnosť sledovať otriasajúci sa svet.² Súčasťou tohto pohybu bolo v lete roku 1969 rodiace sa feministické hnutie.

Práve v tom čase sa Silvia Federici začala aktívne zapájať do – okrem študentských a protivojnových organizácií – feministických skupín. Nikdy netajila, že na formovanie jej postojov mal vplyv jej pôvod: „Keďže pochádzam z komunistického mesta, kúsok komunizmu do mňa akoby vrástol. Otázka vzťahu medzi rodom (genderom) a triedou – teda medzi tým, čo dnes nazývame rodom, a triedou, pretože vtedy sme nehovorili o rode, ale jednoducho o ženách – to bolo čosi, nad čím som vtedy dosť premýšľala.“³ V New Yorku popri tom spolupracovala s talianskymi emigrantmi, operaistami a post-operaistami na vydaní dokumentov talianskej novej ľavice.⁴

Práve vďaka tejto práci nastal v jej smerovaní zlom. Do rúk sa jej dostal text Mariarosy Dalla Costa *Potere femmine e sovversione sociale (Moc žien a subverzia spoločnosti)*, ktorý si so sebou zobrala na cestu vlakom z Bostonu do New Yorku. Ako Federici hovorí, keď z neho vystúpila, bola z nej feministka na plný úväzok. Nasledovalo osobné stretnutie s Dalla Costa, s ktorou onedlho stála, popri Selme James, na čele medzinárodnej kampane Wages for Housework (Mzdy za domácu prácu).⁵ Jej cieľom bolo redefinovať tradičné chápanie reprodukčnej úlohy žien a mobilizovať ich do boja za svoje potreby. Pojem ro-

MIROSLAVA MIŠIČKOVÁ. Autorka vyštudovala filozofiu. Venuje sa sociálnej a politickej feministickej teórii, najmä problémom ženskej práce, reprodukcie a rovného odmeňovania.

1 Článok je k dispozícii online: http://archiv.aspekt.sk/aspekt_in.php?content=clanok&rubrika=25&IDclanok=416.

2 V tom čase v Amerike vzniká černošské hnutie, prepukajú divoké štrajky a formuje sa študentské hnutie proti vojne vo Vietname.

3 Cit. z prepisu vystúpenia Silvie Federici v Bratislave. Dostupné na: <http://protikapitalu.org/blog/silvia-federici>.

4 Z tohto obdobia pochádzajú *Tézy o masovom robotníkovi a spoločenskom kapitáli*, ktoré napísala s Mariom Montanom. Preklad je dostupný aj v slovenčine: <http://protikapitalu.org/blog/guido-baldi-tezy-o-masovom-robotnikovi-a-spolocenskom-kapitali>.

5 Viac o kampani hovorí článok v Aspekte: http://archiv.aspekt.sk/aspekt_in.php?content=clanok&rubrika=25&IDclanok=417.

botníckej triedy členky kampane rozšírili o proletárske ženy v domácnosti, ktoré sa dosiaľ vnímali ako oddelené od sféry kapitalistickej výroby. Po novom sa práve ony stávajú kľúčom k reprodukcii kapitálu, na základe čoho si nárokuje splnenie svojich požiadaviek. Ak bez reprodukčnej práce žien v domácnosti kapitalistické vzťahy nemôžu fungovať, je na mieste žiadať jej finančnú kompenzáciu.

Zmysel kampaní však nebol prvoplánový – organizátorky sa nikdy nepokúsili demonštratívne spísať kvantá hodín domácej práce a vyčíslit ich „trhovú hodnotu“. Svedčí o tom text Federici, ktorý nazvala *Wages Against Housework (Mzdy proti práci v domácnosti)*, kde pohnútky zorganizovať kampane opisuje takto: „Žiadať mzdu za domácu prácu teda neznamená hovoriť, že ak nám ju zaplatia, budeme túto prácu vykonávať aj naďalej. Znamená to presný opak. Hovoriť, že chceme peniaze za domácu prácu, je prvým krokom k odmietnutiu jej vykonávania.“⁶ Napriek tomu, že sa požiadavky kampane nepodarilo naplniť, jej odkaz je dodnes prítomný v iniciatíve Global Women’s Strike (Globálny štrajk žien).

Vo svojom vystúpení v Bratislave Federici veľmi podrobne hovorila o problémoch, ktoré vznikli v období po organizovaní kampane. Ťažkosti, ktoré podľa nej priniesol napríklad masový vstup žien do platených zamestnaní, samoživiteľstvo či škrtky v sociálnych službách, sú neklamným dôkazom toho, že pôvodná myšlienka kampane bola správna. V obsírnej diskusii sa dotkla aj tém ako nezamestnanosť, organizácia kolektívnych reprodukčných činností v rámci Occupy Wall Street či dlh ako forma velenia nad prácou. Bohužiaľ, nestihla už dopovedať, čo roky po Mzdách za domácu prácu znamenali pre ňu samu. Toto obdobie si však zaslúži pozornosť. Okrem iného počas neho pracovala na príprave impozantného a provokatívneho diela *Caliban and the Witch: Women, the Body and Primitive Accumulation (Kaliban a čarodejnica: Ženy, telo a pôvodná akumulácia)*.⁷

Aj v ostatných rokoch sa Federici venuje teoretickej práci a aktivizmu. Pred rokom vyšiel súbor jej textov *Revolution at Point Zero: Housework, Reproduction, and Feminist Struggle (Revolúcia v bode nula: Práca v domácnosti, reprodukcia a feministický boj)*. Okrem tradičných tém ako reprodukcia, prekérna práca, vojna, „commons“⁸ a vyvlastňovanie v nej rozpracúva koncept „self-reproducing movements“ (samoreprodukujúcich sa hnutí), ktoré sú nositeľmi zmeny spoločenských vzťahov. Práve ten odráža jej teoretický posun od čias ženských kampaní s ohľadom na súčasnú kapitalistickú krízu a prekarizáciu práce žien. Ako uviedla počas diskusie v Bratislave, „dnes mzdy za domácu prácu nestačia. (...) Musíme napríklad vytvárať – v rámci toho, čo síce nazývame komunitou, ale čo ešte nie je skutočnou komunitou – nové typy solidarity a sociálneho vlákna, ktoré ekonomická reštrukturalizácia v ostatných desaťročiach zničila“.⁹ Je len na nás, ako budú tieto nové bunky vzájomného porozumenia a odporu voči útlaku vyzerať.

⁶ Federici, S. 2013. *Bod nula (Texty o mzde za domácu prácu)*. Kolektívne proti kapitálu, s. 12.

⁷ Po rušných rokoch feministického aktivizmu sa Federici venovala učiteľstvu a výskumu v Nigérii. Spomínaná práca je výsledkom jej priameho svedectva a aktívnej účasti na bojoch proti politike „štruktúrálného prispôsobovania“ a privatizácii pôdy v tejto krajine. Federici v ňom opisuje úlohu žien pri prechode od feudalizmu ku kapitalizmu a ukazuje, že medzi zhoršením sociálneho a ekonomického postavenia žien a ustanovením nového spoločenského poriadku je úzka súvislosť. Oslabenie moci žien spôsobené vyvlastňovaním pôdy bolo totiž podmienkou nástupu kapitalizmu. Slovenský preklad predslova a úvodu knihy je k dispozícii tu: <http://protikapitalu.org/akce/silvia-federici-v-bratislave>.

⁸ Ako „commons“ sa v minulosti označovala najmä obecná pôda. Dnes ide o akékoľvek prírodné či kultúrne zdroje, ktoré sú spoločným majetkom všetkých.

⁹ Cit. z prepisu vystúpenia Silvie Federici v Bratislave. Dostupné na: <http://protikapitalu.org/blog/silvia-federici>.

Rabínka Dokumentárna dráma

(Výber z pôvodnej verzie pre SND)

ANNA GRUSKOVÁ

ODOHRÁVA SA NA NASLEDUJÚCICH MIESTACH:

Palestína pod britským mandátom – stará pohľadnica
Ústredňa Židov
Gisin byt
Willyho kancelária
Carlton

VYSTUPUJÚ:

Gisi
Lici, jej dcéra
Jetty, jej matka
Pani Kosová, hlas 1
Willy, nemecký poradca pre židovskú otázku, minister
Varon, novinár, kováč, poslanec 1
Hochberg, muž (Milo Urban), poslanec 2
Steiner, predseda ÚHÚ, poslanec 3, gardista 3
Weissmandel, gardista 2, hlas 2

KVET V NOCI

Ústredňa Židov, Gisi, Lici.
(Gisi sedí za stolom a píše list.)

GISI: Prosím, aby ste pri posudzovaní mojej žiadosti vzali do úvahy, že Bratislava je stále prirodzeným miestom, kde sa môžu chaverim z Protektorátu Čechy a Morava, Rakúska, ako aj z Nemecka cítiť aspoň relatívne bezpečne. Ešte máme v živej pamäti prípad burgenlandských Židov, medzi ktorými boli aj malé deti a starí a chorí ľudia. Bez potrebného oblečenia, bez jedla a vody si ich rakúske, maďarské a slovenské úrady prehadzovali ako prašivé mačky a napokon ich bratislavskí úradníci „ubytovali“ v podpalubí lode zamorenej potkanmi, kde bolo tak málo miesta a vzduchu, že nemohli robiť nič iné, než ležať. Podarilo sa nám pre týchto ľudí vybaviť ubytovanie neďaleko od Bratislavy. Prosím však, aby ste si uvedomili, že situácia sa zo dňa na deň...

(Zaklopanie.)

ANNA GRUSKOVÁ. Česko-slovenská filmová, divadelná a rozhlasová autorka a režisérka. Vyštudovala Divadelnú a filmovú vedu na Karlovej univerzite v Prahe. Iniciovala a viedla mnohé domáce a medzinárodné umelecké projekty so spoločenským aj sociálnym rozmerom (*Amerika, Nevesty/Brides, Sarkofágy a bankomaty*), na ďalších sa podieľala autorsky (*Donau-drama, Šanca '89*). Jej divadelná hra *Rabínka* o osude bratislavskej židovskej aktivistky Gisi Fleischmannovej bola uvedená v Slovenskom národnom divadle a v divadle Reon v Bologni. Režirovala divadelnú a filmovú inštaláciu *Dunajdráma alebo Hnusná káva, lacné cigarety*, dokumentárny film *Rabínka* a ďalšie projekty. Žije v Bratislave a jazdí na bicykli.

GISI FLEISCHMANN
(1892 – 1944)

Vyrastala v tradičnej židovskej bratislavskej rodine. Pôsobila ako predsedníčka slovenskej sekcie ženskej sionistickej organizácie WIZO a bola ústrednou postavou sionistického hnutia na Slovensku. Počas vojny pracovala v Ústrední Židov, ktorú zriadili nacisti. Ústredňa formálne zastupovala záujmy Židov, ale reálne mala slúžiť ako nástroj protizidovskej politiky. Gisi v nej viedla ilegálnu pracovnú skupinu, ktorej členmi boli predstavitelia všetkých prúdov židovstva (ortodoxný rabín Michael Dow Weissmandel, jeho liberálny ko-

Gisi za stolom. Foto: United States Holocaust Memorial Museum vo Washington

GISI: Vstúpte!
LICI: Myslela som si, že ešte budeš v robote. Prepáč, že ťa vyrušujem.
GISI: Vitaj, Lici.
LICI: Mama, musela som za tebou prísť, neviem byť taká silná ako ty, bojím sa o teba.
GISI: (neprítomne) Povedala si otcovi, že ideš za mnou?
LICI: Áno, mama. Potrebovala som ťa vidieť a počuť. Nehnevaj sa, ja si veľmi vážim to, čo robíš, ja viem, kolkým ľuďom pomáhaš v týchto ťažkých časoch. Nikto z mojich kamarátov nemá takú skvelú mamu. Nikto nemá takú... mamu.
GISI: Sadni si, dievčatko moje.
LICI: Musím Ti niečo povedať.
GISI: Dúfam, že je to dobrá správa. Dnes chcem počuť len samé dobré správy.
LICI: (MIČÍ.)
GISI: Čo sa stalo? (Nasilu sa usmeje.)
LICI: Strýko Gustav zomrel.
GISI: Vedela som, že to neprežije. Akým zázrakom sa vôbec dostal domov...
LICI: Mama, teta Lilly vôbec neplakala, iba povedala, že tu bez neho nezostane. Mama, ja mám strašný strach. Ja mám... strach povedať, z čoho mám strach.
GISI: Neboj sa, Lici, vieš, že som teraz bola v Londýne, bola som v Paríži, bojovala som za našich ľudí, uvidíš, pomôžu nám. Aj my stále môžeme pomáhať. Kolkí už po Dunaji odplávali do Palestíny! Cez Maďarsko, Rumunsko, do Čierneho mora, cez Bospor a Dardanely do Turecka a potom... Erec Izrael! (Pauza.) Dievčatko moje, aj ty musíš odísť.
LICI: Bez teba nepôjdem.
GISI: Tvoja sestra Juci sa tam o teba postará.
LICI: Ako sa o mňa postará, kolké mesiace sme od nej nedostali ani riadok!
GISI: Ale veď poznáš Juci, vieš, aká je, niekde tam naháňa chassanim! (Pauza.) Musíš odísť, Lici. Vieš, že by som si nič neželala väčšmi, ako odísť s tebou. Lenže kto by sa tu postaral o tvojho chorého otca, o moju mamu? Ty by si ma mohla opustiť v starobe a chorobe? Neboj sa, drahá moja, my to všetko zvládneme. My budeme rozumné, Lici. My sme dve veľké a krásne a múdre ženy a ozajstní kamaráti a my sa spolu dohodneme, rozdelíme si úlohy. Mama ti vybaví vízum, ty pekne odídeš, stretneš sa s Juci, spolu tam všetko pripravíte a hneď, ako sa tvojmu otcovi a starej mame polepší, prídem za vami. Ty vieš, že som silná a že sa mi to podarí...
LICI: Hovoria, že všade, kam prídeš, sa staneš prezidentkou. Škoda, že Slováci už prezidenta majú, hneď by to tu inak vyzeralo! Keď si taká mocná, nechaj ma u seba, otec ma potrebuje v obchode a môžem ti pomáhať aj v úrade.
GISI: (Vstane, prejde k Lici.) Pamätáš sa, ako som ti rozprávala, že Boh je s nami ako kvet na strome, ktorý kvitne len v noci?
LICI: Je tu, ale nemôžeme ho vidieť. Nemôžeme dokonca vidieť ani strom, na ktorom kvitne.
GISI: ... a keď máš citlivý nos a nasleduješ ho...
LICI: ... nevyhnutne prídeš k tomu stromu a k tomu kvetu!
GISI: Presne tak, i keď je tá najčernejšia tma. Teraz je ešte svetlo, Lici, uvidíš na cestu.

lega Oskar Neumann, architekt Andrej Steiner a i.). Organizovala zásielky potravín pre Terezín či Birkenau, písala do zahraničia listy s prosbou o dary a pomoc a životy Židov sa snažila zachraňovať aj systematickým podplácaním nemeckých úradníkov. Keď sa v lete 1942 na sedem týždňov transporty zastavili, Fleischmann si to vysvetlila ako výsledok svojho snaženia. Ako sa však neskôr ukázalo, podplatený nemecký poradca pre židovskú otázku Dieter Wisliceny v tom istom čase predkladal návrhy na ďalšie deportácie vrátane revidovania výnimiek. Po vypuknutí SNP Wisliceneho nahradil agresívnejší Alois Brunner. Došlo k masovému zatýkaniu Židov a väčšina pracovníkov Ústredne bola deportovaná do tábora v Seredi. Fleischmann odmietla možnosť skryť sa na povstaleckom území. Gestapo ju odviezlo do Serede a 17. októbra 1944 bola zaradená do transportu do Osvienčimu. Brunner k jej menu osobne dopísal R. U. – Rückkehr unerwünscht (návrat nežiaduci). O smrti Gisi Fleischmann nevieme s istotou nič povedať.

(Pauza.)

LICI: Mama, však ma neposielaš preč, lebo si sa zaľúbila do toho mladého Viedenca, čo sem prišiel režírovať tú chanukovú hru?

GISI: (Mlčí.)

LICI: Prečo nič nehovoriš, mama? Hneváš sa na mňa?

GISI: Už som naňho zabudla, dievčatko. Teraz mám inakších ctiteľov.

(...)

NECH ŽIDIA IDÚ, ALE RIADNE PRIPRAVENÝM SPÔSOBOM

Carlton, večer 25. 3. 1942.

Minister, 3 poslanci, predseda ÚHÚ.

POSLANEC 1 (Ján Balko): Stretli sme sa tu v predvečer zasadnutia Štátnej rady, aby sme sa poradili vo veci vážnej, ktorá neznesie odkladu. Vieme, že pán predseda vlády oznámil, že má byť zo Slovenska od marca do augusta 1942 vysťahovaných asi 60-tisíc Židov bez ohľadu na to, či sú títo pokrstení a či nie. Židia tým, že opustia územie nášho štátu, prestanú byť štátnymi občanmi Slovenskej republiky. Slovenská republika je povinná s každým Židom odovzdať presídľovací poplatok 500 ríšskych mariek.

Aby v tejto na Slovensku rozvírenej otázke bolo pokračované správne a zákonne – musíme pánovi prezidentovi republiky a vláde dať na uváženie tieto otázky: Zodpovedá to eticko-morálnym zásadám našej ústavy, aby sme pokrstených Židov, teda kresťanov vydali za hranice tak ako Židov nepokrstených? Takéto riešenie budí na Slovensku všeobecné pohoršenie, lebo sa ono prieči základným zásadám kresťanstva a prieči sa aj § 81 našej ústavy. Po druhé: Je odôvodnené, aby rodiny, hoci aj židovské, boli roztrhané a pozbavené rodinného života a aby bolo zachádzané s nimi takto vtedy, keď sa takéto jednanie prieči § 86 našej ústavy a prieči sa to aj zákonu prirodzenému a zákonu Božiemu? Môžeme my, ako štát právny, budovaný na morálnych zásadách kresťanstva, dovoliť porušovanie zákonov prirodzených a zákonov Božích?

(Vchádza Minister – Alexander Mach.)

MINISTER (Alexander Mach): Dobrý večer, páni! Čo tu tak nasucho sedíte? (Sadá si, objednáva pre všetkých. Vidno, že už čosi popil.)

POSLANEC 1 (Ján Balko): Servus, Šaňo. Ďalej tu máme otázky z hľadiska právneho. Dohoda uzavretá údajne medzi Slovenskom a Nemeckom o vysťahovaní slovenských občanov Židov je, alebo aspoň má byť, úmluvou medzinárodnou a takáto úmluva dľa Ústavy Slovenskej republiky má byť uzavretá prezidentom republiky, respektíve jeho zmocnencom. Bola táto dohoda alebo úmluva uzavretá dľa zmocnenia prezidenta republiky? Na akom právnom podklade majú byť Židia majúci riadne nadobudnuté štátne občianstvo tohto občianstva pozbavení? Otázka tretia: Ak budú tohto občianstva pozbavení zákonne, aké občianstvo nadobudnú a či je tu obava, že nám budú takto vysťahovaní Židia vrátení?

MINISTER (Alexander Mach): To môže byť dodatočne nejako vyriešené. My týchto

Židov aj zatiaľ sa zbavíme a všetky práva a povinnosti preberie Ríša. Keď to Ríša prehrá, vyhrajú to bolševici. Bolševici a Židia, to je jedno.

POSLANEC 1 (Ján Balko): Ale čo medzinárodné právo!?

MINISTER (Alexander Mach): To vy právnici máte také slovíčka. My si to potom na tom základe medzinárodného práva dáme do poriadku. Dôležité je vyhrať vojnu. Tu ide aj o politickú prestíž – dokázať našu schopnosť aj bez Židov sa udržať na každom poli. Nemci nám idú vo všetkom po ruke. Keď budú vidieť, že my chceme kúsok papiera, tak ho dostaneme. Na toto ja dôraz nekladám. Dôležité je, aby bol ten zákon o riešení otázky štáto-občianskej. Len by som prosil neklásť to zajtra ako podmienku. My túto akciu nezastavíme za žiadnu cenu. Čo my robíme, nemôžeme robiť tak, aby sme nerešpektovali vôľu a rozhodnutia pána prezidenta. A keď pán prezident dal určité výnimky, tak toho sa držíme.

POSLANEC 1 (Ján Balko): Národohospodárska komisia, pokiaľ uvažovala o tejto otázke čisto len so stanoviska hospodárskeho, prišla k tomu názoru, že dnes, keď je nedostatok pracovných síl, je škoda tunajšie jestvujúce sily dávať preč, tieto sily vyvážať. Sme toho názoru, že keď tá príležitosť je, treba tých Židov postupne na jedno miesto vyviešť. Pritom však zdôrazňujeme, že je potrebné predsa len mať ohľad na určité, tie najvážnejšie hospodárske momenty. Prišlo nám memorandum, ktoré podpísal prednosta Ústredne Židov. V tom memorande vyzdvihuje dôležitosť Židov na slovenskom pracovnom trhu. V podstate tvrdí, že v tom a v tom odvetví je nedostatok robotníctva; tu sú Židia, máte možnosť ich zamestnať. Tu vám stojí k dispozícii 2-tisíc Židov, v tom odvetví toľko, v inom toľko atď.

MINISTER (Alexander Mach): Ústredňa Židov doteraz ani jeden sľub nedodrжала. My sme ich poverili, aby urobili isté veci. Na celej čiare nás sklámali, keď išlo o ich záujem. Klamali Židov. Tak napríklad kartotéka Ústredne Židov je celá falošná. Ja som ju dal zhabať, lebo som sa obával, že bude zničená. Prevzali sme ju a celá je falošná. Museli sme to sami teraz urobiť. Čo tam spomínajú aj tie hospodárske veci, všetko bolo falošné. V niektorých táboroch dostali rozkaz zriadiť stolárske dielne, a nestalo sa tak, hoci prešli mesiace. Včera zo seredského tábora hlásili, že za dva dni budú to mať hotové. No a vidíte, za pol roka nemohli to urobiť.

POSLANEC 2 (Ján Kovalík, Bohuslav Klimo): Ale my chceme zamestnať v prvom rade kresťanské robotníctvo! Židia sami navrhujú, že môžu dať lacnejšiu robotu. Môžu nastať ponosy zo strany kresťanských robotníkov. Môžu povedať: Vy beriete Židov, sú lacnejší, a my máme len škodu z toho. Som na tom stanovisku, zbavovať sa Židov. 700-tisíc Slovákov je v Amerike. Nevie, staral sa dakto o tých?

POSLANEC 1 (Andrej Marsina): K podopreniu návrhu, aby bol braný ohľad na Židov hospodársky potrebných, uvádzam, že v Trenčíne vzali z obchodov asi 50 účtovníkov a všelijakých potrebných zamestnancov. Obchody nemajú účtovnícke výkazy hotové a ostali stáť. Kresťanskí chlapci hovoria, že budú musieť likvidovať. Nevedia si nijako pomôcť.

PRESEDA ÚHÚ (Augustín Morávek): Slovnú páni! Ešte 10 rokov a slovenský hospodársky život až na malé obchody a podniky bol by sa dostal úplne do rúk Židov. Behom jedného roku prešlo zo židovských do kresťanských rúk 2 650 000 000,- Ks ročného podnikového obratu. Taktiež behom jed-

noho roku prešlo zo židovských do kresťanských zamestnancov ročne asi 100 miliónov na platoch. Domový majetok Židov vynášal asi 65 miliónov Ks. Behom jedného roku kresťania sa nasťahovali do vyše 10-tisíc zdravých a lepších bytov, než v akých bývali dosiaľ. Tieto čísllice jasne dokazujú, že behom jedného roku previedla sa práca epochálneho významu, a to následkom svedomitých a dokonalých priprav bez toho, že by štát bol utrpel národohospodársku škodu.

POSLANEC 3 (Ján Vojtaššák): Vo vyradovaní Židov sme pekne pokročili. Zvýšili sme bilanciu.

POSLANEC 2 (Štefan Polyák): Ráďte dovoliť, táto vec, ako som informovaný, je politikum prvej triedy. Preto mnoho nádejať sa nemôžeme, že by sa nám podarilo túto otázku nejako zmeniť alebo zahatiť. Bolo by ale možné, aby sme urobili konkrétne návrhy, resp. aby sme vládu dostali k tomu, aby táto odložila na určitý krátky čas, na niekoľko týždňov, prevedenie tohto radikálneho postupu, kým sa vypracuje určitý regulatív, ktorý však nesmie byť liberálny. Ráčili ste spozorovať, že je to politikum. Najmä remeselné krštenie Židov robí politikum a z toho sa kuje i určitý kapitál proti tým, čo to prevádzajú. To je hanobenie kresťanstva.

POSLANEC 3 (Ján Vojtaššák): Stanovisko mojej cirkvi nemôže byť iné ako to, že tí Židia, ktorí sú už pokrstení dávno, nesmia byť vzatí pod to znenie Kódexu židovského ako ostatní. Jestli ale zákon, Kódex, platí a nedá sa obnoviť, tak neviem, nech nie sú napospas a urážanie Židom títo. Nám bolo povedané, že na týchto ohľad bude braný, ale vyvezení budú. Budú osve, budú mať svoje školy, svojich duchovných. Či sa to stane, neviem o tom nič povedať. Uspokojuje nás, lebo nám to povedali.

MINISTER (Alexander Mach): Dávnejšie, keď som bol v Hlavnom stane Führerovom a o tejto veci som mal možnosť hovoriť tiež v širšom predsedníctve Strany, bola reč o židovskej otázke u nás. Boli informovaní o tom, že my nie sme schopní riešiť tak túto otázku, aby sme Židov vedeli donútiť sústrediť. I najostrejších gardistov, keď sme dali do táborov ako dozorcov, po niekoľkých dňoch boli so Židmi zadobre, už ich to bolelo a chceli Židom pomáhať. Slováci sú takí. Z takýchto pohnútok vyšlo to od nás, teda nie Nemcov, ako sa hovorilo i o vzniku Slovenskej republiky – že nám to nanútili, nebolo iného východiska atď. My sme získavali pomoc Nemcov i v tejto otázke židovskej. Najväčší krok sme urobili vtedy, keď sme boli v Hlavnom stane u Führera. Mali sme možnosť hovoriť s Himmlerom a na otázku, koľko je tých Židov u vás, sa povedalo, že 90-tisíc. Povedali nám, že oni ich budú potrebovať. Tak sa nadhodila tá myšlienka. Nedalo sa jej zaspáť.

POSLANEC 2 (Karol Mederly): Dnes žijeme také časy, že mnoho ráz predpisy ústavného zákona musia byť odstránené, aby národ mohol žiť. Bolo by však treba, aby sme túto vec po tejto stránke pripravili tak, aby slovenský národ túto zodpovednosť mohol vždy i pred históriou zniesť. Keď daktorý štát si žiadal týchto Židov a my ich chceme dať, tak medzi týmito štátmi musí byť riadna medzinárodná dohoda. Len čo sa skončí vojna, musí to byť riešené. Ináč tí potom môžu prísť všetci sem, a to my nechceme. Odporúčam, aby vláda o tom uvažovala a podľa medzinárodného práva to pripravila. Pri tom nech je prirodzené právo zachované, aby sa rodiny ne-

trhali, deti od rodičov nebrali. Tu by sme sa dostali do protivy so svojim svedomím. Som za to, nech Židia idú, ale riadne pripraveným spôsobom.

MINISTER (Alexander Mach): Keby sme neposlali Židov, spojenci by pravdepodobne žiadali od nás iných robotníkov kresťanov. Nepôjdu tam Židia len od nás. Čiastočne pôjdu aj z Rumunska. Nemôžu to však urobiť bez ohrozenia svojho hospodárskeho vývoja. Slovensko je jediný štát, ktorý môže dnes židovstvo vyradiť bez väčšieho ohrozenia hospodárskeho vývoja. Ja viem, že naraz tak osobitne braná vec je strašná. Ale na to sa musím pozerať ako na celok. Mne jeden vojak, moja rodina, ktorý sa zhováral s nemeckým vojakom, povedal: Nemecký vojak mi hovoril, že u nich v Nemecku niet rodiny, kde by nemali žiadneho mŕtveho. Teda každý prináša obeť, a Židom sa nič nestane. Časom musíme si pomôcť. Boli u mňa sólisti SND a povedali, že keď prepustíme tie tri Židovky, že naši nebudú vedieť spievať. Tá jedna ich vraj učí a tá druhá to... atď. Pokiaľ ide o pokrstených Židov...

POSLANEC 3 (Ján Vojtaššák): Nech si šíria ten svoj katolicizmus medzi svojimi súvercami. V začiatkoch cirkvi Židia boli semenom kresťanstva. To znamená, že ak to urobili z materiálnych dôvodov, tak ani tam nemôžu byť vzatí do ohľadu.

MINISTER (Alexander Mach): Človek žasne, aké cesty majú Židia. Minule prišiel ku mne jeden vedúci z HG a hovorí, že som dostal nejaký list. Moja matka mi píše z Medera, aby som pamätal na svoje deti, lebo vraj tí páni, čo k nej prišli, atď. atď. Vec sa vyšetrila. Nejaký lekár bol u matky a tam prišlo viac Židov, čo odtiaľto ušli. Spomínali tam tie deti. Ale ako sa ten list dostal ku mne na stôl, to človek otvára oči. Potom som sa to náhodou dozvedel. Netreba veľmi ani platiť. Oni nájdu veľkú pomoc aj v našom súcite. Viac takýchto listov dostávam a som presvedčený, že aj iní páni ich dostávajú. Pánovi prezidentovi akýsi rabín píše, Bohom sa oháňa, že vraj jeden Boh nás stvoril, že sa pred jedným Bohom budeme zodpovedať!

POSLANEC 3 (Ján Vojtaššák): Jeden Boh? Všetci oni Vykupiteľa neuznali a hrozú a potupnú smrť kríža mu pripravili! Sám Vykupiteľ ronil slzy nad zatvrdilosťou židovského národa a predpovedal mu, čo trest, rozptýlenie po celom svete! Už skoro 2000 rokov žijú v menších alebo väčších skupinách medzi ostatnými národmi sveta. Cez túto dlhú dobu nikde a nikdy nesplynuli s iným národom, lež ostávajú osihotení ako cudzí živel. Svoj nepriateľský postoj ku kresťanstvu nikdy nezmenili. Aj u nás bol vplyv židovstva škodlivý. Za krátky čas zmocnili sa takmer celého hospodárskeho a finančného života na škodu nášho ľudu. Nielen hospodársky, ale aj kultúrne a mravne škodlivo pôsobili na ľud. Cirkev teda nič nemôže mať proti tomu, že štátna moc učiní také opatrenia, ktorými i tento škodlivý vplyv bude znemožnený!

PREDESDA ÚHÚ (Augustín Morávek): Tragédiou všetkých tých činiteľov, ktorí majú na starosti praktické riešenie židovskej otázky, je to, že dotknutím sa záujmov Židov narazilo sa skoro vždy a všade na skryté záujmy ich ochrancov. Takto teda vyradenie príslušného Žida znamenalo skoro vždy súčasne dotknúť sa aspoň jednej kresťanskej osoby, dotknúť sa jej ješitnosti, jej tajných záujmov a výsledok toho všetkého je tá skvelá súhra, ktorú Židia cestou svojich tajných ochrancov vedia majstrovsky využiť

a ktorá premyslene a plánovite smeruje na podkopávanie a znemožnenie odbornej a systematickej práce epochálneho významu. Židovská otázka bude u nás dokonale vyriešená vtedy, keď bude samozrejmosťou u každého člena nášho národa, že pre riešenie tejto otázky nesmú hrať žiadnu úlohu osobné momenty a keď aj posledný Žid prekročí hranice nášho štátu. Na stráž!

VŠETCI: Na stráž!

(...)

WILLY

Willyho kancelária, Gisi, Willy.

GISI: (polohlasne) Herr Wisliceny, moji priatelia za hranicami ma informovali, že s vďakou potvrdzujú prijatie návrhu a sú ochotní poskytnúť vyžadované finančné prostriedky za týchto podmienok. Po prvé: Úplné zastavenie transportov vrátane Terezína a Židov z európskych štátov. Po druhé: Zastavenie vraždenia v Poľsku a bezpodmienečné zachovanie životov tamojších Židov. Po tretie: Schválenie rozsiahlejších pomocných opatrení pre osoby v Poľsku, a to pod kontrolou Medzinárodného Červeného kríža. Utvorenie jednej z tých ústredných a pobočných úradovní, pod ktorých záštitou sa majú pomocné akcie...

(Otvárajú sa dvere, vchádza Willy.)

WILLY: Prepáčte, že som vás nechal čakať, Frau Fleischmann.

GISI: Vedeli ste, že počkám.

WILLY: Áno, vedel som.

GISI: Vedeli ste, že urobíme všetko, čo je v našich silách.

WILLY: To som nevedel.

GISI: Teraz to viete. Čo hovoríte na našu ponuku, Herr Hauptsturmführer?

WILLY: Čím vás môžem ponúknuť ja, Frau Fleischmann?

GISI: Dala by som si kávu.

WILLY: Budeme sa musieť pousilovať...

GISI: Prečo?

WILLY: Čaj a káva. Ak sa nemýlim, na tento tovar sa špecializoval váš manžel.

GISI: Prišla som za vami vo vážnej veci.

WILLY: Dneska sú všetky veci vážne – aj keď, občas sa treba trochu zabaviť. Život v cudzej krajine je niekedy smutný. Ale nestažujem sa, Bratislava je milé malé mesto, zavše trochu nudné. Občas treba vypadnúť. Ani vaše šaty nešli v tunajších salónoch.

GISI: Vďaka svojej práci som mala možnosť cestovať. Naposledy som bola v Londýne a Paríži.

WILLY: Predtým v Zürichu...

GISI: Ste dobre informovaný, Herr Wisliceny. Čo všetko o mne viete?

WILLY: Toľko, koľko treba.

GISI: Robím, čo môžem, aby ste nás nezničili, tak, ako vy robíte všetko pre to, aby ste nás zničili.

WILLY: Prečo by sme mali? Iba ten váš cigánsky život z jednej krajiny do druhej musí prestať a po tejto vojne si pre seba musíte vybudovať nejaký domov. Je to vaša šanca, dobre ju využite. (Vstane a ide ku Gisi. Zoberie ju za ruku, spraví náznak tanečných krokov.)

WILLY: Nijaký zázrak sa nestal...

GISI: (ako hypnotizovaná) Nijaký olej sme nenašli...

WILLY: ... až do krvi sme búšili do kameňa...

GISI: ... a hľa, bolo svetlo... (Spamätá sa.)

(Stoja blízko pri sebe.)

GISI: Nevedela som, že sa zaujímate o sionizmus.

WILLY: Máme veľa spoločného.

GISI: (odcudzene) To pochybujem, Herr Wisliceny. Na rozdiel od vás, my by sme najradšej všetkých našich druhov poslali do Palestíny, žiaľ, ako viete, nie je to možné. Na jednej strane nám v tom bránia Angličania...

WILLY: ... na druhej Arabi. Nepôjdete už ani na Magadaskar, bol to bláznivý plán hneď od začiatku.

GISI: (smeje sa) Magadaskar... A Tiso nás posielal do nejakého Budžibidžanu, či čo to bolo...

WILLY: Smejete sa, a to sa mi páči, Frau Fleischmann...

GISI: Gisi, hovorte mi Gisi.

WILLY: Vedeli ste, že moja rodina pochádza z východného Slovenska? Okrem vás som to nikomu nepovedal, Gisi.

GISI: Vážim si to, Herr Wisliceny. (Podíde k nemu a takmer sa dotkne jeho tváre. Potom sa opäť stiahne.)

WILLY: Žiaľ, musím vám oznámiť, Frau Fleischmann, že váš návrh na zastavenie deportácií bol medzičasom zamietnutý.

(Gisi rukou nahmatá kreslo a sadne si.)

WILLY: Momentálne však transporty neodchádzajú. Naše vedenie si deportácie v skutočnosti neželá a ja robím všetko pre to, aby sa od nich Nemci dištancovali. A čo sa týka toho, čo sa deje v táboroch v Poľsku, nazdávam sa, že bude možné postupne aj tu zaviesť nejaké uľahčenia. Záleží to na vás. Vypracujte akčný plán pomoci pre Poľsko a ja ho odovzdám ďalej.

GISI: (Hovorí bezfarebným hlasom.) Môžete sa spoľahnúť, Herr Wisliceny, urobíme všetko, čo je v našich silách. Vieme, že ste seriózny partner. (Odíde.)

WILLY: (smerom za scénu) Už je preč? Budem vám diktovať. Bude to pre nemecké vyslanectvo. 18. august 1942, Dieter Wisliceny SS-Hauptsturmführer. Návrhy k ďalšiemu postupu pri vysídľovaní Židov na Slovensku. Od začiatku vysídľovacej akcie Židov na Slovensku v marci 1942 opustilo Slovensko riadnym transportom 59-tisíc Židov. Počet Židov na Slovensku sa pohybuje okolo 20-tisíc. Keď sa od tohto počtu odčítajú Židia chránení zákonom z 15. mája 1942, ktorých počet sa pohybuje údajne okolo 5-tisíc, zostáva ešte 15-tisíc Židov, ktorých treba evakuovať...

(...)

Ohňa Fleischmannová:
WIZO a jej poslanie

Tajomstvo úspešného vývoja veľkého hnutia je v jeho organizácii. Každé hnutie svetové, nech je jeho program hocikaký, musí sa opierať o bezvadne a pečlivo pracujúcu organizáciu, aby si zaslúžilo úspech. To je veľmi dôležité najmä vtedy, ak ide o hnutie, ktoré bolo založené a rozvíjalo sa na neodkuteľnej základni určitej ideológie a ktorých cieľom je, rozširovať tieto ideály po celom svete, vzbudzovať verejnú sympatiu a dosahovať praktické výsledky.

V osobitnom prípade Wizo, ktorá je hnutím svetovým a duševným rámcom vyše 100.000 židovských žien, ide predovšetkým o organizáciu, ktorej vzrast a vývojové možnosti spočívajú na mchutnosti jej složíek a tieto zas čerpajú sily z ideálu, ktorý ju naplňa. Cionistický program, prepodobenie židovského národa v jeho domovinu a špecifická účasť Wizo na poli ženskej práce v Erecu a za Erec, sú samy o sebe takou oduševňujúcou a povzbudzujúcou pohnútkou pre jestvovanie našej ustanovizne, že ľahko pochopíme vzrastajúcu vnútornú spojitosť židovských žien s ich organizáciou. Je celkom prirodzené, že takáto vec, ktorá sa týka nás a našich deí, získava si vše nových prívržencov, najmä v dobe, keď význam Palestíny pre budúcnosť židovského národa je čoraz zrejmejší.

Ale objasníme si najsámprv hlbší smysel tejto našej úlohy a pozrime si našu propagačnú prácu zo stanoviska disciplíny a solidarity, ktoré sú plliermi našej práce.

Už v časoch, ktoré si vyžiadaly menej otrasov politických a ľudských než doby dnešné, bolo možno zistiť číselný vzrast našej organizácie. Storočia našich žiaľom naplnených dejín, ale najmä život za temnými múrmi geta a emancipácia, ktorá potom nasledovala, uvoľnily putá, ktoré mali spájať všetky židovské ženy na celom svete. Nebolo ideového programu, ktorý mal byť pojítkom, nebolo bezprostredného kontaktu. Židovské ženy, odľúčené nielen hranicami svojho štátu, ale aj vlastnou uzavretosťou a neprístupnosťou nenašli a ani nehľadali cestu k svojim židovským sestrám. Činnosť filantropická, jedna z najobdivuhodnejších činností židovských žien,

nemohla nadviazať onen úzky styk, ktorý je predpokladom každej svetovej pospolitosti. Teprv Wizo, svetová organizácia židovských žien, ktorá si vytýčila úlohu, pestovať sesterskosť, pracovať za uskutočnenie našej posvätnéj misie v Erecu, naša povinnosť vybudovať most medzi minulosťou a prítomnosťou, medzi generáciou terajšou a budúcou, mohli vytvoríť pevnú pospolitosť židovských žien, ktorá v týchto ťažkých časoch dáva nášmu národu silu, dôveru a nezlomnú vieru v lepšiu a pokojnejšiu budúcnosť.

Ale najprv je treba dobudovať našu organizáciu v každom smere, lebo iba pevná organizácia je predpokladom, ktorý zaručuje spĺnenie programu.

Je teda nutné zistiť výkon jednotlivca. Tieto výkony individuálne potom treba slučovať do výkonu skupinového a výkony skupinové stupňovať k spoločnému, veľkému výkonu, aby naša organizácia dosiahla najlepší výsledok čo do svojej početnosti a výkonnosti na praktickom poli. Pole činnosti, na ktorom židovská žena v rámci našej ustanovizne môže sústredene pracovať, je ešte dosť veľké. Sily však treba zorganizovať, lebo bez organizácie ostnú všetky tie ženy a dievčence, ktoré sa usilujeme získať, so všetkým svojimi sympatiami iba roztrúsenými atomami, bez účelu a smeru.

Shromažďujme tieto roztrúsené atomy v živú silu. Sjednocujme ich energiu a sústreďujme ich vo Wizo, majúc na zreteli vytýčený cieľ. Rozširujme a posilňujme svetovú organizáciu židovských žien a budujme ďalej budovu nášho hnutia. Venujme sa tejto úlohe pincu silou. Nadišla doba, keď máme dokázať, aká vyspelá je naša organizácia. Palestína je magickou silou, ktorá zobúdzá naše sympatie a nabáda naše ženy, aby pomáhaly; ale ony majú tento prúd najprv usmerňovať. Ak sospojíme naše sily, bude to mať veľký účinok morálny. Znova sa oduševníme spoznajúc, že všetci chceme dosiahnuť jeden cieľ, že každé z nás podľa svojich schopností bude prispievať k výstavbe národnej kultúry židovskej v krajine, ktorá raz bola naša a ak budeme len chcieť, zas naša bude.

Gisi píše WIZO. Foto: Bratislava, Haderech 22. 2. 1940. Archív Slovenskej národnej knižnice v Martine

Preukaz Gisi Fleischmanovej. Foto: Slovenský národný archív v Bratislave

BOH CHCE SRDCE

(Gisin byt na Klariskej. Matka Jetty šúpe zemiaky, Gisi sedí s nohami na stole. Vstane a pustí gramofón. Zaznie predohra z Lohengrina. Zase si sadne.)

GISI: Ale tú ponuku som dostala ja. Viem, že to ďaleko presahuje moje úlohy... Niektorí tí ľudia sú ozajstné potkany, sú. Ale ja musím robiť aj s takými. Za normálnych okolností by som sa s nimi asi nikdy v živote nestretla, ale teraz, keď už 60-tisíc našich a stotisíce iných chawerim vyviezli za riekou Bug a my presne vieme, čo sa s nimi deje, nemôžeme zastať. Máme už tri faktické správy, ktoré sa v zásadných veciach úplne kryjú a navyše odpovedajú aj tomu, čo hovoria väzni. Sobibor, Treblinka, Belzec a Osvienčim sú likvidačné tábory. Mama, ty si múdra, ty ma podporuješ, a ja som šťastná, že ti môžem povedať všetko, všetko, všetko, aj keď ti tým ubližujem.

JETTY: Chápem, Gisi, že na určité práce môžete použiť len určitých ľudí. A že prevádzaci, tajní poslovia a falšovatelia dokladov musia byť šialene odvážni. Ibaže s jednou tvárou nemôžeš tancovať na dvoch svadbách! Títo ľudia nemajú zábrany ani v iných veciach. A mne sa nepáči, že si v tom namočená.

GISI: Ani mne, mama, to mi ver. A vieš, čo je najhoršie? Že keď s pomocou týchto ľudí, so strašnými obeťami a za obrovské sumy dostaneme našich cez hranice, vyťahneme ich od financov, kontrašpionáže alebo aj iných mish-taroth, ešte nám niektorí vynadajú, že nemali kóšer stravu. Alebo že nemohli poriadne svätiť šábes. Pochopíš to? (Smejú sa.)

JETTY: Keď ti to zase budú vyčítať, povedz im o jednej sirote, o chlapcovi, čo sa nevedel modliť, a tak každé ráno namiesto kadišu za svojho otca jednoducho preskakoval priekopu. Keď sa nemôžeš modliť, preskakuj priekopu. To stačí. Boh chce srdce, Gisi.

GISI: Neboj sa, mama, ja to zvládnem. Ja svoje ústa prikladám k božiemu uchu! A nielen to, s Weissmandlom presadíme Európsky plán, chápeš to, mama? Všetky židovské ústredne v Európe zachraňujú iba tých svojich, ale my myslíme aj na ostatných. Spolu sa predsa môžeme brániť oveľa účinnejšie. Zastavíme deportácie! Áno, mama, budeme to my, kto zastaví deportácie! Ale na to potrebujeme partnera, veľmi silného partnera.

JETTY: Doktora Vaška?

GISI: Židovského kráľa? Večne opitého, chamtivého, hlúpeho Vaška z ministerstva vnútra? Toho sme si kúpili už dávno. Europa-plan je úloha pre iného rasheho. Podplatíme Willyho.

JETTY: Kto je Willy?

GISI: Nemecký poradca pre židovskú otázku na Slovensku, SS-Hauptsturmführer Dieter Wisliceny.

JETTY: Trasú sa ti ruky.

GISI: (prudko) To je len vzrušenie pred nastávajúcim bojom.

JETTY: Gisi Genendel! Du wirst total meschüge! Uvedomuješ si, do čoho ideš? Život nie je dobrodružný román!

GISI: Ja sa nebojím! Dokážem to! Všetko dokážem! Keby si vedela, ako do nich vidím! Všetci sú úplatní, všetci, všetci! Ľudí dnes ovládajú dva pocity: chamtivosť a strach! A my to musíme využiť!

JETTY: Spamätaj sa! Prestaň! Prestaň! Kto so psom líha, vstáva s blchami! (Začne ju biť hlava-nehlava. Potom sa rozplače, objíma ju.)

GISI: (medzi vzlykmi) Mama... ja... už... nemôžem... prestať.

(Jetty vstane a pomaly ďalej čistí zemiaky.)

JETTY: Je to naša chyba, Gisi, ty si vždy chcela niečo dokázať, mali sme ťa dať študovať tak ako tvojich bratov, tebe nestačilo vydať sa a rodiť deti.

GISI: Mama, môžeš na mňa byť hrdá, spolupracujeme so židovskými organizáciami na celom svete, tisícom ľudí sme zohnali affidavits, pomohli im dostať sa von, naši shlichim nosia do Poľska zásielky z lásky, zo zlatých hodínok môžeš žiť aj dva mesiace. Mama, keby si vedela, koľko peňazí sa mi podarilo získať. Strašne veľa teraz potrebujeme pre naše pracovné tábory, lebo je vždy lepšie, keď ľudia zostanú v táboroch na Slovensku, než keby išli priamo do Zewiah.

JETTY: Kto zachráni teba, keď sa pominiem? Muž ti zomrel, oňho si sa nestarala, stále len v tých svojich spolkoch, deti si poslala preč, aby ti nezavadzali...

GISI: Mama, to nesmieš... To, čo robím, je tak strašne náročné, že pritom nesmiem myslieť na osobné veci.

JETTY: A to je práve chyba. Aj najvyšší veľkňaz sa modlí najskôr za seba. Prečo to už nenecháš mužom?

GISI: Zvolili si ma za šéfkou pracovnej skupiny!

JETTY: Áno, ale až vtedy, keď vaša práca začala byť naozaj nebezpečná! Kto to kedy videl, ešte aj rabíni ťa počúvajú! Niekedy si myslím, že pomáhaš preto, lebo chceš mať navrch. Chceš byť silnejšia, chceš byť šéfka a šéfovať mužom! Zvykla si si mať moc. Pomáhaš druhým, dobre, ale už si na tom sama závislá. Nechcela si zostať v Paríži, v Londýne, nechcela si odísť do Ekvádoru, keď ťa volal Varon, aj s rodinou ťa volal, neodídeš ani do Palestíny za dcérami! Nie kvôli mne, kvôli mojej chorobe, ale preto, lebo v cudzine by si bola nikto, úbohá privandrovalkyňa! Tu si teraz veľkou paňou, šéfkou ilegálnej skupiny! Vieš, v čom je tvoje privilégium? Si prvá – na odstrel!

GISI: Si zlá, mama, keby som nemala výnimku, v tom lepšom prípade by sme jedli iba tieto šupky! To by si chcela?

JETTY: Človek má v živote robiť len to, na čo stačí. Najskôr musíš mať v poriadku svoje veci, potom sa môžeš venovať druhým. Prečo si myslíš, že máš na starosti celú našu obec, čo našu obec, všetkých Židov na svete? Čo si ty rabínka?

GISI: Ak tie peniaze nedostaneme, kto ponesie zodpovednosť za životy našich zotročených, na smrť odsúdených priateľov, za šancu, ktorá sa nevyužila? Nepriala by som si niešť takú veľkú zodpovednosť...

JETTY: Ty si sa v živote príliš veľa pýtala a ten, kto sa veľa pýta, riskuje, že sa priveľa dozvie a stratí pokoj v duši. Sú veci medzi nebom a zemou, ktoré nám majú zostať utajené. Keď stretne zlo, ktoré je silnejšie než my, nemá zmysel s ním bojovať, lebo nás zničí. Treba sa uhnúť, skryť, počkať, až odíde. To nie je zbabelosť, to je jediné rozumné riešenie. Nepôjdem tancovať s reciachom, i keby bol najkrajší a najzvodnejší na svete, lebo nie som hlúpa, viem, že zlo je zábavné, lákavé, zlo má zlaté gombíky, krásne ústa a husté čierne kadere. Nie je také sivé ako moja zástera, moje zafarbené vlasy, kaž-

dodenné vstávanie do tmy, zliepanie sa dokopy, domáce starosti a mrzutosti, vynášanie smetí, umývanie riadu a otravní príbuzní... Zlo presne vie, čo ti má povedať, kde ťa má chytiť, ako sa na teba pozrieť. Pod sem, Gisi! Postav sa! Gisi, ty už máš vrásky!

GISI: Mama! (Smeje sa.) Mama! Ty si si to ešte nevšimla? Veď ja už dávno nie som dievča!

(...)

ODPORÚČANIE

Gisi, pani Kosová

(Gisin byt. Zaklopanie. Vchádza pani Kosová v klobúku so závojčekom. Gisi jej podáva ruku. Vytiahne fľašu griotky, naleje obom do kalíštekov.)

GISI: Pre vzácne návštevy. Tak ste to našli.

KOSOVÁ: Bolo to vzrušujúce... Toto... (obzrie si biedny byt) je lepšie ako kaviareň (usadí sa, má chuť povedať niečo pozitívne). Máte taký pekný kostým, Gisi, hneď som si to všimla. To aj doma chodíte taká upravená? Ja sa zase potrebujem trochu uvoľniť. Mídre dolu! Izidor to má rád.

GISI: Už je trochu demodé, ale kvalitný. Kúpila som si ho kedysi v Paríži.

KOSOVÁ: Ste elegantná žena, páčite sa mi! (Smeje sa.) Chcela som vám navrhnúť, aby sme si potykali. Servus, Gisi!

GISI: Servus. (Pripíjajú si.)

KOSOVÁ: Viete, chcela som... ti povedať, pravdaže celkom súkromne, že my s Izidorom nesúhlasíme s tým, čo sa tu deje. Keď som čítala Židovský kódex, plakala som, verte mi. Prepáč, ver mi. Päť rokov vo väzení za vedomý mimomanželský styk medzi Židmi a Nežidmi? Myslela som si, čo už niekto môže niekomu zakázať, aby sa zalúbil? A ako môže niekto človeku len tak zobrať rádio? Ja som si v poslednom čase na rádio ohromne zvykla...

GISI: To by nebolo to najhoršie...

KOSOVÁ: Vraj za tie rádiá, čo vám zobrali a rozdali svojim ľuďom, ešte musíte platiť poplatky a dokonca aj opravy... To je otrasné! Spravili z vás podľudí. Vieš, kto za tým stojí... (Hlasno zašepká.) Šaňo Mach! A Béla Tuka! Ten je pod tým svinstvom podpísaný! Ako keby sme ani nežili v dvadsiatom storočí! Ty mi rozumieš, Gisi, my nie sme ako oni.

GISI: A my si zase vieme vážiť ľudí, ktorí nám pomáhajú. Ak sa nenahneváš, ako závdavok som ti priniesla tento šek a prsteň.

KOSOVÁ: Naozaj krásny! Odkiaľ ho máš?

GISI: Páči sa ti?

KOSOVÁ: Áno. Veľmi!

GISI: Tak sa nepýtaj.

KOSOVÁ: Si veľmi milá, Gisi. Som rada, že sme sa spoznali. Veľa som o tebe počula. Ale ja nechcem, aby si sa mi cítila zaviazaná. Ja od teba tiež niečo potrebujem.

GISI: Čo také?

KOSOVÁ: Aj ty si matka, pochopíš ma.

GISI: Nevie, či som dobrá matka, skôr nie. Dievčatá sú v Palestíne, píšú málokedy, bojím sa o ne, hlavne o tú staršiu, viem, že to ťažko znáša.

KOSOVÁ: Môžem sa ťa niečo opýtať?

GISI: Nech sa ti páči.

KOSOVÁ: Viem, že si sionistka, Gisi. Nezdá sa ti zvláštne, že sa váš cieľ zhoduje s nemeckým?

GISI: Ako to myslíš?

KOSOVÁ: Vy aj Nemci vraj chcete všetkých Židov sústrediť na jedno miesto a vytvoriť tak najväčšie židovské geto na svete.

GISI: Ale my ich do zasľúbenej krajiny neposielame vo vozňoch pre dobytok, natlačených tak, že svoju potrebu musia odbavovať postojáčky tam, kde práve sú, vo vozňoch, kde je do výšky desať centimetrov nasypané nehasené vápno, takže z výkalov miešajúcich sa s týmto vápnom vznikajú plyny, ktoré spôsobujú neobyčajne vysokú úmrtnosť počas prepravy! (Pauza.) Prepáčte, pani Kosová...

KOSOVÁ: Chcela som len povedať... Obdivujem ťa, že spolupracuješ s toľkými mužmi.

GISI: (Usmeje sa.) Nie je to vždy ľahké. Keď sa do seba pustia – jeden je ortodoxný, druhý neológ, tretí sionista, ďalší už ani nie je Žid – toľko kriku narobia, horšie ako kofy na trhu, iba ja ich viem rozsúdiť! (Smejú sa.) Ako sa vlastne voláš krstným menom?

KOSOVÁ: Ide o nášho chlapca. Chcem, aby mal lepšiu budúcnosť než my. Gisi, ty vieš, v akom močiari sme zavržli. Chcem, aby sa z môjho dieťaťa stal Európan, ktorý nebude mať nič spoločné s týmito sedliakmi. Myslela som si, mohol by ísť študovať do Švajčiarska. Izidor má síce celkom dobrú pozíciu na ministerstve vnútra, ale jeho plat na to nestačí. Chlapec je mladý, neskúsený, potreboval by dôveryhodných ľudí, ktorí by ho uviedli do spoločnosti. Ja nemám nič proti Židom, ja vás obdivujem, zaujíma ma vaša kultúra, taká stará, toľko ste pretrpeli, nazberali skúsenosti... Ste múdrejší a rozhladenejší než Slováci...

GISI: Pomáhajú nám aj niektorí Slováci. Všetci nie sú fašisti. Nemôžeme sa na nich však príliš spoliehať.

KOSOVÁ: Samozrejme. Iste máš vo Švajčiarsku nejakých známych, príbuzných, priateľov. Myslela som si, keby sa ho niekto ujal, vybral dobrú školu, dohliadol naňho, keby ho, takpovediac, podporil aj hmotne...

GISI: Mám nejakých známych v Ženeve, možno by mohli pomôcť. Chlapcovi treba dať šancu!

KOSOVÁ: Bola si v Ženeve?

GISI: Iba v Zürichu... Zürich je... veľmi pekné mesto.

KOSOVÁ: Za tým roztúženým pohľadom tuším nejakého muža! Bol fešák? Mladý?

(Opakuje sa situácia z Gisininho stretnutia s Varonom pred rokmi.)

GISI: (Smeje sa.) Strašná hudba, počujete! Nechoďte dnu! Prosím, Varon!

VARON: Darf ich bitten?

(Návrat do „reality“.)

KOSOVÁ: Celkom si ma napašmala. Tuším sa vypravím do toho Švajčiarska vybaviť všetko priamo na tvári miesta.

GISI: Chod! Napíšem ti odporúčanie! „Odcestovanie pána Schneidera sa preťahlo. Prosím doručiteľku tohto listu čo najlepšie prijať a pomáhať jej pri návšteve u strýka. Podpis: Ela.“ Hod' za mňa kamienok do Zürišského jazera. Ja som vtedy zabudla.

KOSOVÁ: Si naozaj úžasná, Gisi.

GISI: Musíš byť veľmi opatrná! Nezabudni, že keby môj list našli, tvojho muža odstavia a mňa pošlú do väzenia.

KOSOVÁ: Naša Lujza je spoľahlivá. Tá by za mňa dýchala! Poviem jej, aby mi ten list zašila do kožucha, pod podšívku. Čítala som to v nejakej detektívke. (Smeje sa.)

GISI: A ona to urobí a hneď zavolá na Gestapo. Lilly, moja švagriná, musela dať kožuch slúžke hneď potom, ako brat dodýchal.

KOSOVÁ: Čo teraz robí Lilly?

GISI: Vyskočila z okna môjho bytu.

KOSOVÁ: (Postaví sa.)

GISI: Nie z tohto bytu, mala som aj lepší... Ale nebolo to kvôli kožuchu...

KOSOVÁ: To je mi ľúto. Už musím ísť. Myslela som si, pošlem ti pohľadnicu z Zürichu. Alebo – nie, radšej nepošlem!

MOLE

Gisi, Lici, Jetty, Varon, Willi, Kosová.

GISI: Práve som hľadala nejakú adresu, kľáčala som, keď som započula rúzne kroky na schodoch, zdvihla som sa a odišla. Všetko zostalo tak, ako bolo – vyťahnuté zásuvky kartotečných skriniek, porozkladané papiere ešte aj po zemi, hĺba obálok, debničky s nedoručiteľnou poštou, ktorú si oblúbili mole... Verili by ste, že mole žerú aj papier? Všimla som si, že nelietajú stále, majú obdobia, kedy ich niet, a potom sa odrazu vyroja... Vtedy začínam upratovať, rytmus môjho upratovania tak vlastne určujú mole, aj doma v skrinkách s potravinami, v skrinách s oblečením... Raz mi na šatách pristal pavúček, jeden z tých, čo poletujú vzduchom v čase babieho leta a nosia šťastie, a ja som ho v panike zabil. Myslela som si, že je to moľa. Boh najskôr človeka privedie na svet a hneď začne pracovať na jeho likvidácii – začína sa to detskými chorobami, pokračuje pubertálnym fanfarónstvom, konkurenčným bojom, prechodom, a tak to ide až do konca. Človek neustále vedie nerovný boj s Bohom, ktorý sa vopred rozhodol, že ho zničí, a nakoniec to aj urobí... Spočiatku sa vieš ľahko ubrániť, dostaneš angínu, vypotíš sa a je to preč, ale časom začneš ochabovať. A vtedy Boh znásobí svoju ničivú silu a pohromy sa na teba valia stále častejšie. A možno to nie sú pohromy, iba výzvy, na ktoré musíš reagovať, musíš ich triediť a spracovávať. Lebo ak prestaneš, zavalí ťa to, zadusí, zomrieš. Pochopila som, že Boh neničí iba moje telo, ale aj všetky moje veci, príbehy, vzťahy, na ktorých tak visím, postupne ich zabíja, a ja už zlyhávam, cítim sa ochromená, neschopná prispôbiť sa čoraz rýchlejšiemu tempu, vyvíjať nové vzťahy, odkrývať nové perspektívy, ktoré sa po čase zase začnú rozpadáť.

KOSOVÁ: Slúžka mi zašila Gisinin odporúčanie do kožucha a zavolala na Gestapo. Zatkli ma na hraniciach, išli na istotu. Vypočúvali ma. Bol z toho ohromný škandál, Šaňo Mach sa konečne mohol vyvíšiť na mojom mužovi, degra-

dovali ho, myslela som si, že ma zabije, musela som zaplatiť pokutu tisíc slovenských korún a potom ešte 40-tisíc, za to, že ma nesúdili... Gisi tiež zatkli, vraj sa najskôr skrývala, lebo dostala echo, a tak zobrali jej matku. Tá nič nepovedala, tak vzali Gisinho brata, ako rukojemníka. Vtedy sa Gisi sama prihlásila.

LICI: Mama si myslela, že sa o mňa v Palestíne postarajú, lebo ona sa stará o Židov tu v Európe. Ale nebolo to tak. Na ústredí Ženskej medzinárodnej sionistickej organizácie mi povedali, že sa iba robí dôležitá. Išla som za vôňou božieho stromu, ale buď ešte nevykvitol, alebo už bolo neskoro. Deväť mesiacov som ležala bez pomoci, zanedbaná, vážne chorá, nechcela som to mame písať, vedela som, že robí ťažkú prácu. Nevedela som klamať, a preto som radšej nepísala nič. Dozvedela sa to od iných ľudí, práve keď ju nakrátko prepustili z väzenia. Potom ju zavreli na ďalšie štyri mesiace.

KOSOVÁ: Do nášho prípadu sa pustila slovensko-nemecká tlač. Ústredňu Židov vyhlásili za hniezdo medzinárodnej špionáže a zdroj korupcie, ktorá zasiahla najvyššie vládne kruhy. Jedného dňa špeciálne komando vyhnalo všetkých zamestnancov a zaistilo všetky úradovne. Židia však opili strážcu kľúčov, a tak zachránili všetky háklivé dokumenty. Vždycky som obdivovala ich vynaliezavosť. Gisi sa vraj z väzenia dostala za nový nábytok na mieru, nábytok pre pani Machovú, manželku samotného ministra vnútra. Ktovie, kde je dnes ten nábytok. Keď sa Šaňo Mach zbavil môjho muža, už sa na Gisi nehneval, dobre mu poslúžila. Naozaj som obdivovala Židov...

LICI: Mala som ju veľmi, veľmi rada. Niekedy som závidela deťom, ktoré mali mamy doma a chodili s nimi na prechádzky, ale vždy som si ju nesmierne vážila. Viem, že chcela prísť za nami, mala všetky potrebné dokumenty, ale na srdci jej ešte ležal nejaký detský transport z Poľska.

WILLY: Detský transport síce dorazil do Terezína, ale nakoniec aj tak skončil v Osvienčime. Narazil totiž na odpor jeruzalemského muftiho Haja Amina el Husainiho, a to bol veľký antisemita. Obával sa, že zo židovských detí vyrastú nepriatelia Palestíny a moslimov. Himmler potom zakázal podobné akcie, ktoré by ho mohli nahnevať.

VARON: Pustili ju z väzenia. Vojna sa už chýlila ku koncu, povstanie priviedlo na Slovensko Gestapo. Bol to práve dom, v ktorom bola Gisina kancelária, jeho pivničné priestory, kam natlačili Židov, pochytených Brunnerom a jeho katanmi. Podľa Protokolu o činnosti Hauptsturmführera Aloisa Brunnera na Slovensku zo dňa 27. 10. 1945 sa táto budova zmenila na peklo a mučiareň, kde viacerí ľudia boli zavraždení alebo zmizli bez stopy. Gisi to po návrate z väzenia všetko zažila, pomáhala, pokiaľ to bolo možné. Stále mala viaceré možnosti zachrániť si život.

WILLY: Nemohol som ovplyvniť jej osud, poslali ma preč z Bratislavy. Podcenila môjho nástupcu Brunnera. Viem, že sám Eichmann poslal Brunnerovi telegram, v ktorom stálo, že ju nemajú deportovať. Keď mi Brunner hovoril, že Gisi predsa deportovali, a to vo vlaku so špeciálnym označením R. U., Rückkehr unerwünscht, čiže návrat nežiaduci, vravel som mu: Budeš z toho mať problémy. Povedal mi, že dostal ešte jeden telegram, v ktorom mu Eichmann ponechal voľnú ruku.

JETTY: Po vojne mi tvrdili, že moja dcéra žije, že cestuje po svete a dokumentuje

zločiny fašizmu, ale ja viem, že keby žila, napísala by mi. Prečo by to ne-spravila? Napísala toľko listov, vedela tak pekne písať...

VARON: Jedného dňa ju zeleným gestapáckym autom odviezli do pracovného tábora v Seredi a odtiaľ ju deportovali. Prišli si po ňu do Ústredne, práve keď písala odkaz jednému z druhov na úteku, ktorý ju prosil o pomoc: Žiaľbohu, aj ja som sa ocitla v jame levovej... Keď ju zatkli, mala pri sebe 3 milióny slovenských korún. Podarilo sa jej odovzdať ich a tie peniaze potom ešte zachránili množstvo ľudí. V Seredi sám Brunner so svojou nevyhnutnou palicou riadil nástup Židov do transportu. Keď už všetci stáli v rade, Gisi vraj vystúpila a chcela s ním hovoriť. Brunner sa jej však obrátil chrbtom. Išla za ním, ale opäť sa jej obrátil chrbtom. A znova a znova. Ten zvláštny tanec trval pár minút. Potom sa zase postavila do radu. Nebránila sa, hoci ako jediná do posledného detailu vedela, čo príde. Keď v Osvienčime vystúpili z vozňov pre dobytok, hneď ju vyvolali ampliómom, takže neprešla zvyčajnou selekciou. Odvtedy o nej nikto nič nevie a nikdy sa nenašiel záznam o jej smrti.

JETTY: Kedysi som Gisi rozprávala príbeh o chlapcovi, ktorý skákal cez priekopy, lebo sa nevedel modliť. Nebol to dobrý príklad. Človek nemusí skákať cez všelijaké priepasti, aby sa zapáčil Bohu. Dá sa to aj inak. Jeden muž trebárs stále dookola odriekaval abecedu, lebo veril, že Boh si z nej sám zloží slová modlitby. To by Gisi nikdy neurobila. Nedala Bohu šancu...

GISI: Bola to len chvíľa, čo som bola preč, a život na mňa počkal, zastavil sa. A tak tu stojím a pozerám sa sama na seba: tá od vyťahnutých zásuviek na tú, čo sa práve vrátila.

(Celá hra je dostupná na: www.glosolalia.sk.)

Petra Čížková: Candida Serendipity

Recenzie

JANA KELECSÉNYI

Rodová rovnosť a rozvojová prax

ONDEKOVÁ, Marcela – OČENÁŠOVÁ, Zuzana. 2012. *Čo ste chceli vedieť o rode a nemali ste sa koho opýtať. Príručka pre rozvojovú prax*. Bratislava : Nadácia Pontis.

Ak sa chystáte do vašej rozvojovej praxe zavádzať projekty rodovej rovnosti, táto príručka by vo vašej knižnici nemala chýbať. Cez teoretický prierez niektorými pojmami feministickej teórie, akými sú napríklad rod, rodová rovnosť, uplatňovanie rodového hľadiska a pod., sa postupne prepracujete k praktickému obrazu rodovej nerovnosti vo viacerých oblastiach spoločenského života. Okrem ozrejmenia hlavných konceptov feministických teórií sa v teoretickej časti publikácie autorky zamerali aj na načrtnutie histórie rozvojovej pomoci. V chronologickom prehľade poukazujú i na participáciu mužov v rozvoji, skúmajú ich zapájanie do presadzovania rodovej rovnosti a takisto prehľadne opisujú inštitúty oficiálnej rozvojovej pomoci a celkové inštitucionálne zastrešenie rodovej rovnosti v rozvoji.

Mimoriadne zaujímavým čítaním je časť knihy s názvom *Nielen sedem*. Práve tá prináša možnosť zorientovať sa v reálnej situácii rodovej nerovnosti vo vybraných rozvojových krajinách a oblastiach (vzdelanie, práca, zdravie, klimatická zmena, spravodlivosť, sexuálna orientácia a šport).

V kapitole *Vzdelanie* sa na príbehu Sadaf Zaherovej, prváčky na Filmovom inštitúte Filmovej fakulty Kábulskej univerzity v Afganistane, ukazuje dôležitosť vzdelávania: „*Výskum potvrdzuje, že vzdelanie žien má pozitívny dopad nielen na kvalitu ich života, ale aj na širšiu spoločnosť. Každý rok, ktorý dievča strávi v školských laviciach, znižuje počet tehotenstiev počas jej života a tiež pravdepo-*

dobnosť jej úmrtia pri pôrode. V domácnostiach gramotných žien majú deti väčšiu šancu vzdelávať sa, ako to ukazuje aj príbeh afgánskej vysokoškolskej Sadaf.“ (s. 52). Podobným príkladom pozitívneho vplyvu vzdelania je Vládny program podpory vyššieho vzdelávania dievčat v Bangladéši, ktorý vládla zaviedla s pomocou zahraničných donorov v roku 1993. Vďaka nemu sa v priebehu troch rokov podarilo stonásobit počet dievčat na stredných školách, čo viedlo k zníženiu počtu skorých sobášov, k zlepšeniu výživy v rodinách a zvýšeniu počtu zamestnaných žien s vyšším zárobkom. Bangladéš tak v predstihu naplnil jeden z Miléniových rozvojových cieľov a urobil krok k odstráneniu diskriminácie žien.

V kapitole *Zdravie* autorky opisujú dôsledky materstva, no analyzujú i násilie páchané na ženách a šírenie závažných ochorení, akým je napríklad HIV/AIDS: „*Aj ohrozenie tradičného postavenia muža ako hlavy rodiny môže mať pre ostatných členov domácnosti vážne následky najmä v silne patriarchálne založených kultúrach. Mužova strata kontroly nad domácnosťou môže byť spúšťačom násilného správania. Jedna z klientok mikrofinančného projektu v západnej Keni utrpela vážne zranenia pri bitke od nezamestnaného manžela po tom, čo jej investícia do podnikania začala vynášať. Neskôr manželke podpálil dom, ktorý si po odsťahovaní zo spoločnej domácnosti prenajala.*“ (s. 78). V tejto časti knihy sú opísané ohrozenia, ktoré pre ženy a dievčatá vyplývajú z takých tradícií a zvyklostí, ako sú ženská obriezka, nedobrovoľné manželstvá, vraždy zo cti, či z dominantného postavenia mužov, alebo nevyhovujúcich životných podmienok rodín. Autorky pritom upozorňujú, že na to, aby sa tento stav zmenil, je okrem iného potrebné prijať adekvátne zákony a podporiť služby pre ženy.

Časť *Klimatické zmeny* zdôrazňuje význam reflexie environmentálnej problematiky v rozvojovej po-

litike. Hoci ku klimatickým zmenám prispievajú najmä rozvinuté krajiny, jej negatíva sú najviac badateľné v najmenej rozvinutých krajinách. Klimatické zmeny zároveň často sprevádza porušovanie ľudských práv žien (strata obydlia, zdroja obživy, identity a pod.). Skúmanie súvislostí medzi vzdelávaním, rodom a zmenami životného prostredia je preto nevyhnutné. Aj drobná zmena v správaní žien môže mať veľký dopad nielen na ich životy, ale aj na celkovú udržateľnosť prírodných zdrojov: „*Haiti je najviac odlesnenou krajinou západnej pologule s 98 % územia bez lesného porastu. Haitské ženy by preto mohli napríklad zakladať lesné škôlky s drevinami vhodnými pre zalesňovanie krajiny. Zalesňovanie krajiny pomáha znížiť pôdnu eróziu a zabraňuje tak nebezpečným zosuvom pôdy.*“ (s. 96). V tejto kapitole je uvedených niekoľko jednoduchých a nenáročných nápadov na projekty zamerané na ženy. Pre celé komunity môžu byť cestou k zlepšeniu životného prostredia. Súčasťou vzdelávania dievčat by mali byť zručnosti, ktoré môžu byť nápomocné pri ohrození života. V mnohých kultúrach však ženám doposiaľ nie sú dostupné ani športy ako plávanie, šplhanie či beh.

Práva a existencia sexuálnych menšín, čo je problematika, ktorej sa venuje časť *Sexuálna orientácia*, sú v rozvoji jednou z najmenej viditeľných tém: „*Podľa aktivistov je homofóbia v rozvojových krajinách často spolitizovaná. Napríklad politici v afrických krajinách označujú homosexualitu za „neafrický“ kultúrny prejav odporujúci miestnym tradíciám. Takéto názory im pomáhajú získavať popularitu u voličov.*“ (s. 99). Hoci osobne som v rámci rozvojovej pomoci UNICEF nepostrehla riešenie otázok sexuálnej orientácie (prioritou programov je vzdelávanie detí, matiek a pod.), verím, že terénni pracovníci a pracovníčky pristupujú k tejto otázke citlivo. Rozvojovým pracovníkom a pracovníčkam (organizáciám) v našej krajine môže kniha pomôcť začať o inakosti prinajmenšom uvažovať, alebo s ňou dokonca pri zostavovaní svojich programov rátať.

Marcela Ondeková a Zuzana Očenášová sa v publikácii pustili aj do štúdií slovenských mimovládnych organizácií zaoberajúcich sa rozvojovou problematikou. Pretože je rozvojová pomoc pomerne novou oblasťou, väčšina slovenských projektov sa zameriava na budovanie infraštruktúr, vzdelávanie a zdravotnú starostlivosť. Ako upozorňujú autorky: „*Väčšina slovenských organizácií má projekty nastavené nediskriminačne, ale nie vždy si uvedomuje, že tento prístup sám osebe nemá vplyv na zmenu situácie rodovej rovnosti a väčšiu účasť žien v projek-*

toch.“ (s. 129). V prípade, že slovenský subjekt plánuje do svojich programov integrovať rodovú rovnosť, pre jeho plánovací proces môžu byť prínosom odporúčania, ktoré sa uvádzajú v druhej časti knihy.

Všetko, čo ste chceli vedieť o rode a nemali ste sa koho opýtať, naozaj nájdete v tejto prvej slovenskej príručke o rodovej rovnosti v rozvojovej spolupráci. Pre fundraiserky a fundraiserov, ktorí sa pokúšajú získať prostriedky na rozvojovú pomoc, by mala byť kniha povinným čítaním. Donorom, ktorí uvažujú o investíciách do programov, pomôže v správnom rozhodovaní sa o alokovaní voľných zdrojov. No a napokon, ak má byť rodová rovnosť do programu integrovaná, mal by po nej siahnuť aj jednotlivý aktér či aktérka projektu.

MAREK DEBNÁR

Krátko o dĺžke umenia

PIUSSI, Lucia. 2012. *Život je krátky*. Svätý Jur : Limerick.

Kniha poviedok *Život je krátky* od Lucie Piusi je nekompromisnou, autentickou výpoveďou o období legendárneho divadla Stoka a s ním spojenej krčmy. Nebyť tejto knihy, tak by atmosféra často neuveriteľných, ale skutočných príbehov a rovnako skutočných jedinečných postavičiek, ktoré sa v tomto priestore pohybovali, možno pomaly upadla do zabudnutia.

Keď Isaac Bashevis Singer, prvý nositeľ Nobelovej ceny za literatúru, ktorý písal v jidiš, o svojom románe *Rodina Moskatových*, odohrávajúcim sa v prostredí varšavského geta, povedal: „*Varšava bola práve zničená. Nikto nikdy už neuvidí Varšavu, ako som ju poznal. Budem o nej písať, aby táto Varšava nezmlkla navždy*“, upozornil nás na to, že svet potrebuje určité knihy. Knihy, ktoré dokážu zachovať a sprostredkovať genia loci. Osud divadla a krčmy Stoka, ktorá bola nielen pre nás, vtedy študentov neďalekej Filozofickej fakulty, akýmsi malým getom, zvláštnym a prekvapivým ostrovom uprostred rýchlo sa meniaceho sveta, je smutne známy. Kniha Lucie Piusi, venovaná „*Stoke, našej matke a všetkým, čo ju milovali*“, podáva o tomto zmiznutom priestore svedectvo z prvej ruky.

Z ôsmich poviedok sú iba dve zasadené priamo do prostredia Stoky. Prvá, *Posledné dni Stoky*, nás vracia do ponurého obdobia, keď tento

priestor márne bojoval s mestom a developermi o prežitie, a druhá, posledná a najdlhšia poviedka *Jeden deň Janky G.*, je spomienkou na obdobie, keď bola Stoka miestom konfrontácie intelektuálov a umelcov zo všetkých vrstiev kultúrneho života. Vystupujú v nej vedľa seba nezávislí, ale aj konformní umelci, zbohatlíčka, po sláve túžiaci mládež, chudobná spisovateľka, ktorá tu pracuje ako čašníčka, štátom platená vedkyňa, ale aj vydavateľ nezávislého literárneho časopisu. Popri nich sa však v tomto okruhu vyskytujú aj rôzni bizarní návštevníci. Majstrovsky zvládnuté dialógy týchto ľudí prenikajú do rozprávania len útržkovito, no napriek tomu a možno práve preto dokumentujú dokonale polyfonický charakter tohto priestoru. Autorka dialógy a situačné opisy dokresluje mikropříbehmi, ktoré sú koncentrované a nepotrebujú zbytočné odbočky alebo okľuky. Iný autor by s týmto materiálom možno neváhal napísať román.

A aj keď v ďalších poviedkach Stoka nevystupuje ako dejisko či scéna hlavných udalostí, v niekoľkých prípadoch pôsobí akoby z úzadia. Napríklad v poviedke *Nesmrteľný kocúr* je v pozadí ako niečo, čo robí z postáv to, čím sú, čo pôsobí ako jemné spojivo, ktorým sú protagonisti a hrdinky knihy navzájom previazaní. Zbierka však obsahuje aj texty, ktoré so Stokou nesúvisia, patria k nim poviedky menších formátov, prípadne mimoriadne zaujímavá poviedka *Ako vyzerá oko, keď spí*, jediná v zbierke, ktorá čerpá z reminiscencie na detstvo.

Rozprávač Lucie Piussi je svojrázny a nemusí vyhovovať každému, dokáže však živo sprostredkovať príbeh a udržať našu pozornosť. Je to mimoriadna kniha aj preto, že dnes môže zbierka poviedok ukrývať všeličo. Zriedkavosťou nie sú ani plagiáty niečoho, čo k nám zo sveta ešte nedorazilo – takého bude stále dosť. Kniha poviedok Lucie Piussi je v tomto kontexte výnimočná. Na rozdiel od slovnej vaty, na ktorú tak často narážame, je jej najsilnejšou stránkou silný, autentický a možno aj autobiograficky rozpovedaný príbeh.

(Recenzia odznela v relácii Krajina kníh v rádiu Regina 27. júna 2012.)

LENKA SZENTESIOVÁ Možno vtesnať storočie do života?

Mojich 7 životov. Agneša Kalinová v rozhovore s Janou Juráňovou. 2012. Bratislava : Aspekt.

Kniha rozhovorov spisovateľky Jany Juráňovej s filmovou publicistkou a kritičkou Agnešou Kalinovou vyšla síce už pred časom, no v žánri biografickej/memoárovej literatúry si stále udržiava značný čitateľský úspech. Dôvodov jej pozitívneho prijatia v čitateľskej i kritickej obci by sme našli viacero: výrazná historická línia rozprávania (ktorá vo svojich najzásadnejších zlomoch „kopíruje“ Kalinovej intímnu pamäť), obdivuhodná šírka (i hĺbka) historického kontextu, o ktorom sa v rozhovore pojednáva, a napokon aj jej netradičné spracovanie vo forme rozhovoru, ktoré síce nie je celkom novátorským spôsobom rekonštrukcie pamäti (stačí si spomenúť na knihy J. Štrassera), Kalinová mu však dáva iný, osobitý rozmer. Ak by sme sa na celkový koncept knihy pozreli trochu zjednodušene, dospeli by sme k jednoznačnému záveru: dvadsiate storočie je ako také vo svojich ideologických a filozofických paradoxoch natoľko turbulentné, dynamické a rozporuplné, až sa zdá, akoby sa doň stačilo jednoducho narodiť, prežiť jeho najkrízovejšie etapy s otvorenou myslou, a o dostatočne sugestívnu spomienkovú výpoveď je tým postarané. Kalinová minimálne prvý predpoklad spĺňa viac než dobre. Židovka z usporiadanej prešovskej rodiny, na ktorú fatalizmus dejín doľahol až príliš kruto, sa k príkoriať životu stavala nebojácne a svojhlavo, pri niektorých jej činoch by sme dokonca mohli hovoriť aj o vedomej „rebélii z princípu“, odpore voči režimu, ktorý si ako základný ideologický zreteľ stanovil neslobodu živenú strachom. Aj po takmer šesťdesiatich rokoch si Agneša Kalinová pamätá takmer všetko, k faktom a detailom, utvárajúcim v jej rozprávaní dejinnú os, sa vracia s obdivuhodnou presnosťou a oduševnením. Kniha o nej je predovšetkým precíznym sprítomnením uplynutého času (a je v zásade jedno, či sa práve nachádzame v tridsiatych, päťdesiatych alebo sedemdesiatych rokoch), a najmä toho, čo onen „čas“ zosobňovalo a vytváralo (tu sa dostávame k dosť nerovnovážnej triáde rodina – profesia – spoločnosť či, lepšie povedané, k režimu, ktorý jej chod determinoval). Pri hlbšom uvedomení si vzájomnej súvislosti týchto elementov vyvstáva otázka, ako vlastne Kalinovej spomienky čítať. Ako svedectvo

pamäti o príkoriach dejín páchaných na nevinných? Zasnúť sondy do tajov kultúrnej sféry šesťdesiatych rokov, času, keď ovplyvňovala verejnú mienku viac než kedykoľvek predtým, a nepochybne aj potom? Alebo ako rozprávanie ženy, pre ktorú bola potreba profesionálnej sebarealizácie a nezávislosti prinajmenšom rovnako dôležitá ako dobovo preferovaná rola manželky a matky? Na otázku, o aký text v prípade Kalinovej ide, nemožno odpovedať jednoznačne. Atribúty, ktoré v ňom do istej miery zariaza či prekvapia (prílišná encyklopedickosť a striktné dodržiavanie historickej línie retrospektívy v druhej časti rozprávania, idúce na úkor vyváženosti textu), nemožno dávať za vinu spôsobu, akým je rozhovor vedený, i keď Juráňovej otázky mohli byť v mnohom osobnejšie a otvorenejšie. Koncept knihy je akoby rozdelená na dve časti (čo celkom iste nebola zámer) a otvára dve autonómne vrstvy Kalinovej pamäti, ktoré sa napriek očakávaniam neprelínajú a ostávajú navzájom uzavreté, predelené časom: senzitivnu a vnímavú pamäť rodiny, miesta a sveta, do ktorého patrila (v mladosti), a objektivizovanú pamäť kultúry a doby („povojnového sveta“), ktorá má svoj vlastný emocionálny rámec. Obe časti knihy sa odlišujú nielen udalosťami a zážitkami tvoriacimi ich empirické jadro, ale predovšetkým jazykom ich stvárnenia, reflexiou javov a najmä životným pocitom a postojom prejavujúcim sa v atmosfére, modalite textu. Domnievam sa preto, že Kalinovej text možno plnohodnotne vstrebať len za predpokladu, že sa dokážeme odosobniť od jeho výkladovo-náučného prvého plánu, ktorý je badateľný najmä v druhej časti textu, a pokúsime sa čítať jej svet „medzi riadkami“. Privedie nás to napokon aj k viacerým zaujímavým zisteniam a kontradikciám.

To, ktorá časť knihy zaujme potenciálneho čitateľa či čitateľku viac, závisí aj od toho, aký priateľ pamäti je mu či jej vnútorne bližší. Prvá časť je malebným (kolorovaným) obrazom šťastného detstva v prostredí, ktoré je svojou eklektickou kultúrnou atmosférou a tolerantným etnickým ovzduším natoľko bezpečné a chránené, že doň zdanlivo nemôže preniknúť žiadne ohrozenie. Obraz Agnešinho detstva a dospievania je aj vyjadrením úcty k zanikajúcim tradicionalistickým hodnotám „starého sveta“, v ktorom ešte rozpoznať ozvenu Rakúsko-Uhorska. Je to svet predchnutý krehkosťou a láskavosťou, postavený na pevných a nespochybniteľných rodinných väzbách, ktoré (ako sa neskôr v jej rozprávaní ukazuje) pretrvávajú hrozbu akýchkoľvek čias. Najvýraznejším Kalinovej pocitom predvojnových čias, dodáva-

júcim jej spomienkam punc intimity, je hrdosť – nielen na vlastnú rodinu a priateľov, ale aj na všetkých, ktorí patrili do rozvetvanej prešovskej židovskej komunity a mestu dodávali nádych kozmopolitizmu, vzájomnej súdržnosti a odvahy. Tá sa napokon ukázala byť fatálna pri deportáciách, represiaciach a nešťastiach spojených s likvidačnými nariadeniami týkajúcimi sa židovského obyvateľstva. Mnohé epizódy vojnových rokov v Kalinovej pamätiach výstižne poukazujú na jej charakterové črty a majú aj veľmi výrazný dramatický potenciál. Preto je možno škoda, že ich Juráňová nerozvinula hlbšie. Mohol tak vzniknúť tenzívnejší model retrospektívy. Kalinovej pamäť by tomu celkom iste nebola prekážkou. Treba však podotknúť, že mnohé momenty z jej života boli samy osebe dosť dramatické (útek do katolíckeho kláštora, predstieranie ischiasu zo strachu pred deportáciou), a na to, aby sme si z nich dokázali poskladať Kalinovej vierohodný autoportrét, nebola potrebná žiadna miera fabulácie. Už v obraze vojnových rokov však pozorujeme istú mieru dráždivej kontroverzie, paradoxu medzi objektivizovaným pólom dejín (zastúpeným Juráňovej otázkami) a osobným životom Kalinovej, ktorá v dôkladnosti svojich odpovedí prezradí naozaj veľa. Juráňová si je pochopiteľne vedomá skutočnosti, že vojnové roky sa niesli v znamení tragédie, napätia a bolesti. Toto presvedčenie zväčša vkladá aj do svojich otázok. Kalinovej odpovede však smerujú k zisteniu, že historická pamäť sa vonkoncom nemusí stotožňovať s individuálnou pamäťou človeka. Tento rozpor v otázkach a odpovediach, zastupujúcich dva odlišné pamäťové rámce, je v ďalších častiach knihy ešte nápadnejší. V tomto konkrétnom prípade vojna (až do začatia deportácií) figuruje v spomienkach aj ako „idylický čas“. „*Kým bolo teplo a my sme boli v záhrade, rodičia (...) nič nenamietali. (...) Zbožne sme počúvali Beethovenove symfónie a ešte zbožnejšie azda Gershwinovu Rapsódiu v modrom, počúvali sme džez aj Dusíkove šlágre, každý nosil, čo sa mu páčilo, knižky nám tam nosili, teda požičiavali. (...) V lete to bola taká absolútna idyla, nikoho sme nevyrušovali, záhrada bola dosť veľká a tam som zažila svoje sedemnásť narodeniny.*“ (s. 66).

Povojnové roky nezmiernili traumy, ktorú Kalinová zažila, zásadne však zmenili smer jej života. Mohli by sme hovoriť o tom, ako sa zamestnala v Kultúrnom živote (v zásade jedinom mienkotvornom časopise, ktorý s príznačnou odvahou a „opozičníctvom“ upozorňoval na pragmatickú ústupčivosť režimu v šesťdesiatych rokoch). Rovnako aj o tom, ako

sa vyprofilovala na renomovanú filmovú kritičku a publicistku a aké spoločenské privilégia jej tento intelektuálny status priniesol. Za zaujímavejšie však považujem vrátiť sa opäť k životnému pocitu, ktorý v Kalinovej toto obdobie zanechalo. Ak sme ju na začiatku príbehu poznali ako odvážne, tvrdohlavé dievča, ktoré sa azda najlepšie dokázalo identifikovať so svojou rodinou a náboženskou komunitou, v druhej časti knihy sa stáva intelektuálkou, zasvätenou znalkyňou modernizujúceho sa kultúrneho prostredia, ktorá si zmenu svojej životnej situácie veľmi dobre uvedomuje. Do pamäti to prináša nielen široké panoptikum osobností kultúrneho a spoločenského života, s ktorými sa priatelila alebo spolupracovala, ale najmä nový rozmer sebareflexie, odvíjajúci sa od presvedčenia, že sloboda je jednou z najdôležitejších životných hodnôt a ona sama ju (hoci len v rámci zväzujúcich limitov socialistického režimu) mieni naplno využiť. Spoznávame ju tak v rôznych podobách a situáciách, ktoré sú znakom osobnej privilegovanosti (hoci, ako sama hovorí, možnosť slobodnej existencie odmietala chápať ako výsadu vyvolených) – na nespočetných zahraničných cestách, filmových festivaloch, prominentných večierkoch a stretnutiach, ktoré jej rozprávaniu dodávajú nádych „zakázanej bohémnosti“. Ona sama ju však vnímala ako prirodzenú a odmietala sa jej vzdať.

V tejto súvislosti v rozprávaní opäť nachádzame provokatívny rozpor medzi trestajúcimi dejinami a ženou, ktorá je pred ich dôsledkami zvláštnou zhodou okolností chránená, hoci bola natoľko inteligentná, aby si dobre uvedomovala ich spoločenský dopad, rovnako ako aj smutnú skutočnosť, že mnohí jej priatelia (spomeňme napr. Langerovcov) ich tlaku odolať nedokázali. „Nikdy predtým ani nikdy potom sme nerobili také honosné domáce žúry ako v rokoch po procese so Slánskym. (...) Mali sme gramofón, púšťali sme si platne – nové šlágre, starý džez. V tom čase sme nikam nechodili, boli sme mladí a žiadalo sa nám zabávať sa. V tých najprišernejších časoch sme si teda robili tieto domáce žúry.“ (s. 197). Azda nebude zveličením, ak spôsob života, ktorý Kalinová približuje v spomienkach na päťdesiate a šesťdesiate roky, označíme za formovanie „novej intelektuálnej vlny“ žurnalistov, filmárov a literátov, vzdorujúcej proti šedivosti času vedomým bonvivánstvom, ktoré, žiaľ, pre viacerých neostalo bez následkov.

Druhá časť Kalinovej textu je zaujímavá ešte jedným javom, a síce nebadaným vytesňovaním okruhu rodinnej pamäti v prospech spoločensko-kultúrneho obrazu, pojednávajúcom o jej pracovných úspechoch. O spomienkach na vlastný rodinný život

sa Kalinová zmieňuje len okrajovo a (čo je vari ešte dôležitejšie) chýba im oná „emocionálna vrúcnosť“, ktorú predsa len cítiť v rozpomätávaní sa na rodinu a priateľov z detstva. O manželovi Jánovi Ladislavovi Kalinovi je reč zväčša len v pracovných súvislostiach a minimum priestoru je venovaného aj vzťahu k dcére Júlii a otázke materstva vo všeobecnosti. Táto téma by pritom v Kalinovej podaní bola iste zaujímavá, nekonvenčne nahliadaná. Nehovoriac o tom, že „rodinné puto“ by aspoň do istej miery vyvážilo detailne podaný kultúrno-spoločenský kontext. O završení rozprávania hovoriť nebudem, aby som prípadných čitateľov a čitateľky nepripravila o zážitok a poznanie, že dvadsiate storočie, nech už ho demonštrujeme na živote kohokolvek, je rozpoznateľné predovšetkým vo svojej nepredvídateľnosti. *Mojich 7 životov* je toho dostatočne autentickým príkladom.

KATARÍNA MORSZTYNOVÁ Mikrokozmos Báry Basikovej

BASIKOVÁ, Bára. 2001. *Rozhovory s útekem*. Praha : Vydavatelství Why Not Agency.

„A ticho. Ticho. Snad ještě tikot hodinek s rozbitým sklíčkem. Leží na zemi. Teď už je nepotřebuje. Už jenom poslouchá to ticho. Chce je poslouchat. Je bezbranná. A zase Duha. Tak barevná a mocná. (Chce ‚žít‘? Ví to?) Miluje život, miluje ten bolestivý, hnusně krásný živůtek, co je k ničemu a ke všemu, na nic, na všechno, na život a na smrt. Asi.“ (s. 13). Realistická a snová. Zamyslená. Krotká a nespútaná zároveň. Búriaca sa. Osamotená v sebe a pred sebou. Vdychujúca život plnými dúškami. Ustráchaná, veriaca, ale napriek tomu neveriaca si. A prahnúca po živote... Taká je hrdinka knihy *Rozhovory s útekem*.

Basiková vo svojom románe prináša príbeh plný túžby po živote, po prežití všetkých jeho krás aj tajomstiev. Je to príbeh, v ktorom sa hrdinka hľadá, kým však dospeje k milovaniu seba samej, niekoľkokrát príde o lásku, stelesnenú v osobe niekoho druhého, a musí ju opäť nachádzať. Opakujúcimi sa vetami, ktoré sú síce úsečné, ale výstižné a plné energie, dostáva život v knihe vlastnú dynamiku. Vety sa vpaľujú do očí, ich význam je akcentovaný a núti príbeh spoluprežívať. Basiková nechá čitateľov a čita-

teľky ponoriť sa do časti jej života (aj keď má ísť o autobiografický román, nezáleží na tom, do akej miery sú jednotlivé pasáže vymyslené alebo reálne), znepokojuje a neustále nás núti klásť si otázku, či sa horšie žije tým, ktorých život tvoria, mnohokrát prehliadané, maličkosti, alebo, naopak, tým, ktorých mikrokozmos pohltia zaužívané stereotypy a každodenné radosti nesúvisiace s (čest' výnimkám) ľudským dialógom... „Kdy člověk přestane být tím, čím byl? Kdy není on, ale už někdo jiný pod jeho maskou? Kdy člověk ztrácí pojem času? Kdy zůstává sám, opuštěný? Kdy si povída sám se sebou a musí si povídat, protože by uhynul? Kdy čeká, doufá, počítá? Kdy nevěří, protože už nemá v co?“ (s. 17).

S Annou, ktorá inklinuje zväčša k starším mužom, sa stretávame v čase, keď sa spamätáva z rozchodu s priateľom. Tápa, nedúfa, prosí a verí... Jednoducho sa stráca. V deň, keď na ulici zbadá dievča s „lazúrovými šatami“, sa jej život zmení. Upína sa na tento moment, ktorý na ňu pôsobí ako znamenie, chce to dievča vidieť znova, chce ho spoznať, spriatelíť sa, rozmýšľa o ňom, chce rozmýšľať s ním, túži po súzvuku a láske. Do príbehu sa tak vnára Kew, baletka, pre ktorej „lazúrové šaty“, voňu tela a vlasov Anna znovu objavuje chuť smiať sa, túliť sa, variť, žiť, utekať hmlou skorého rána mesom niekam, kde nie sú ľudia... Kde je len čisté vzájomné šťastie pre bytie s milovanou osobou. Pretkané držaním sa za ruky v absolútnom tichu. Alebo práve naopak, pri hudbe, s obdivom k obrazu *Operácia lebky* Hieronyma Boscha. „Ten den bylo hezky, před domem zahlédla nějaké barevné defilé a několik alegorických vozů. Smála se. Kew se taky smála. Pak měly dilema – jít spolu, nebo každá jina. Šly společně. Vzaly s sebou učebnici esperanta. Lazúrové šaty. Utíkaly, aby je nikdo neviděl spolu. Probouzel se v nich avanturismus. Běžely za město, volaly. Když ležely vedle sebe v trávě, zpívaly si barkaroly a vymýšlely si, že jsou v Itálii. V Benátkách. V Gondole. Pak se chovaly až pompézně. Hrály jako divadlo, křičely. Koupaly se. Honily. Líbaly. Bály. Ten den bylo krásně, uměly být rády, dokázaly být šťastné.“ (s. 48).

Tam, kde je Anna a Kew, tam je teplo a objatie. Len neprecitnúť do reality, v ktorej nie je Kew. A preto sa Anna znovu potáca v pocitoch lásky, vlastnenia, v strachu z odchodov a príchodov Kew, ktoré v nej spôsobujú návraty k minulým pocitom. „Vím to, že jdeš, už ti nebráním, svět jako takový, pláču, shazují ze sebe tu tíhu, ale je lepkavá, a tak mne neumí opustit, přísála se. Čekám na něco, co je

podobné smrti. A čekání na smrt je postáváním na dně života. Chápu tě. Je podzim. Je třeba vrátit se domů. Jdi. Pomalu, neotáčej se. Vzpomínej. A nezapomeň. Tenhle byt tu zůstane, i naše postel tu bude dál, i já zůstanu. Sama, zabloudím tam, kde jsem to vždycky tak dobře znala. Jsou bolavé večery potmě. Jsou krvavé noční myšlenky. Je nahý den bez družého. A není s kým mlčet o bytí. Bojiš se, že budu plakat? Ne, všechno jde dál, žijeme, existujeme, funguje den, funguje noc. Snad jen ten strach. Kývám, mám strach ze samoty. Teď to víš. Co uděláš? Řízl jsem se do jazyka – snad tahle bolest zamaskuje a přehluší tu mou velikou, tu mou starou. Tak tedy jdeš. Anna probuzená, ale ještě ospalá, pozoruje Kew, jak obouvá se, voní a usměje se. Je ráno, nový den, 18. října. Z pavlačového okna jsou vidět stromy bez listí, ranní mlha a divné slunce, nemazlivé, nehejživé, slunce jenom tak, aby bylo, aby svítilo. Jdeš. Osedlávám tedy naději a uhaním na ní pryč. Věřím. Jdeš. Kew odchází, pomalu za sebou zavírá dveře, mizí, a Anna ví, že jednou takhle odejde napořád.“ (s. 78).

Keď je Anna sama so sebou (býva aj bez seba), je znovu osamelá, spomínajúca a hladná. Čaká na lásku, prichádza však aspoň telesné teplo, a tak sa mu oddáva, pretože už ďalej nechce čakať. Tentokrát – aj keď inak ako na začiatku – dostáva jej život iný význam. „Duha. Utekla opravdu tam, kam chtěla? Kdovi? Kdo si troufá odpovědět? Jedno je však jisté: teď už nebude nikdy sama.“ (s. 130). Obraz Hieronyma Boscha *Vyňatie kameňa bláznovstva* alebo *Operácia lebky*, ako vo svojej knihe autorka dielo nazýva, je metaforou a paralelou k vyňatiu toho kúska čistého šíalenstva, ktoré však možno ako jediné má význam. Je svetlou spomienkou v tme, v hľadaní a tápaní, je príťažou, ale zároveň nevyhnutnou súčasťou túžby. „Septání... Rozplakala se, zacouvala, vyhnula se, začala se bát. Hendrixí a Lennone, vy jste také museli umřít. Černý ježek, řetěz ke zbičování. Bosch, léto a slunce, kytičky na pavlači ohnilé a páchnoucí.“ (s. 132). Túžby po svete, ktorý nemá byť odstránený, svete, ktorý neustále zaniká a vzniká... Vo chvíli náhleho videnia zázraku, tej predstavy alebo len presvedčivej spomienky či halucinácie „lazúrovo modrých šiat“, ktoré sa mihnú ulicou, Anna opätovne v sebe odhaľuje jedinú istotu, že pre tento okamih stojí za to žiť a milovať. Možno. Určite. Navždy.

MARTINA GRMANOVÁ Hlad po láske

LUKA, Eva. 2011. *Havranjel*. Trnava : Edition Ryba.

S odstupom šiestich rokov od predchádzajúcej zbierky *Diabloň* vyšla v poradí tretia zbierka japonologičky, poetky a prekladateľky Evy Luky. Obdobne ako pri predchádzajúcej, aj pre najnovšiu knihu poézie autorka zvolila dizajn obálky s dielom maliara Michaela Sowu – portrét záhadnej ženy s uhrančivým pohľadom, speváčky Lotte Strand.

Pod spoločným titulom *Havranjel* sa ocitlo päťdesiatštyri básní usporiadaných v abecednom poradí. Rovnomenný názov nesú nielen dve básne z aktuálnej zbierky, ale aj text z predchádzajúcej *Diablone*. Autorka sa i týmto pokúsila nadviazať na predošlé dielo a prepojiť poetiku svojich kníh. *Havranjel* zobrazuje anjela smrti, je samotným zosobnením smrti, motívom vinúcim sa celou zbierkou.

Luka v nej do veľkej miery uplatňuje vzájomne sa prepájajúce motívy či obrazy. Najmä prostredníctvom tematiky smrti, ktorá vystupuje do popredia, vytvára ich zretelenosť. Hraničnú, existenčne vypätú situáciu a zároveň jednu z príčin hlbokého zármutku predstavuje smrť dieťaťa (*Agátka, Havranjel II, Vincent*). Ako symbol smrti autorka neraz využíva mincu: „*dievčaťko s lesklou mincou pod jazykom*“ (s. 11); „*a život, ktorý som doteraz žila, / v ňom zazvoní ako posledná minca*“ (s. 52).

Láska je v zbierke zobrazená ako zdroj utrpenia, ako smrteľné ochorenie: „*odkiaľ / a kam ide taká láska, čo trápi, / klame, začierňuje / všetko čiernym kašľom, zádušnou chorobou, chobotničou / ničotou*“ (s. 70). Nešťastný, neopätovaný cit so sebou prináša aj nežiaduci stav mysle, vyvoláva úzkosť či dokonca stavy šialenstva: „*aby človek nezačal rúbať / okolo seba hlava-nehlava, vrhať sa / do riek, alebo odovzdávať po kúskoch / hnijúce telo márnosti*“ (s. 22). Autorka kladie dôraz aj na zmyslové vnímanie – pokúša sa sprostredkovať auditívne, vizuálne, termické i taktilné vnemy (motív umelých rúk v básni *Mechanická bábka* vyjadruje markantné znečlivenie). Zároveň sa usiluje aj o synestetickú prepojenosť zmyslov: „*v prstoch / sa mi zachveje pod svojím / takmer živočíšnym teplom*“ (s. 74).

Mužský element vystupuje ako pôvodca, iniciátor všetkého trápenia a vykazuje značný negatívny vplyv – prináša smrť, nešťastie, zármutok, sklamanie a podnecuje nenávisť: „*ako muž, ktorý mi*

predtým, než odišiel, / vykľal oči. (...) tu ho však neodvratne počká všetko, / pred čím uteká: / aj sladkosť, aj smrť, / aj láska s jedinou kvapkou jedu na srdci.“ (s. 48). Figuruje aj ako prvok privodzujúci určitú pasivitu, stagnáciu, absolútnu strnulosť vzťahu, ktorý je následne odsúdený na zánik. V podobe vášne, pudovosti, až animálnosti zachytáva poetka hlad po láske: „*láska, ktorá existovala // medzi tebou a mnou, ktorá existovala / medzi tvojím a mojím pohľadom, medzi tvojou / a mojou // hladnou predstavou o nej*“ (s. 32). Otvorene tiež pertraktuje sexualitu („*nenásytné ženstvo*“, *Láska III*) a pohľad na dve ľudské bytosti cez prizmu sexuálneho aktu. Jeho zobrazenie je naturalistické, až brutálne, nadobúda podobu „*deviácie v deformovanom svete*“: „*s jednou sexuálnou rýchločkou denne / by som bola šťastná, / napríklad v mäsiarstve s kondómami.*“ (s. 32). Podobne vyznieva aj odhalenie dráždivej, v minulosti tabuizovanej témy ženského orgazmu (*Mechanická bábka*). Vzťah sa obmedzuje na pohlavnosť, pudovú lásku bez citu ako náhradu za emócie: „*lebo moja chorobná neschopnosť ľúbiť*“ (s. 32). Sexuálny akt je vyabstrahovaný do absolútnej telesnosti, animálnosti: „*Lahodné / mäso lásky, telesnej ako zvier.*“ (s. 61).

V zbierke sa zreteľne odzrkadľuje túžba po pomste, nenávisť a krutosť vyplývajúce z nešťastnej, nenaplnenej lásky, odmietnutia či poníženia. Tieto pocity postupne prechádzajú až do urieknutia a kliatby, trestu za odmietnutie: „*U mňa / budeš navždy priviazaný k stromu, tak pevne, aby ti v tele prestalo tepať / to horúce*“ (s. 31).

Báseň *Kráska*, súvisiaca s nasledujúcim textom *Kráska žien*, zosobňuje, absolutizuje krásu do podoby ženy. Táto idea predstavuje „*legendu*“, nepreniknuteľné tajomstvo, mýtus príťažlivosti, ktorý je len vyabstrahovanou substanciou, vzbudzujúcou túžbu po dokonalosti. Z tej však následne pramení sebaodmietanie, bolesť a smútok ženského subjektu nad vlastnou všednosťou: „*je znovu bolesťou, ibaže / miliónkrát znásobenou / týmto procesom: ustavičným špirálovitým / odmietaním a znovuobjavením / samej seba*“ (s. 29).

Textom *Predná strana žalúdka*, v ktorom sa objavuje i niekoľko autobiografických črt, sa lyrická hrdinka vyrovnáva s minulými vzťahmi: „*denník, popísaný / japonskými znakmi, poznámkami, chaotickými slovíčkami (...) je fotoalbum / môjho života / a mojich lások, ktoré, prežuté, strávené / a zabudnuté // odišli (zo žalúdka) / nevedno kam*“ (s. 54).

Luka vkladá do svojich veršov viacero symbolov, krv naznačuje utrpenie, bolesť, ale i život samotný, fatamorgána a hologram vyjadrujú nesplniteľnosť, nedosiahnuteľnosť cieľov, sklamanie zo života ústiace do prázdnoty. Napriek tomu, že dom by mal primárne asociovať útočisko, je vyobrazený ako presný opak, neexistencia domova – bez dieťaťa, bez partnera (*Rozvalina, Strácanie, Tma*): „*domov / je chiméra, že domova / niet*“ (s. 72).

Magické a mystické prvky dotvárajú zvláštnu atmosféru básní. Patria medzi ne i priestory, ktorým autorka vtisla črty tajomnosti či rituálnosti (*Rozvalina*): „*Už tri mesiace žijem v rozvaline, / v polorozpadnutom dome. (...) V pivnici šuchocú žaby a myši, / na stenách miestnosti, kde spím, / ako stužky visia gekony, stonožky a jašterice*“ (s. 58). Rovnako medzi ne môžeme zaradiť prítomnosť rituálu samotného – znaky modlitby Otčenáš v básni *Agátka* či zaklínanie lásky v texte *Kameň*.

Poetka v zbierke uplatňuje estetiku škaredosti a hnusu, ako i znaky dekadencie. Naturalistická, brutálna stránka zobrazenia sa odzrkadľuje už v názvoch niektorých básní (*Mäso, Moč, Moč II, Ne-topiere*). Zbierka nadväzuje i na odkaz Prekľatých básnikov, a to nielen oxymorickým spojením krásy a hnusu. V popredí sa opäť ocitá telesnosť, človek je zredukovaný na holú podstatu existencie, na materiál, čo istým spôsobom navodzuje pocit zdesenia: „*Hlavnou postavou je mäso. Zvíja sa a zmršťuje / v tanci, plieska o seba a frka navôkol / životodarné tekutiny*“ (s. 34).

V textoch sú prítomné prvky deformácie, doslova „*deti plné šupiniék*“, „*žabacie blany*“, telá bez hlavy, umelé ruky, ale aj úšľabky a grimasy. Najmarkantnejšie zachytáva autorka deformáciu prostredníctvom zrkadla, zrkadliacej sa tváre, odrazu vlastného ja odkazujúceho na dvojobraz, bilaterálnosť, dvojakosť, ale aj na deformáciu vlastného obrazu, akýsi pokrivený pohľad na seba: „*akoby som bola / kyklop, milúcké monštrum, / lochnesienka, beznádejná baletka / s pokrútenými nôžkami*“ (s. 45). Na druhej strane zobrazuje deformáciu ako zmenu, ktorá sa deje zvnútra, odhaľuje živočíšnosť ženského lyrického subjektu, jeho druhú, temnú, zlovestnú stránku ukrytú vo vnútri: „*Svetloplach je pažravým zvieratom; je mnou. (...) núti ma / chcieť všetkých; zožrať / všetkých*“ (s. 68 – 69). Lyrická hrdinka vníma samu seba ako zmoka („*Narodila som sa / ako čierne kura; temný / zmok*“, s. 78), démonickú bytosť, zosobnenie nešťastia, z čoho následne pramení aj ne možnosť byť milovanou a z obdobného dôvodu pri-

chádza i varovanie a odsúdenie sa na sústavnú samotu: „*Vyhýbaj sa mi, / nechod' ku mne*“ (s. 78).

Autorka sa pohráva s myšlienkou obojpohlavnosti. Reflektuje potrebu prepojenia ženského a mužského prvku, ktoré sa vzájomne priťahujú aj odpudzujú, pričom vyvstáva potreba dosiahnutia rovnovážneho stavu, harmónie prostredníctvom zjednotenia ženskej a mužskej časti do jedného celku: „*Pretože som žena, chcem vlastniť muža, ktorým som. / Pretože som muž, chcem vlastniť ženu, / ktorou som*“ (s. 43). Divobrat tvorí určitý pendant k Divosestre („*Divobrat; bolestné dvojča, s ktorým / spávam*“, s. 19), postavy Herma a Afrodity sú nielen alúziou na grécke mýty, táto fonetická hračka explicitne odkazuje na hermafrodita, obojpohlavného jedinca (*Baklažán, Hriech*).

V motíve obojpohlavnosti je obsiahnutý aj problém identity – „*ja je niekto iný*“. V textoch je vďaka tomu prítomná rozpoltenosť i celistvosť, bipolarita i komplementárnosť kontrastov – muža a ženy, svetla a tmy, lásky a hriechu, duše a tela, života a smrti, ktoré v konečnom dôsledku vytvárajú existenčnú plnosť, pozostávajúcu z jednoduchých vecí, prejavujúcu sa v cyklickosti („*A zase naopak. A naopak*“, s. 23). S tým súvisí uplatnenie základných archetypálnych elementov a ich vzájomná prepojenosť, súvzťažnosť. Zem, hlina sa objavujú ako miesto posledného spočinutia; vzduch symbolizuje voľnosť, slobodu; voda predstavuje „*ženský*“ princíp, prinášajúci temnú energiu: „*Povznesenosť nad všetky / zlá, nad čierne vody*“ (s. 77).

Básne Evy Luky sa vyznačujú chromatikou príznačnou pre jej poéziu. Biela značí sterilnosť, čistotu, ale i prázdnotu. Biela mrazivá krajina indikuje zároveň citový chlad, čím vzniká paralela krajiny a ľudského tela (*Krajina v bielom*). Fialová a tmavé odtiene zachytávajú pocity smútku a utrpenia; červená – karnátová je farbou mäsa, krvi, ľudskej „*matérie*“, života; zelená predstavuje nádej a optimizmus: „*Ludia, čo idú z lesa, si nesú v tvárach / zelené svetlo*“ (s. 73).

Autorka zobrazuje všedné veci, viažuce sa k určitej substancii alebo impresii, s výrazným citovým odtienkom, pokúša sa vdýchnuť im magické črty, istým spôsobom ich oživiť, ozvláštniť (*Porcelán, Radosť, Slničnica, Tráva, Víno*). Nemenej zaujímavú stránku veršov dotvárajú slovné hračky: „*básne v sne*“ (s. 16), „*prežíva/prežúva*“ (s. 53), „*podhlavníku/ pohlavníku*“ (s. 19).

V knihe sa ocitá niekoľko básní s rovnakým alebo podobným názvom (*Havranjel II – Havranjel*

Petra Čížková: Candida Serendipity

III, Krása – Krása žien, Láska II – Láska III, Mechanická bábka – Mechanická bábka II, Moč – Moč II), ktoré sú variáciou na rovnakú tému, alebo vytvárajú protipól rovnomenného textu.

Napriek agresivite, zlobe, ktoré sú spôsobené životným sklamaním, túži lyrická hrdinka dosiahnuť pokoj, harmóniu, vyrovnáť sa s vlastným vnútrom a smútkom: „*Jedného dňa to prijem, to potácanie / a potkýnanie sa (...) ale konečne to všetko už nebude nič / proti tepajúcim teličkam mačiek, / proti pokoju, ktorým ma každý deň učia / zastaviť sa*“ (s. 74).

Na rozdiel od predchádzajúcej *Diablone*, zbierka *Havranjel* je ponurejšia a zlovestnejšia. Hľad po láske v nej vzrástol.

AUTORKY/AUTORI RECENZIÍ

MAREK DEBNÁR. Vyštudoval filozofiu na FiF UK v Bratislave. Doktorát obhájil na tému vzťahu subjektu a autora v perspektívach filozofie a semiotiky. Dva roky študoval na Inštitúte filozofie a na Katedre teórie literatúry Jagelonskej univerzity v Krakove a ďalšie dva na Ústave filozofie a religionistiky Karlovej univerzity v Prahe. Absolvoval kratšie študijné pobyty v Slovinsku a vo Francúzsku. Popri odborných textoch sa venuje aj esejistike a poézii. V roku 2009 získal prémie v literárnej súťaži Básne. Pracuje na oddelení Slovenského národného korpusu JÚLŠ SAV v Bratislave a pedagogicky pôsobí na VŠMU v Bratislave.

MARTINA GRMANOVÁ. Vyštudovala slovenský jazyk a literatúru na FiF UK v Bratislave. Venuje sa písaniu literárnych recenzií, jej odborné články a recenzie boli uverejnené napr. v periodikách Let, Romboid, Knižná revue. Poéziu publikovala v časopisoch Romboid, RAK, Dotyky, Let, Krjela a v zahraničnom kultúrnom magazíne Korene. Zúčastnila a umiestnila sa vo viacerých literárnych súťažiach, v roku 2011 sa stala laureátkou Wolckrovej Polianky.

JANA KELECSÉNYI. Autorka je fundraisingovou manažérkou Slovenského výboru pre UNICEF, venuje sa získavaniu zdrojov na krytie rozvojových programov. Vyštudovala Ekonomickú univerzitu v Bratislave.

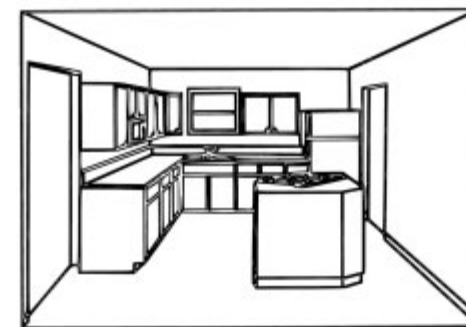
KATARÍNA MORSZTYNOVÁ. Zaujíma sa o literatúru, médiá a reklamu. Žije a pôsobí v Bratislave, venuje sa fotografii.

LENKA SZENTESIOVÁ. Autorka je doktorandkou na Katedre slovenskej literatúry a literárnej vedy FiF UK. Venuje sa výskumu memoárových textov 1. pol. 20. storočia a príležitostne i písaniu literárnych recenzií.

Silvia Federici

»Bod nula«

Texty o mzde za domácu prácu

Kolektívne proti kapitálu

OBSAH

- Silvia Federici: Mzda proti domácej práci (1975)
- Nicole Cox a Silvia Federici: Protiplánovanie z kuchyne (1975)
- Nicole Cox a Silvia Federici: Kapitál a ľavica (1975)

Brožúru (42 s.) zostavili a texty do nej preložili Kolektívne proti kapitálu. Zakúpiť ju je možné v Salé (Orebitská 14, Praha 3), v Rekomande (Trojanova 9, Praha 2), v distre Virus (<http://virus.n.cz>) alebo objednávkou cez e-mail (kpk@protikapitalu.org). V pdf forme je zdarma k dispozícii na stránkach: <http://protikapitalu.org>.

Vychádza

S FINANČNOU PODPOROU MINISTERSTVA KULTÚRY SLOVENSKEJ REPUBLIKY

Mediálna podpora

:RÁDIO DEVÍN

GLOSOLÁLIA. Rodovo orientovaný časopis. Vychádza štyri razy ročne. Šéfredaktor a jazyková redakcia: Derek Rebro, zodpovedná redaktorka: Lenka Krištofová, grafická úprava: Eva Kovačevičová-Fudala. ISSN 1338-7146 (tlačná verzia). ISSN 1339-245X (online verzia). EV 4666/12. IČO 42263646. Foto na obálke: Petra Čížková. Dátum vydania: august 2013. Vydáva občianske združenie Glosolália, ktoré je neziskovým a prevažne dobrovoľníckym zoskupením feministických aktivistiek a aktivistov. Adresa: J. C. Hronského 6, 831 02 Bratislava. E-mail: glosolalia@centrum.sk. Online verzia: www.glosolalia.sk. Nájdete nás aj na FB.

Glosolália by Derek Rebro is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported License. Based on a work at www.glosolalia.sk. Permissions beyond the scope of this license may be available at www.glosolalia.sk.